

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE
ORDUNUN ROLÜ: TARİHSEL KURUMSAL VE MESLEKİ
ETKENLER**

Damla BAŞTUĞ

14919014

Danışman

Prof. Dr. Seyfettin ASLAN

Diyarbakır 2024

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE
ORDUNUN ROLÜ: TARİHSEL KURUMSAL VE MESLEKİ
ETKENLER**

Damla BAŞTUĞ

14919014

Danışman

Prof. Dr. Seyfettin ASLAN

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinde Ordunun Rolü; Tarihsel, Kurumsal ve Mesleki Etkenler” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

12/06/2024

Damla BAŞTUĞ

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans Eğitimini bu çalışma ile tamamlamış olmaktan mutluluk duyuyorum.

Tezin danışmanlığını kabul eden ve yürüttüğü sürede hiçbir hususta rehberliğini esirgemeyen değerli Hocam Sayın Prof. Dr. Seyfettin ASLAN'a,

Çalışmanın fikir aşamasından itibaren nezaketi ve sabrıyla beni aydınlatan Hocam Sayın Dr. Ahmet Vedat KOÇAL'a,

Eğitim sürecimde her türlü desteği ile yanımda olan eşim İsmet BAŞTUĞ'a ve bu süreçte zamanlarından aldığım canım oğlum Yasin'e ve canım kızım Begüm'e teşekkür ediyorum.

Damla BAŞTUĞ

Diyarbakır 2024

ÖZET

Bu tezde, ordunun ve askerliğin tarihsel süreci, kurumsal gelişimi ve değişimi ile Türk modernleşmesinde oynadığı belirleyici rolün nedenleri ve sonuçları arasındaki muhtemel bağlantıları bulgulası amaçlanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye tarih yazıcılığına ve özelde Osmanlı-Türkiye modernleşmesine dair yerleşik literatürün ve kuramsal yaklaşımların eleştirel tahlili yapılarak, Türkiye’de ordu ve askerlik mesleği ile modernleşme arasındaki bağlantılar çağdaş disiplinler arası yöntem ışığında sorgulanacak, yeni bir senteze varılmaya çalışılacaktır. Analizlerini devlet ve toplum ilişkileri ve hiyerarşisi temelinde oluşturan gelenekçi; ganimet, iktâ ve tımar gibi geleneksel; ticaret ile sanayi gibi modern ekonomik olgular üstünde kuran Marksist; Batı uygarlığıyla kültürel ilişkilere ve farklılıklara dayandıran modernleşmeci ekollerin tümüne hâkim olan, orduyu ve askerlik mesleğini siyasetle ve toplumla ilişkileri etrafında modernleşmenin ancak bir tarafı ve ögesi sınırlılığında ele alan anlayıştan farklı olarak başlı başına ordunun ve askerlik mesleğinin iç yapısını ve dinamiklerini merkeze alan spesifik-kurumsalcı bir metot önerisi geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, Türk askerî tarihinin Asyatik temellerinden günümüzdeki neoliberal-girişimci savunma sanayi evresine kadar olan tarihsel gelişim sürecinde dönemsel ve evrimsel bir güzergâh takip edilecektir.

Sonuçta, ordu ve askerlik mesleği ile sivil toplum ve siyaset arasında ayırım ve ikilem, yer yer çatışma gözetilen yerleşik anlayışlara yönelik sorgulayıcı bir paradigma çerçevesinde, toplumsal ve Türkiye’de siyasal bilincin arkaik temellere dayalı etno-kültürel kodları doğrultusunda askerî kişilik ve değerlerle bütünleşmiş olup olmadığı ve Osmanlı-Türkiye modernleşmesi sürecinde ordunun yerini belirleyen temel etkenin bundan kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusunu yanıtlamanın imkânları aranacaktır.

Anahtar Sözcükler

Osmanlı, Türkiye, Ordu, Askerlik, Modernleşme

ABSTRACT

This thesis examines the relations of the army and its military factors with the Ottoman-Turkish modernization process. Furthermore, the aim is to discover possible correlations between the historical process of the army and military service in Turkey, its institutional development and periodic transformations, and the causes and consequences of the decisive role they played in Turkish modernization.

In this context, by critically analyzing the established literature and theoretical approaches regarding Turkish historiography and particularly the modernization of Ottoman-Turkish and the links between the army and the military profession and modernization in Turkey will be questioned in the light of contemporary interdisciplinary method. Hereby, a new synthesis will be attempted. A methodology that is traditionalist approach focused on the relations and hierarchy of the state and society; Marxist approach based on traditional economic phenomena such as spoils of war, iqta, and timar, as well as modern economic phenomena such as trade and industry, and the modernization approach based on cultural relations and differences with Western civilization, regarding the army and military profession as a subset of modernization. Unlike these methodologies, the goal of this study is to build a specific institutionalist approach that focuses on the structure and dynamics of the army and the military profession. For this purpose, a periodic and evolutionary route will be followed in the historical development process from the Asiatic foundations of Turkish military history to the current neoliberal-entrepreneurial defense industry phase.

As a result, the distinction and dichotomy that exist between army and military profession with civil society and politics can be addressed within the framework of a questioning paradigm which aims at established understandings that sometimes lead to conflict. This paradigm enlighten the question, whether military personality and values are integrated in line with ethno-cultural codes based on archaic foundations or not. Possibilities will be sought to answer the question if this is the main factor determining the place of the army in the Ottoman-Turkish modernization process.

Key Words

Ottoman, Turkey, Army, Military Service, Modernization

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.2.1. Ordu.....	4
1.2.1.1. Etimolojik Temeller.....	4
1.2.1.2. Tarihsel Temeller.....	5
1.2.1.3. Düşünsel Temeller.....	9
1.2.2. Modernleşme.....	11
1.2.3. Tarihselcilik.....	13
1.2.4. Kurumsalcılık.....	16
1.3. LİTERATÜR: OSMANLI İMPARATORLUĞU-TÜRKİYE CUMHURİYETİ MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN YERİNE DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	19
1.3.1. Gelenekçi Yaklaşım.....	19
1.3.2. Modernleşmeci Yaklaşım.....	21
1.3.3. Marksist Yaklaşım.....	23
1.4. TARİHSEL ÇERÇEVE: DÜNYADA ORDU ELİYLE MODERNLEŞME DENEYİMLERİ: PRUSYA, JAPONYA VE BAAS MODELLERİ.....	26
1.4.1. Prusya Modeli: Almanya’da Ordu Eliyle Sanayileşme ve Modernleşme.....	27
1.4.2. Japon Modeli: Feodalizmin Ordu Eliyle Tasfiyesi ve Modernleşme.....	30
1.4.3. Baas Modeli: Arap Dünyasında Ordu ve Modernleşme.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ASKERİ KURUMSALLAŞMA VE TEMEL ETKENLER

2.1. TARİHSEL ETKENLER.....	36
2.1.1. Asyatik Step Kavimlerinde İlkel Göçebe Militarizmi.....	36
2.1.2. Türk-İslam İmparatorluklarında Gazâ ve Cihat.....	39
2.1.3. Cumhuriyet Döneminde Profesyonel Meslek ve Ulus Devlet Ordusu. ..	41
2.2. KURUMSAL ETKENLER.....	43
2.2.1. İslam Öncesinde Askeri Kurumsal Gelenek.....	43
2.2.2. Klasik Osmanlı Döneminde Askeri Kurumsal Gelenek: Tımar ve Sipahiler.....	44
2.2.3. Osmanlı Modernleşmesinde Askeri Kurumsal Değişim.....	46
2.2.4. Profesyonel Askeri Kurumsallaşma.....	47
2.2.5. Askeri Reform Heyetleri.....	48
2.2.6. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Askeri Kurumsal Değişme.....	49
2.2.7. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Askeri Kurumsal Değişme.....	50
2.2.8. Geç Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Askeri Kurumsal Değişme....	53
2.2.9. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Askeri Kurumsal Değişme.....	56
2.3. MESLEKİ ETKENLER.....	59
2.3.1. Klasik Osmaalı Döneminde Askerlik: Yeniçeri Ocağı.....	59
2.3.2. Osmanlı Modernleşme Sürecinde Modern Askeri Eğitim.....	63
2.3.3. Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Batıyla Bireysel Etkileşim: Askeri Ataşelikler.....	66
2.3.4. Cumhuriyet Döneminde Askeri Eğitim: Askeri Okullar.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRKİYE ORDU VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ

3.1. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ASKERİ EĞİTİMİN ROLÜ.....	75
3.2. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN TOPLUMSAL ROLÜ.....	78

3.3. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE SAVUNMA SANAYİNİN ROLÜ.....	82
3.4. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN SİYASİ ROLÜ.....	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	100
KAYNAKÇA.....	104

KISALTMALAR

md.	Madde
M.Ö.	Milattan Önce
MSB	Millî Savunma Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
TSKGV	Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı
t.y.	Tarih yok
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Türk devlet geleneğinde ordunun ve Türk toplumunun tarihsel, kurumsal ve mesleki etkilerinin, ordunun modernleşme sürecindeki rolü ile bağıntıları, araştırmada yanıt aranan soruya kaynak teşkil etmiştir. Osmanlı ve Türkiye modernleşme sürecinde ordu-devlet, ordu-toplum arasındaki ilişkinin analizi sadece modernleşme sürecini kapsayan zaman diliminden ziyade asyatik step kavimlerine kadar götürülmüştür.

Ordunun modernleşme sürecindeki rolü, mesleki, kurumsal değişim, dönüşüm gibi olgulardan ziyade ilk Türk devletlerinden itibaren gelişen sosyal bilim disiplinlerinden antropoloji çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

Modernleşme sürecinin askeri elitist kesimin bir projesi olarak tanımlanmasının, Türk tarihsel geçmişi ve toplum ordu-millet yapısı açısından eksik kalacağı düşüncesine dayanarak “Türk siyasal kültüründe ordunun toplumla ve devletle ilişkisini belirleyen, toplumun tarihinden ve antropolojik köklerinden kaynaklanan karakteristik bir özelliği var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Tezin konusu itibarıyla siyasi ve ideolojik düşünce ya da dönemsel değişim ve gelişimlere göre yorum ve farklı bakış açıları nedeniyle çok geniş bir literatürü kapsamaktadır. Bu açıdan zaman kısıtlılığı ve nitel araştırma izni alınamaması tezin sınırlılıklarını teşkil etmektedir.

Bu zamana kadar yapılmış çalışmalarda; konu toplum ve ordu özelinde iki ayrı taraf olarak yorumlanmıştır. Çalışmada ordu toplum yapısının bütünsel ele alınması ve yaşam akışında kültür, çevre, iklim ve ekonomik unsurların etkisi konuya dahil edilerek sosyolojik bir bakış açısı geliştirilmiş olması araştırmanın özgünlüğü açısından önemlidir.

Sosyolojik olarak ordunun toplumla nasıl bütünleştiği, sadece somut tarihsel olaylarla değil yönetici kimliğinde askerliğin, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti’nde kurumun ve kurumu oluşturan asker kişilerin toplumla ilişkilerinin, sosyal ve ekonomik alanlara katkıları incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Ordunun Türk modernleşmesinde öncü ve itici kuvvet olmasının nedeni, evrensel modernleşme kuramlarından ziyade her toplumun kendi ürünü olduğu iddiasını öne süren Tarihsel Özgücülük kuramı çerçevesinde, ordunun kültürel geçmişine, Türk Devlet geleneğindeki konumuna, toplum içindeki değerine dayanan siyasal yetki ve söz hakkı olmasının antropolojik geçmişinden ve Türk toplumunun karakteristik özelliğinden kaynaklanan bir yetki olduğu değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmada ordunun modernleşmedeki rolü, antropolojik açıdan incelenmiştir. İnsan bilimi olarak tanımlanan antropoloji, bireyi merkeze alarak sosyal, biyolojik ve kültürel açılardan değerlendiren (T.D.K.) toplum analiz yöntemidir.

Antropoloji, biyolojik ve sosyal (kültürel) antropoloji olarak iki alt dalda incelenir. İnsanı biyolojik ve kültürel farklılıklarını ve benzerliklerini zaman içerisinde açıklamaya çalışan bilim dalıdır (Kottak, 2002: 10-20). Çalışma kapsamında kültürel antropoloji üzerinde durularak modernleşme sürecinde ordunun rolüne sosyolojik bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Amerikan kültürel antropolog Franz Boas (1858-1942) tarafından geliştirilen kültürel antropolojinin alt dalı olarak ifade edilen “Özgücü Yaklaşım” kuramına göre, her kültürün kendi geçmişinin ürünü olarak geliştiği düşünüldüğünde her toplumun ilkel durumdan çağdaş duruma geçişte tek bir çizgiden, aynı yoldan geçtiğini yorumlamak oldukça sorunlu bir durumdur (Gökalp, 2018: 30).

Boas’a göre; kültürü ve toplumsal davranışların nedenlerini, bireyin içinde yaşadığı toplulukların alışkanlıkları ve tepkileri belirlemektedir. Toplumlardaki benzerlikler ve farklılıklar temelde öğrenilmiş ve kanıksanmış davranış kalıplarına göre şekillenmektedir (Gökalp, 2018: 31).

Kültürün eğitim ile öğrenildiğini ileri süren Güvenç’e (2002: 15) göre; bilimsel anlamda kültür, toplum içinde yaşayan bireyin diğer bireylerle etkileşimi ile öğrendiği ve öğrendiğini aktardığı karmaşık davranışlar bütünüdür.

Türk tarihsel geçmişinde “Türk Uygarlık Tarihi” isimli kitabı ile antropolojik bir yaklaşım geliştiren Ziya Gökalp ilk kültürel Türk antropolog olarak görülmüştür (Bostan, 2016: 16).

Antropolojinin, insanların endişe ve çıkarları ile ilgili durumları da konu aldığını belirten Bostan (2016: 19), güvenlik kavramı üzerinde durarak insan davranışlarını etkilediğini belirtmiştir.

Evrensel yasalardan önce her toplumun kültür motiflerinin incelenmesi gerekliliğini belirten Boas, “Tarihsel Özgücülük” yaklaşımı ile bir toplumu analiz etmek için çevresel şartlar, psikolojik ve sosyolojik etkenler ve tarihsel bağlantıların incelenmesi gerekliliğini savunur (Gökalp, 2018: 35).

Bu açıdan çalışmada Osmanlı-Türkiye modernleşme sürecine dair yapılmış evrensel yaklaşımlardan ziyade sosyolojik bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bireyi ve toplumu merkeze alan bir yaklaşım çerçevesinde modernleşme sürecindeki ordunun rolü ve tarihsel geçmişten kaynaklanan ordu ve toplum arasındaki ilişki, kültürel etkileşim içindeki insan bilimini ele alan antropoloji ile izah edilmeye çalışılmıştır.

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Ordu

1.2.1.1. Etimolojik Temeller

Türk devletlerinde ordu ve asker kavramlarını ifade eden “er”, “çerig”, “ordo” gibi Türkçe kökenli; “asker” gibi Arapça kökenli, “leşker” gibi Farsça kökenli ifadeler kullanılmıştır. Türklerin kullandıkları dillerde geçen “çeriğ” kavramı üzerine ilk tanımlama yapan Räsänen, “çer”, “çerte” “savaşmak”; “Çer-er” “kendi kendine uğraşan”; “Çeriğ”, “ordu-asker” gibi örnekler vererek sözcüğün kökenine değinmiştir (Kadıoğlu, 2019: 109). Eski Türkçe de “ordū” veya “ordo” kelimelerinin karşılığı olarak “karargâh, saray” sözcüğünden evrilen esasen “hakan konağı, başkenti” olan ordu kelimesinin askeri sistemi ifade etmesi Oğuz diline has bir oluşumdur. Ordu, Moğol dilinden geçen “orda” kelimesi değişerek Türkçe literatürde yer almıştır (Eker, 2016: 108).

Avrupa dillerinde “Army” olarak kullanılan sözcük, Latince “silahlı” anlamına gelen “arma” kelimesinden türemiştir. Yine Latince “miles”, “milit” asker

sözcüğünden “militaris” ve Fransızca askerlik anlamında “militaire” sözcüklerinden “militarizm” kavramı türetilmiştir. Yine Latince “Legere” ve “Lect” seçmek anlamında kullanılan, Fransızca; özel ordu birliği anlamında “legion”dan gelen “lejyon” kelimesi, Roma ordusunun piyade ve süvarilerinin oluşturduğu askeri birlik olarak nitelendirilmiştir (Keegan, 1995: 553).

Eker’in (2006: 108), Webster ve Mats’tan aktardığına göre ordu, askeri örgütlenmenin en kapsamlı birimi olan silahlı kuvvetler, devlet ya da ulusta barışı koruma amacı taşıyan askeri sistem, yöneticiler tarafından siyasi ve idari amaçlarla ülkeyi savunmak ve gerektiğinde taarruza geçmek gayesiyle oluşturulmuş teçhizatlı insanlardan oluşmuş yapılardır.

1.2.1.2. Tarihsel Temeller

İnsanın yaratılışında ve fitratında var olan kıskançlık duygusu nedeniyle savaşma ve öldürme içgüdüsünün ilk örneği, yeryüzündeki ilk insanlardan olan Habil ile Kabil’in hikâyesidir. Uygarlığın gelişimi, insanların toplu yaşamaları, kurumsallaşmalar neticesinde oluşturulan devletlerin büyümeleri ya da kendilerini savunmaları için en önemli unsur haline gelen savaşmak için tek bir yol kalmıştır; sistem, düzen, disiplin içinde hareket edecek insan gücü. Savaşmak için teçhizatlarla donatılmış sistemli hareket eden insan gücü de ordu olarak isimlendirilmiştir.

Devletlerin doğuş nedeni olarak köylüler ile çobanlar, çalışanlar ile soyguncular arasındaki zıtlık olduğu değerlendirilmiştir. Göçebelerin savaşçı karakterleri, devletlerin doğuşunda büyük rol oynamıştır (Oppenheimer, 1984: 69). İnsanoğlu tarafından geliştirilen ilk siyasal organizasyonlar, kentler içinde şekillenmiş ve antik çağdaki ilk devletler şehir devletleri olarak ortaya çıkmıştır. Şehir devletleri zamanla diğer kentleri içine alarak imparatorluklar oluşturmuştur. Mezopotamya çevresinde gerçekleşen tarım devrimi, insanlık tarihinin ilk kentlerinin/kent devletlerinin ve antik çağın ilk imparatorluklarının kurulmasına neden olmuştur (Taş ve Günay, 2015: 143). İlk imparatorluk olarak tarihe geçen Akkad İmparatorluğu, M.Ö. 2250’de Büyük Sargon tarafından kurulmuş ve 5400 askerlik bir orduya sahip bir milyondan fazla nüfusa sahip olmuştur. Sonrasında M.Ö. 1000 ile 500 arasında Ortadoğu’da Asur, Babil ve Pers gibi mega imparatorluklar ortaya çıkmış ve on

binlerce askerden oluşan ordularıyla milyonlarca kişiye hükmedilmiştir (Oppenheimer, 1984: 113).

Antik çağa gelindiğinde ulaşım kolaylıklarının gelişmemiş olmasının yanında zenginleşmek için çok çalışmak veya çok üretmek yerine gasp ve fetihlerin gerekliliğine inanılmıştır. Askeri gücü toplayan krallar, medeniyetlerin zenginliklerine el koymak için fetihlere çıkmış; savaş ve yayılmacılığı zenginliğe ulaşmanın en iyi yolu olarak görmüşlerdir. Bu nedenledir ki Antik Çağda ve Orta Çağda kurulan devletlerin yönetici sınıfları askerlik ve siyasetle ilgilenerek devlet yönetmek ve askerlik topluma hizmet olarak yüceltilmiştir (Taş ve Günay, 2015: 149).

Neredeyse her devlette örgütlenen bu yapı, zaman içerisinde hep kendini yenilemek ve güçlendirmek durumunda kalmıştır. M.Ö. 4000'lere dayanan Elam orduları; cirit ve ok kullanan savaş arabaları ile hafif zırhlar kuşanan süvari birlikleri ve hızlı piyadelerden oluşturulmuştur. Elamların hakimiyeti altında yaşamış Persler de bu askeri özellikleri kendi kültürleri içinde harmanlamıştır (Keegan, 1995: 413). Persler günlük yaşayışlarını askerlik ile bütünleştirerek ordu millet anlayışı benimsemişlerdir. Pers dilinde halk için ordu anlamına gelen “kāra” kavramı kullanılmış bireylerin yaşadıkları evleri bir ordu karargâhında ihtiyaç duyulabilecek teçhizatla donatılmıştır. Pers devletinin kuruluşundan yıkılışına ordunun başkomutanı tahtın sahibi krallar, orduyu kullanma ve karar verme yetkisini kendisinde toplamıştır (Aslan, 2019:32).

M.Ö. 2025-612 tarihleri arasında yaşamış Asurluların şehir kalıntıları savaş arabalarını kullanmış olduklarını göstermektedir. Savaş arabaları olan devletlerden savaşmanın taktiğini ve özelliklerini öğrenen Asurlar ve Mısırlılar kendi bölgelerinde büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Asur devleti verimli toprağa sahip ancak coğrafik olarak doğal savunma hattı olmayan komşularına savaş açarak sınırlarını genişletmiş farklı ırk ve milletten olan toplumları ilk imparatorluk altında toplamışlardır (Keegan, 1995: 414).

17. yüzyıla kadar uzanan İngiliz ordularında kabile yaşamı anlayışı en üst düzeye ulaşmış ve bu dönemde batı Avrupa'ya gelip Roma İmparatorluğu'nu yıkan işgalcilerin feodal orduları, modern ordu biçimine dönüşmeye başlamıştır.

Feodalizmin yok oluşundan 17. yüzyıla kadar önemli bir unsur olan paralı askerler düzen ve disiplin içinde hareket etmeyen, ortak bir ruh ve standarda sahip olmayan birbirleriyle rekabet halinde olan kişilerdir. Savaş onlar için bir yağmacılık ve ekonomik açıdan bir gereklilik halini almıştır. Roma için kazanılmış bir savaşın gerekçesi kazanç sağlanmasından geçmektedir (Keegan, 1995: 641).

Paralı subaylık, Otuz Yıl Savaşlarında düzenli orduların başarısıyla son bulmuştur. Askerlik işlevi, geçici sözleşmeyle yapılan meslekten ziyade tahtın kalıcı hizmetkarlığına dönüşmüş; özel denetim yerine ulusal denetim altına girerek toplumsallaşmıştır (Huntington, 2006: 28).

Türk tarihi açısından ordu kavramı açıklanmaya çalışılırsa; Eski Türk devletlerinin savaşçı doğası ve atlı göçebe yaşam tarzıyla ordu, devlet yönetiminin belkemiğini oluşturmuştur. Ordu ile millet devletin bekası için yekpare bir bütünlük içinde olması (Demirel, 2017: 430) ve Alman Generali Moltke'nin "Ordu-milletin en canlı örneği Türklerdir" (Koca, 2005: 40) yorumu bu açıdan dikkat çekicidir.

Kışın şiddetli soğuğun, yazın kavurucu sıcaklığın egemen olduğu göçebe hayatlarında başlıca geçim kaynaklarından olan hayvancılığın nasıl insanları otlak savaşından yaşam savaşına ve en sonunda doğrudan doğruya savaşa sürükleyişinin anahtarlarından birini oluşturması yanında bu ortamın yaşam kavgasının en yalın biçimine örnek olduğu savunulmuştur (Bozdemir, 1982: 11).

Roux (2008: 39-40), bu yaşam şartlarından bahsederek Türklerin askeri niteliklerinden başka erdemlere sahip olamadıklarından değil ancak savaşarak varlıklarını sürdürebildiklerini belirtmiştir.

Zamanla devletin sistemli bir şekilde devamlılığının sağlanmasının ekonomik gerekliliğini anlayan Türk devletleri için savaşmak ganimet ve ekonomik gereklilik halini almıştır. Öyle ki devletlerin kaderleri orduların savaş alanlarında kazanacakları ganimet ve zaferlere bağımlı hale gelmiştir. Bu savaşlardan Dandanakan (1040) savaşı, Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşunu; Malazgirt (1071) Zaferi, Anadolu'nun fethini ve Türk vatanı olmasını ve Miryokefalon (1176) savaşı ise Türklerin Anadolu'da kalıcı yerleşmelerini sağlamıştır (Koca, 2005: 11).

Sultan Melikşah döneminde Selçuklu Devleti veziri Nizamü'l-Mülk'ün tavsiyesiyle askerlere maaş yerine toprak verip işletilmesinin sağlandığı iktâ sistemi uygulanmaya geçilmiştir (Koca, 2005: 91). Ülke ekonomisi için çok büyük fayda sağlayan iktâ sistemi sayesinde sayıları dört yüz bine yakın asker, devlet hazinesi hiç sıkıntıya girmeden, masraf yapmaksızın beslenip donatılabilmektedir (Nizamü'l-Mülk, 1981: 229).

Osmanlı döneminde ordunun asker ihtiyacı merkezde bulunan kapıkulu askerleri ile eyalet askerlerinden karşılanmıştır. Devşirme denilen Hristiyan çocuklarının yetiştirilmesiyle oluşan kapıkulu askerlerine Yeniçeriler ismi verilmiştir. Yeniçeriler, Ulufe denilen devletin merkez bütçesinden karşılanan aylık maaşları yanında, padişah değişikliğinde cülus bahşisini almışlardır. Eyalet askerleri için ise, Selçuklulardaki iktâyâ benzer şekilde taşrada tımar sistemi uygulanmıştır (Koca, 2005: 40-56).

Aslan'a göre (2002: 172); tımar, en geniş anlamıyla belirli bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün veya bir kısmının dirlik olarak havale yoluyla bir görevliye devri ve bu devir karşılığında da bazı hizmetlerin ona yüklendiği mali, idari ve askeri amaçları olan bir sistemdir.

Tımar sisteminde, tımar sahibi toprağın gelirine bağlı olarak belli sayıda askeri savaş için hazır bulundurmak zorunda olmuştur. Osmanlı ordusu iktisadi olarak feodal bir temelde merkeze çok yük olmadan taşradaki köylülerin emek ve hizmetlerine dayalı olarak varlığını bir müddet sürdürmüştür (Tiftikçi, 2006: 20).

Zamanla çöken sistem sonrasında Osmanlı ordusu modernleştirme sürecine girmiş ancak başarılı olması uzun zaman almıştır. III. Selim (1789-1809) döneminde ilk modernleşme çalışması olarak görülen Nizam-ı Cedit Ordusu, modern ordu sistemine uygun yapılandırılmış alay, tabur ve bölüklere ayrılmıştır. Ancak dönem içindeki iç ve dış karışıklıklar nedeniyle başarı sağlayamamıştır. Daha sonrasında II. Mahmut döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu oluşturulmuş öncelikle ordunun modernleşmesine engel olan Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır (Millî Savunma Bakanlığı [MSB], 1999: 42).

1.2.1.3. Düşünsel Temeller

Platon (2018: 63), Sokrates'in savunduğu; “tanrılar evreni yönetedursun, insan kendi hayatını yönetmelidir” düşüncesinden yola çıkarak, Sokrates ile yapılan diyaloglar şeklinde kaleme aldığı Devlet (M.Ö. 428-M.Ö. 348) eserinde, Sokrates'in ağzından ideal devleti kurmanın, toplumda iş bölümü yapılması ve her meslek sahibinin işi ile ilgili profesyonel olması gerektiği vurgusunu yapmıştır. İnsanların birbirlerine ihtiyaçları ve yardımlaşmaları zorunluluğu neticesinde çiftçi, dokumacı ve kunduracı gibi meslekleri ortaya çıkaran bu sistem toplumda düzeni meydana getirir.

Platon (2018: 63) yeni düzende, ilerleyen aşamada sadece temel ihtiyaçların yetmediği daha fazlasının istendiği toplum düzeni için savaşların kaçınılmaz olacağı gerçeğini aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

“Otlaklarımız tarlalarımız bize yetmez olunca, komşularımızınkini ele geçirmek isteyeceğiz. Onlarda bizim gibi zorunlu gerekler sınırını aşıp, sonsuz mal edinme hırsına kapılmışsalar, bizim toprağımızı almak isteyecekler” ... “Toplum daha da büyüdü mü şimdi dostum? Bir yandan toplumun varlığını korumak, bir yandan da yeni topraklar edinmek için savaşacak koskoca bir de ordu gerekmez mi?”.

Her mesleğin gereklerine değinen Platon'a göre (2018: 64) askerlik mesleğini seçecek kişilerin, düşmanı hissedecek duyularının keskin; fark ettiği anda atağa geçebilecek şekilde çevik; karşı geldiği şeyin üstesinden gelebilecek kadar güçlü olması gerektiğini belirtmiştir. Platon, devlet kurumlarının her birinin birbirinden bağımsız ve profesyonel bir nitelik taşıması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Devlet siyasası senato tarafından, askerlik profesyonel ordular tarafından birbirinden bağımsız yapılarca idare olunmalıdır.

Machiavelli'ye göre (1994: 86), “Tüm devletleri ayakta tutan başlıca temeller iyi yasalar ve iyi ordulardır” ve devletin sahip olduğu kendi devletini savunacak ordusu, kendi öz ordusu olmalıdır. Paralı veya yardımcı ordular üzerine temel kurmuş prensliklerin istikrar ve güven içinde olamayacağına dikkat çekerek düşük bütçeyle askerlik yapan paralı askerlerin devlet uğruna ölmeyi istemeyeceğini, birlik içinde olmadıklarını, hatta kalles olduklarını, dostların önünde yiğit, düşman önünde alçak olduklarını iddia etmiştir. Modern eğitim verilmiş ulus devlet ordusu diye öz ordu

vurgusu yapmış, prensin her daim ordusunun ve devletinin başında olması gerektiğini belirtmiştir.

Devletin varlığını sürdürebilmenin yollarını açıklamak için prenslerin ordularıyla ilgili özel ehemmiyet göstermeleri ve kendilerini yetiştirmeleri hususuna dikkat çeken Machiavelli (1994: 99), bunları aşağıdaki şekilde ifade etmiştir;

“...aklını asla savaş talimlerinden çevirmemelidir ve bunları barış zamanı savaş zamanından daha çok uygulamalıdır. Bunu iki yoldan yapabilir: Biri uygulamalı, öbürü zihniyle. Uygulamalı olarak adamlarının disiplinine ve talimine özen gösterecektir; vücudunu acılara ve yoksunluklara alıştırmak bilemek, arazinin girdisini çıktısını yani dağ yamaçlarını öğrenmek...”, “...zihin alıştırmaya gelince, prens, tarih okumalı özellikle en büyük örneklerin eylemlerine ilgi göstermelidir; savaş sırasında onların nasıl davranmış olduklarına bakmalı.”

Engels, Marx’ın “Fransa’da İç Savaş” kitabına yazdığı önsözdeki iki temel tezinden birincisi, devletin egemen olan sınıf ya da sınıfların baskı aracı; ikincisi ise devletin tüm toplumun çıkarlarını korumak iddiası içinde bulunan küçük bir grubun sömürü aracı olduğu aktarılmıştır (Eroğul, 1974: 113).

Tarih boyunca sınıfların savaşları, sömürenle sömürülen, egemen olanla olmayan arasında meydana gelmiştir. Topluma egemen gruplar, toplumun alt kademeleri üzerinde hüküm sürmüştür (Marx ve Engels, 1848: 13). Toplumda var olan bu durum için Marksist devlet kuramında devletin üç işlevi vardır; toplumda yaşayan tüm insanların müşterek çıkarlarını, devlete sahip olmuş erk sınıfının çıkarını ve devletin himayesinde hizmet etmiş egemen sınıfın çıkarlarını korumaktır. Bu grupların çıkarlarının korunması suretiyle devletin devamlılığı sağlanacaktır (Eroğul, 1974: 117).

Auguste Comte göre; tüm toplumlar, malumatların toplanması nihayetinde aynı süreçlerden geçerek aynı değişimi geliştirdiklerini öne sürmüştür. Her dönem içinde yaşayan topluma hâkim düşünce yapısı değişim aşamalarını belirler. Yani toplum yapısını belirleyen ana unsur dini, askeri vb. kurumların doğayla ilişkisi gerçeğe karşı yaklaşımı ile öğretilerin birikmesi toplumsal yapının değişimine ve etkilenmesine sebep olmaktadır (Kongar, 1971: 64).

Pusat'ın (1996: 41) Marx'ın Komünist Parti Manifesto yapıtından aktardığına göre; kapitalist devlet düzeninde de feodal devlet düzeninde de tüm burjuva kesiminin ortak işlerini yürüten ağırlıklı güç, ordu olmuştur. Engels'ten aktardığına göre ise devlet, toplumdan doğan fakat topluma yabancılaşan ve toplumun üstünde olan bir güçtür. Bu gücün yabancılaşmasında ve olumsuzluğa yönelmesini hızlandıran unsurun yine ordu olduğu değerlendirilmiştir.

Devlet, halkın silah kullanma yetkisini verdiği kendi parçasıdır. Fakat devlet, toplumun içinden çıkmış bir kısım olsa da topluma benzemeyen bir oluşumdur. Silah kullanma tekeli eline alan bu uzantı, toplumu iç ve dış tehlikelerden koruyacak olan orduyu zorunlu olarak oluşturmuştur (Belge, 2012: 167).

1.2.2. Modernleşme

Filolojik köken bakımından, Latince “şimdi” anlamına gelen “Modo” kökünden olup çağdaş anlamında tarz ve usul anlamlarına gelen “modus” ve adaba ve usule uygun anlamına gelen “modernus” sözcükleri, günümüzde İngilizce’de “modern” ve Fransızca’da “moderne” şeklinde kullanılan “modern” kavramının etimolojik kökenini oluşturmuştur (Kızılcı, 1994: 87).

Zamanla ilgili kavram olan “modernus” kelimesinin kökeni, eski ve antikaya karşı oluşturulmuştur. Yeni bir dönem ya da çağa işaret eden “modernite” kavramı, kökenini Kantçı evrensel tarihte bulmuş, Hegel’de bu tarihe yeni bir şekil vermiştir. Hristiyanların kendi çağlarını pagan çağından ayırmak için kullanmış oldukları “modernus” kelimesi modernitenin tarihsel içeriği ile var olmuş ve Hegel tarafından yeni dünya düzenini orta çağdan ayrı olduğunu belirtmek için kullanılmıştır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 96).

Çiğdem’e göre (1997: 65-72); siyasal olarak bakıldığında bir proje olarak nitelendirilen ve birey ile grupları kendi kimliklerinde eğiten normatif bir evrilme süreci olan modernite, özellikle siyaset ve iktisatta kurumsallaşmaya neden olmuştur. Siyaset için modernite kolektiflik, milliyetçilik ve yurttaşlık ilkeleri ile biçimlendirilmiştir (Bora ve Gültekin, 2007: 68).

Cevizci'nin (1999: 116) normalleşmiş geleneksel faaliyetlere karşı çıkış olarak nitelendirilen modernitenin savunucularından Bergson'dan aktardığına göre;

“...gerçekten var olan şey madde, cansız varlık değildir; gerçeklik süredir ve bunu yalnızca sezgi kavrayabilir. Zaman bir birikimdir. Gelecek hiçbir zaman geçmişin aynısı olamaz, zira her adımda yeni bir birikim ortaya çıkar. O bilinçli bir varlık için var olmanın değişmek olduğunu kabul eder, zira değişmek demek olgunlaşmak demektir, olgunlaşmak ise, sonsuzca kendi kendini yaratmak demektir.”

Toplumsal modernitenin kökeni olan modernleşme, ulus devletler için endüstri ve pazar ekonomisinin gelişimi ve bilimsel devrimleri içerir (Çiğdem, 1997: 72). 17. yüzyıl Avrupa'sında toplumsal yaşam ve örgütlenme şekillerine işaret eden ve tüm dünyayı etkisi altına alan “modernlik” (Giddens, 1994: 9), modernleşme, çağdaşlaşma, modernizm vb. kavramlarına yönelik konunun özü sekülerizmi işaret etmiş; kutsal olarak kanıksanmış gelenek, görenek kısıtlanmasından kurtuluş olarak değerlendirilmiştir (Berkes, 2003: 19). Sosyolojide ise modernleşme kavramı kalkınma, gelişim ve evrim gibi yargılardan ayrılarak kültür değişimi kavramı çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Molinovski'ye göre modernleşme ise, “bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren bir processusdur” (İnalçık, 1988: 2).

Modernleşme, toplumbilimci yazarlar tarafından tanımlanırken tek bir egemen dönüşüm dinamiğine bakmaya eğilim gösterilmiştir. Marx ve ondan etkilenen yazarlar için toplumun ana dönüştürücü gücü kapitalizmdir. Durkheim ise Saint-Simon geleneği doğrultusunda modern kurumların doğasını endüstriyalizmin etkisi çerçevesinde incelemiş ve insan ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen ve değişen endüstriyel toplum düzenine dikkat çekmiştir. Weber ise kapitalizmden bahsetmiş olmasına karşın Durkheim daha yakın bir duruşla rasyonalizasyon kavramı çerçevesinde teknoloji ve insan eylemlerinin bürokratik biçimde örgütlenmesine değinmiştir (Giddens, 1994: 18). Weber'in modern devlet anlayışında toplumu refah ve huzuru amacıyla rasyonel şekilde teşkilatlandıran ve cemiyet üyelerini belli alanlara

yönlendirerek ülkenin sanayii, zirai vb. faaliyetlerini planlı yürüten devlet anlayışı hakimdir (İnalçık, 1988: 6).

Eisenstadt, modernleşmenin tanımını yaparken toplumdaki siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel varyasyonlar üzerinde durmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı toplumların endüstriyel, hizmet ve ticaret alanlarına geçişi ekonomi alanındaki modernleşmeyi tanımlarken; toplumun siyasal otoritede söz sahibi olabilmesi siyasal modernleşmeyi tanımlamıştır. Tüm alanlardaki değişimin doğrultusu ve hedefi batı toplumlarının sahip olduğu kapitalist özellikleri kapsamıştır (Bülbül, 1996: 30).

Modernliğin kurumsal boyutlarını gözetleme, endüstriyalizm, kapitalizm ve askeri iktidar olarak sıralayan Giddens'a (1994) göre; endüstriyalizm insan unsurunun makine, ham madde, araç ve gereçler vasıtasıyla belli kurallara göre şekillenmesi olarak açıklanır. Endüstrileşme ile oluşan özel sermaye mülkiyeti ile sermayesi sadece kendisi olan arasındaki ilişki üzerinde oluşan üretim sistemi de kapitalizm olarak değerlendirilmiştir. Bu tür gelişimler geleneksel toplumlar içerisinde üçüncü bir kurumsal boyutun "gözetimin" oluşumuna sebebiyet vermiştir. Gözetime konu ise toplumun siyasal sistemde etkinliğinin denetimini içerir. Okullar, dernekler ve sivil toplum kuruluşları ile doğrudan denetim sağlanacağı gibi toplumun ideolojiler üzerinde yoğunlaştırılması suretiyle dolaylı olarak da yapılabilir. Modernliğin dördüncü kurumsal boyutu ise şiddet araçlarının kontrolüdür. Askerî güç modernleşme öncesi toplumlarda merkezi bir özellik teşkil etmesine rağmen, modern devletlerde şiddet araçları, yani ordular ülke sınırları içinde kontrol altına alınmış ve endüstrileştirilmiştir.

Toplumların modernleşme süreçlerinde farklı metotlar kullanmalarında, toplumun kendi özüne ait kültürel değerleri, uluslararası ilişkileri ve ülkelerin gelişim için koydukları hedef ve politikaları etkili olmuştur (Canatan, 1994: 19).

1.2.3. Tarihselcilik

İnsanlık tarihinde belirli bir zaman dilimi içerisinde yaşanmış bitmiş olan eylemlerin öncesi, sonrası ile sebep sonuçlarını açıklamaya çalışan tarih teorileri konunun zaman, durum, koşul ve ruhu atmosferine hâkim olamamaktan ötürü yetersiz

kalmıştır. İnsanlık tarihini anlamak amacıyla yapılan incelemede; siyaset tarihinin diğer sosyolojik alanlara hâkim olma gerekçesinin, iktidar mücadelesinde, kitle veya iktidar konumundaki kişilerin amaçlarını nasıl en iyi şekilde gerçekleştireceklerini geçmişte arayarak kendilerine meşruiyet kazandıracak kurumsallaşmadan faydalanmak istenmesi olmuştur.

Tüm sosyal veriler ışığında tarihi anlamak, yorumlamak ve sebep-sonuç bağı kurmak amacıyla Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından 15 Ocak 1929'da çıkarılmaya başlanan “Annales d’histoire économique et sociale” (Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yıllıkları) isimli dergi, ekol haline gelerek Tarih Okulu’na ismini vermiştir. Bu iki bilim insanı geleneksel tarih yorumunun dışına çıkarak diğer bilim dallarıyla ortak tarih incelemeleri içine insan yanında çevre, toplumsal olgu kavramlarını dahil ederek totaliter tarih anlayışını geliştirmiştir. Tarih biliminin amacı için Bloch bugün yaşanan ve var olan şeylerin geçmişten kaynaklandığını ve geçmişin günümüzü açıklayabileceğini ileri sürmüştür (Yeğen, 2016: 37).

Geçmiş geleceğe taşımak üzerine tarih yazımı çoğunlukla yer, zaman, kişiler ile somut olaylar çerçevesinde yorumsuz olarak kayıt altına alınmıştır. Bu tarih anlatımı içerisinde ayrıntıların, askerlerin tutumlarının, politik çıkar amacı taşımayan davranışların birebir ele alınması, geneli anlamak için yetersiz kalmıştır. Her olay ya da durum tarihin bir gerçeği olmakla beraber asıl anlaşılacak istenen değere bizi ulaştırmadığını aksine yolumuzu şaşırtabileceği savunulmuştur (Hegel, 1995: 20).

Yazının bulunmasından itibaren insanoğlu önemli olduğu değerlendirilen figür, resim, yazı vb. şeyleri sonraki nesillere bırakmak adına hep bir çaba içinde olmuştur. Zaman içerisinde gelişme gösteren tarih bilimi 19. yüzyılda gelişme göstermiştir. Osmanlı Türkçesi’nde “tarihiyye”, İngilizce’de “historizm” sözcüklerine karşılık tarihselcilik kavramı, tarihin önemini vurgulayan olgu ve olayların her zaman tarihsel gelişmenin seyri içinde görülmeleri gerektiğini savunan görüşler için kullanılan ortak bir terim olarak tanımlanmıştır (Özgel, 2002: 11). İnsanlığı oluşturan her bireyi, tarihi oluşturan bir doku olarak alan historizm; bireyde var olan özelliklerin geçmişinden bugüne dek süren gelişimden kaynaklandığını varsaymıştır (Şeriatî, 1997: 36).

Almanya’da 19. yüzyılda Wilhelm Dilthey tarafından temelleri atılan tarihselcilik düşüncesi, pozitivist bilimselliğe karşı tarihsel bilgi ve tin biliminin toplum ve insan doğasını tarihsel bakış açısıyla açıklanmasının mümkün olacağı belirtilmiştir. Tarihsel kavrayışın temel ilkelerini göstererek tarihsel düşünmeyle anlamanın sınırlarının olduğunu amaçladığı projesine “Tarihsel Aklın Eleştirisi” adını veren Dilthey, tarihsel ve toplumsal gerçekliği konu almış tüm bilimleri “Tin Bilimi” kavramı altında toplamıştır. Düşünmenin tarihsel olarak geliştiğini, temsil ettiği tarihselcilik kuramının insan düşünce emeğinin bir ürünü olduğunu ve her şeyin tarih içerisinde birbirleriyle ilişkili ve birlik ortamında meydana geldiğini, devam eden her süreçte değişime uğrayacağını ileri sürmüştür (Dilthey, 1999: 12-26).

Tarihselciliği, insan tininin tarihsel bir şekilde varoluşuna atıf yaparak felsefi olarak tanımlayan Hegel (1996: 847), tını; tarihsel süreç içerisinde varlığın ya da evrende var olan her şeyin kendi gerçekliğini bulması ve özgürlüğüne bırakması olarak nitelendirmiştir.

Felsefi açıdan tanımlarken varlığın özünün düşünülmesi aşamasında sadece bilginin tarihsel olması değil varlığın kendisinin ve özünün de tarihsel olması söz konusudur. Hegel, “Hristiyan Dininin Pozitifliği” metninde yer alan ontolojik tarihselcilik adı verilen düşüncesinde; toplumsal bir varlık olan insanın tarih dışı bir özünün bulunmadığını ve insanın özünün tarihsel olarak belirlendiğini iddia etmiştir (Albayrak, 2016: 7-10).

Tarihselcilik tarihi meydana getiren olay ve durumların peş peşe gelişi, varlık ya da insanoğlunun tek başına ve bir anda var olmadığını insanın kendini anlamasında tarihsel bakış açısıyla yorumlamakla anlam kazandığı belirtilmiştir (Cevizci, 2017: 671).

İnsan, var olmasının gerçekliğini ve temelini kendi tarihselliğinde keşfeden ve tarihi insan yaşamının özü olarak nitelendiren felsefi düşünme yolu (Akarsu, 1975: 170) olarak yorumlanan tarihselcilik, Mandelbaum’a göre (Uçar, 1997: 53); kâinata var olan herhangi bir nesnenin doğasının yeterince kavranabilmesi, bulunduğu zaman mekân ve boyut içerisinde gelişmiş olduğunun dikkate alınmasıyla mümkün olabilir.

Geçmişte yaşamış insan eylemlerinin, sadece o çağa veya döneme damgasını vuran fikir ve ilkeler temel alınarak açıklanamayacağı, insan/kurumların vb. tarihsel gelişmesini kendi kültürel ve tarihsel bağlam çerçevesi içerisinde var olduğunu açıklayan Tarihselcilğin, toplumda kültürün, dinin vb. anlaşılabilmesinin ancak kendi tarihi içine oturtulmak suretiyle anlaşılmasının mümkün olabileceği savunulmuştur (Cevizci, 1999: 827). Bu bağlamda tarihselcilik insanın insanlık tarihini yorumlarken kendi tininde o anı yaşayabilme imkânını vererek zamanın ve mekânın tüm engellerinden muaf olarak tarihe bakış açısı sağlamaktadır.

Dilthey (1999: 106), biliminin nesnesinin farklı olmasından ötürü doğa bilimi gibi açıklama yolundan ziyade anlama yöntemi ile çalışılması gerektiğini, tarihe damga vurmuş olayların yazılı kaynaklardan öğrenilebileceğini ancak yazılı eserleri meydana getiren yorumcunun da tarihsel olduğunu varsayarak anlamının hermenötik yani yoruma dayalı olması gerektiğini savunmuş ve bu sebeple empatiye önem vermiştir. Tin bilimlerinde doğa bilimlerinin tümevarımından farklı olarak “eklemeli/birikimsel tümevarım” yöntemi kullanıldığını varsaymıştır.

1.2.4. Kurumsalcılık

Sosyal etkileşimleri biçimlendiren ve yaygın olarak kullanılan kurallar düzeni, kuruluş, müessese, evlilik, aile, ortaklık ve mülkiyet gibi insanlar tarafından oluşturulan şey ya da müessese anlamına gelen kurum, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda meydana gelmiş ve yine ihtiyaçlara göre gelişim ve değişim gösteren bir yapıdır (Hodgson, 2006: 2).

Bilişsel kuram içinde önemli bir konum elde eden kurum, toplum içindeki süreklilik gösteren düzenleyici bilişsel davranışlardan oluşur. Kurumlarda kalıplaşmış davranışlar sonraki dönemlere kişiler vasıtasıyla aktarılır. Bu bağlamda kurumlar kural koyucu, öğrenme yetisine sahip hafızası olan, değerlendirme, dikkate alma gibi çok yönlü yapılardır, bu yapılar dolayısıyla topluma şekil verme gücüne sahiptirler (Dikmen ve Başa, 2014: 27).

Örgüt içinde yerleşmiş hal ve tutumlar örgütün verimliliğini artırmaya dahi sürekliliğini sağlaması; kuramsal düşüncesinin etkin olduğu örgüt içinde yönetimdeki

kişiler değerlendirme yapmak yerine kalıplaşmış davranışları veri olarak alırlar. Kurumsal teori incelenirken örgüt davranışları fikir ve inanç doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Bu iki temel etken bu kuramın varsayımını desteklemektedir. Örgüt içinde bazı olaylar ve olgular sorgulanmıyorsa, örgütün içinde egemendir. Yaşayan gelenekler, usul ve teamüller kurumsalcı teorinin temsilcileridir ve kurallara uyulması halinde meşruiyet sağlanır (Üsdiken, 2005: 276).

Toplumsal düzen gerekliliğinden sınırları çizilerek tesis edilen, belli bir işleyiştten sorumlu oluşumlar kurum olarak isimlendirilmiştir. Zamanla değişime uğrayan kurumları inceleyen kurumsalcı yaklaşımda sosyal ve kültürel etkileşimlerin kurumları şekillendirdiği belirtilmiştir. Kurumsalcı teoride yönetimin ve yöneticinin rolünden ziyade belli kaidelerin hâkim olduğu kurumun, kültürel baskı ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda biçimlendiği savunulmuştur.

Kurum kelimesinden türetilmiş kurumsalcılık/institutionalism yaklaşımı kurumların nasıl meydana geldiği, kurumun toplumsal çevre ile olan bağıını ve etkileşimini inceleyen bir teoridir. Kurumsalcı teori sosyal ve kültürel baskı altında kalan örgütler, çevrelerinden güçlü bir şekilde etkilenen açık sistem modelleri ile ilişkilendirilmiştir. Philip Selznick (1949) tarafından temelleri atılan 1960 yıllarından sonra ise kaynak bağımlılığı ve nüfus ekolojisi gibi meşruiyet kavramına vurgu yapan kurumsalcı teori, Meyer-Rowan (1977) ile DiMaggio-Powell'ın (1983) çalışmalarıyla da 1970'li yıllarda gelişmeye devam etmiştir (Dikmen ve Başa, 2014: 8).

Kurumsal teorinin inceleme alanını oluşturan kuruluş, Weber (2008: 21) tarafından bir yetkilinin görevlendirildiği belirli kurallarla sınırlandırılmış dışa kapalı yapılar olarak tanımlanmıştır. Kuruluş içerisinde, kurumsal eylem olarak nitelendirilen kurumun belli kural ve teamüllerinin uygulanmasından yetkili kılınmış evin reisi, şef ve müdür rollerinin önemli olmadığına vurgu yapılmıştır.

Kurumsallaşma süreci içerisinde kuruluşlar ya da örgütler ekonomik verimlilik kriterleri ile açıklanması mümkün olmayan siyasalar ya da faaliyetler ortaya koyulabilmektedir. Bunun başlıca nedeni örgütlerin çevresinde açık ya da örtülü baskıların var olması olarak görülebilir. Kurumun çevresinde meşruiyetini ve devamlılığını temin edecek bazı uygulamalar kanıksanmakta; mevcut düzen

içerisindeki kanun, yasa ve normlara intibak ettiklerini yetkin yerlere göstererek, çevredeki etkili kişi ya da kurumların kaynaklarına ulaşmak adına bazı karar ve eylemler içerisinde bulunulabilir (Acar, 2004: 33).

Weber (2008: 21), sosyal teoride örgütlerin biçimsel yapılarının özelliklerine ilişkin düşünceleri sosyal teorilere kazandırarak eski-yeni kurumsalcılık kuramlarının meydana gelmesine katkı sağlamıştır. İktisat, rasyonel temellere dayanarak yeni kurumsalcılığı farklı yorumlarken; siyaset bilimi, tarihsel yaklaşım ile iktisadi kurumsalcılık yaklaşımlarıyla eski kurumsalcılığın devamı niteliğinde ekol oluşturmuştur.

Eski kurumsalcılar kurum içinde yaşatılan teamül ve gelenek sayesinde eşsiz örgütler meydana getirmektedir. Yeni kurumsalcılık ise kurumların benzerlikleri üzerinde durmuştur (Fidan, 2017: 3-6).

Eski ve yeni kurumsalcılığın ortak noktaları; çevre faktörü, kurumların alanlarındaki örgütlere ya da kurumsal çevrelerine uyum sağlamak, benzemek zorunluluğu içinde olmaları ve örgütlerin her birinin birbirini bağlayan zincir halkaları olması sayılmıştır. Eski ve yeni kurumsalcılık, disiplinler arası çalışmaları kapsayan bir yaklaşım olup ve özellikle sosyoloji, iktisat ve siyaset bilimlerindeki kuramsal içeriklerden faydalanmıştır (Bolat ve Seymen, 2006: 237-249).

Devlet ya da kurumların geçmişlerinde oluşturdukları siyasaların şimdi ve gelecekte oluşturacakları siyasaları sınırlandırdığını, kurumların çevre ve kurum kültürünün baskısı altında uyuma zorlandığını belirten kurumsalcı yaklaşımın dayandığı kurumsallaşma, süreç olarak üç aşamadan oluşmuştur. İlk olarak alışma evresi, genel olarak çözme davranışlarının gelişimini ve davranışların belirli uyarılarla ilişkilendirilmesi; ikinci aşama nesnelleşme, ilişkilendirilen davranışların genel anlamlarının geliştirilmesi; üçüncü aşama çökelme ise, dışsallık niteliği kazanarak kendi gerçekliklerinin edinilmesi olmuştur. Eğer ki kurum bu aşamaları tamamlayıp tamamıyla kurumsallaşmış ise kanıksanmıştır (Dikmen ve Başa, 2014:59).

Her toplum, kendi özünü yansıtan kurumsal yapılar meydana getirir. Bu özgünlük toplumun tarihselliğinden, kültür motiflerinden ve yaşam koşullarından ileri

gelmektedir. Toplum ve kültürle bütünleşmiş farklı kurumlar birbirleriyle benzer karakter taşımak ve uyumlu olmak durumundadır. Bu benzerliğin sağlanamaması ve kurumlarda kültürün özelliklerini taşıyan, toplumu yansıtan kurumsallaşmanın meydana gelmemesi sonucunda bu özellikleri taşıyan kurumsallaşmış örgüte diğer alanlara ve kurumlara karşı söz hakkı sağlamıştır.

1.3. LİTERATÜR: OSMANLI İMPARATORLUĞU-TÜRKİYE CUMHURİYETİ MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN YERİNE DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.3.1. Gelenekçi Yaklaşım

Gelenekçi yaklaşım, geleneksel olan değerlere bağlı olmayı bir ideoloji olarak savunur ve geleneksel olan değerlerin modernleşmenin bir ögesi olarak yeniden anlamlandırılmasını hedefler (Yılmaz, 2005:50).

Osmanlı devlet geleneğine dair din-devlet ikiz olduğu gibi ordu-devlette ikizdir. Şimdiki anlamda asker veya ordu kavramı mevcut değildir. Askerlik ocağı devlet açısından yönetici kademenin yetiştirilmesini sağlayan bir folluk anlamına gelmiştir. Kul ve kölelerden devşirilen kişiler profesyonel askerlik ve elit kadro eğitiminden geçirilerek zaman içerisinde yönetim kademesinde yer verilmiştir (Berkes, 2003: 94).

Paul Wittek (1938: 55), Osmanlı devletinin temeli olarak nitelendirdiği gazi devlet anlayışını, askeri fütuhatı (iktidar-fetih) amaçlayan bir kuruluş olarak tanımlamıştır. Devletin hükümdarı, kendisine sadakatleri karşılığında geçimlerini sağladığı tebaası genel itibarıyla savaşçı unsurlardan meydana gelmiştir. Kuruluşunu savaşçıların oluşturduğu “Gazi Devlet” için fethedilen ülke kaynaklarının kısa zamanda tüketilmesi neticesinde yeni fetihler zorunlu hale gelmiş fakat fetihler durduğu zaman da ülkeyi inşa etme işi, toprakların kullanılması ve örgütlenmesi zorunluluğu ile karşılaşmıştır. Bu örgütlenme zorunluğunu Selçuklu beyliklerinden başarılı olarak çözen, Osmanlı Beyliği olmuştur.

Wittek’in tezinin esası, Osmanlı Devleti’nin ihtişamlı yükselişinin yegâne sebebini göçebe İslam mücahitlerinin varlığına bağlamasıdır (Koçal, 2019: 43).

Bozdemir ise (1982: 48), Wittke'in Osmanlı için kılavuz düşüncesi olarak nitelendirdiği gazi düşünüşüne eleştirel yaklaşarak dinin iktidar yapısı ve askerlikle ilişkisi oranında ele alınması gerektiğini, Osmanlı devletinde “Örfi Hukuk” uygulamasının varlığına dikkat çekerek dinin ve din adamlarının iktidarın güdümünde olduğuna, Osmanlı'nın genişlemesinin “İslam Kılıcı” sayılması konusunun gerçeklik payı olsa bile tarihsel gerçeğin bir boyutunu tesis ettiğini, dinin savaş için moral kaynak oluşturduğu yorumunu yapmıştır.

Türklerin İslamiyet'e girişle sınır/uç boyu hükümdarları unvan olarak “Gazi” kavramına benzer İslamiyet öncesinde Türk ananesinden gelen “Alp (kahraman-cengâver)” kavramının kullanıldığını belirterek Türk ordu-millet geleneğinde toplumun kendini ve ailesinin geçimini sağlayacak toprak mülkiyeti veya bir mesleği olmaması nedeniyle yani iktisadi zorunluluk nedeniyle askeri sınıfın meydana gelmesi bir nevi doğal bir süreçtir. Devlet yönetiminin sınırlı ve zayıf hükümdarların devlet içinde ve dışındaki düşmanlara karşı ekseriyetle paralı asker bulundurmalarını zorunlu kılmıştır. Devletin sürekliliğini sağlamak için sadece uçlarda değil siyasi ve kültürel bölgelerde de askeri sınıfın olması gerekliliği hasıl olmuştur (Köprülü, 1991: 85).

Berkes (2003: 30-33), Türk çağdaşlaşma olgusunu incelerken “din” kavramından ziyade “gelenek” kavramı üzerinde durulması gerektiğini belirtmiş, Osmanlı rejiminde en önemli unsurun dinsellikten ziyade geleneksellik olduğuna dikkat çekmiştir. Osmanlı rejiminin gelenekselliğini sistemde var olan “düzen” (nizam, alem ya da nizam-ı alem), “kanun-ı kadim” (en eski, ilk kanun), “patrimonyalizm” (Tanrı'nın halifesi) kavramlarıyla desteklemiştir. Tanrı tarafından konulan düzen değiştirilemez, varlığını güçsel, siyasal, militer geleneğe borçlu, İslam için meşru olmayan devlet rejimi için kimin koyduğu asla açıklanmayan siyasal ilke kanun-i kadim kuramı ile sistem meşrulaştırılır. İki ilkenin yol açtığı patrimonyalizm ise; Tanrı, kurduğu düzen ve koyduğu kanunu uygulamak için bir padişah seçerek onu yeryüzüne kendinin bir gölgesi olarak göndermiştir. Zamanla bozulan sistemde Tanrı düzeni yerini tabiat düzeni; toplumun üstünde devlet anlayışı yerini hukuk devleti anlayışı; gelenek kavramı yerini ilerleme kavramı, denge kavramı yerini ise devrim kavramı alacak ve modernleşme ya da batılılaştırma süreci doğal olarak başlayacaktır.

Toplumlarda devlet olgusu kesin olarak belirli bir siyasal kültürün meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu kültürlerden aşkın devlette aşkıncılık, insanın ahlaki bir topluluğa ait olduğu inancı kanıksanır, topluluk bireyden önce gelir, kanun vatandaşların müşterek akıl ve iradesinin ürünüdür, siyaset ise temel olarak liderlik ve sadece halkın eğitilmesidir. Aşkıncılık, var olan görev ve sorumluluğun kutsallaştırılması ve insanın bütün gücünü bu yöneticiye bahşedilmiş kutsal görevin yerine getirilmesine adanmasıdır. Aşkın devlet kültüründe, aşırı ve ılımlı diye ayrıma gidilmiş, aşırı aşkıncı yönetim biçiminde devletin genellikle yönetenin kişiliğinde yapılandığını; ılımlı aşkıncı yönetimde ise devletin belirli normlar çerçevesinde kurumsallaştığını ve bu normların siyasi hayata yön vermesi amacıyla çeşitli kişi veya kurumların sorumluluk üstlenebileceği değerlendirilmiştir (Heper, 2018: 27-41).

Türkiye’de ordunun siyasal özelliği ve hâkim gücü, Türk siyasal kültüründen ve geçmişteki kökenlerinden günümüze kadar gelen kültürel yapıya dayanan toplumsal bir geleneğin uzantısıdır (Koçal, 2019: 429).

1.3.2. Modernleşmeci Yaklaşım

Osmanlı modernleşmesinin gecikmesini Asya, İslâm, İran, Selçuk, Moğol ve Bizans geleneklerinden aktarılan üstünlük duygusuna bağlayan Berkes (2003: 54), çağdaşlaşma kavramının gelenekçi düşün içinde var olamayacağını belirtmiştir. Modernleşmede ilk adımları atan matbaanın kurucusu olarak tanınan İbrahim Müteferrika yayınlarında Avrupa’daki askeri sistemi, gerekli silah, strateji ve yenilikleri, “yeni düzen” anlamına gelen “Nizam-ı Cedit” kavramıyla betimlemiştir. Değişmemesi gereken düzen (nizam) geleneksellik yerine, çağdaş düzen kavramını ilk defa kullanan isim olmuştur.

Sekülerizm kavramıyla eşleştirilen çağdaşlaşma, kutsal olandan ayrışma süreci olarak yorumlanmıştır. Geleneksel katı kurum ve kuralların zamanla değiştiği süreci içerir. Modernleşme sürecinde ordu topluma nazaran aldığı pozitif bilim ile sekülerizmi benimsemiş ve toplumu bu yönde değiştirmeye çalışmıştır (Berkes, 2012:20).

Tanzimat öncesi bozulan devlet düzenini kurtarma çalışmaları, askeri gücün modernleştirilmesi gerekliliğinin anlaşılmasıyla planlanmıştır. Tanzimat bu gerekliliği sağlaması için düzende idari, hukuki ve iktisadi yapılarda yenilenmenin şart olduğunu ortaya koymuştur (Mardin, 1990: 181).

Mardin, bu yenilenme sürecini Edward Shils tarafından öne sürülen merkez-çevre kuramına dayandırarak açıklamıştır. Merkezdeki yönetici elitler sahip olduğu kutsal ve dokunulmaz güç doğrultusunda çevre olarak nitelendirdiği halka ceza ve ödül vererek şekillendirme eğilimi gösterir (Baltu, 2023: 139). Orduyu merkeze halkı çevreye konumlandırarak modernleşme sürecinde batı eğitimi almış askerlerin kendi kültürlerine yabancılaştıklarını ve doğu kültürünü küçümsemek kaydıyla pozitivist yaklaşımla çevrede modernleştirme sürecini başlattıklarını, toplumun ise bu duruma tepki olarak kültürel değerlere daha sıkı tutunduğunu iddia etmiştir (Koçal, 2012: 83).

Osmanlı miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal bir yapıdan ziyade merkezden yetkili ve denetlenen bir yapı mevcuttur. Bu yapı içerisinde toplumdaki ayrıcalıklı ve güçlü kesimler yer almıştır. Merkez olarak tanımlanan bu tabakaya, toplum olarak tanımlanan çevre dahil olamamıştır (Mardin, 1990:37).

Osmanlı İmparatorluğundaki bu merkezi yönetim askerî bir yapıya sahiptir. Devletin başarısı büyük oranda askerî sistemin denetlenerek harekete geçirilmesine borçlu bir temele dayanmıştır. Bu nedenle modernleşmeye yönelik reformlara ilk olarak askerî ve sivil bürokrasiyi yetiştirecek eğitim kurumlarından başlanmıştır (Mardin, 2006: 45).

Bu eğitim kurumlarından askerî okullarda eğitim gören öğrenciler, taşradan gelmiş olanakları dar ailelerin çocukları olmuştur. Bu kapsamda okuldaki sosyalleşme, ailelerdeki sosyalleşmeden daha etkin bir yapıdaydı. Oluşan bu yapı, taşranın gelişime kapalı, çağdaşlaşmaya aykırı olduğu yönünde kanaat geliştirmiştir (Mardin, 2006: 55).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru gelişen haberleşme ağı ve askeri modernleşme ile Osmanlı'da merkezi hükümetin taşrada etkisi kuvvetlenmiştir. Yönetim ve askerlik sisteminin tüm işleyişini denetim altında tutmak üzerine kurulan

Abdülhamit siyaseti 1908’de Jön Türkler tarafından devam ettirilmiştir (Mardin, 1990: 53).

Berkes’e göre modernleşme seküler devletin, gerici toplumu, batılılaştırma politikalarını yürüttüğü bir süreçtir. Modernleşme ekonomik, teknik, siyasal vb. alanların kutsal olandan kurtularak seküler yapıya dayanmasına bağlıdır. Bu noktada pozitif bilimle eğitilen askerî zümre, devlet yönetiminde ve modernleşme sürecinde bu amacı gütmüştür (2012: 20).

Toplumun belirli bir istikamette ilerlemesi isteniyorsa iki şekilde mümkün olabilir. Ulaşılması istenen nokta öncelikle tespit edilir ve o noktaya ulaşılacak yollar sonradan planlanır. İkinci yol ise mevcut imkânlarla göre planlamalar yapılır yollar çizilir. İlk yöntemin özelliği yerinde ve zamanında kullanıldığı zaman mucizeler meydana getirmesidir. Türk çağdaşlaşması ve Atatürk İnkılabı bu çerçevede ilk metodun uygulandığı bir sistemin neticesi olmuştur (Mardin, 1990: 208).

Modernleşmeci akım Koçal’a (2019: 430) göre, ordunun rolü için sadece üst-siyasal değişim ve ordu sınırı kapsamında yorumlanmıştır. Toplumdaki ve devlet yapısındaki değişim ve dönüşüm bu yorumlamada ihmal edilmiştir. Modernleşmeci yaklaşıma göre ordunun modernleşmedeki rolü açıklanırken toplumla arasındaki ilişki ve bağ dikkate alınmamıştır. Cumhuriyetin ilanı ve sonrası dönem ele alınarak toplum ve ordu arasındaki ilişki bu dönemle sınırlandırılmıştır.

1.3.3. Marksist Yaklaşım

Marksizm’e göre, insanı diğer canlılardan ayıran öge akıl veya inançları değil kendi emeği ile üretim yapabilmesidir. İnsan tarih sürecinde maddesel bağlamda gelişip değiştiği için maddi şartlara bağlı olarak karakteri ve doğası da değişim göstermektedir. Devlet üzerinde sosyal ve siyasi yapılar bu üretim doğrultusunda şekillendirilir. Marksist görüşte üst düzey yönetici grupları, toplumsal hayatı yönetmek suretiyle pozitivist anlayış çerçevesinde şekillenmiş, endüstrileşmiş modernite meydana getirmiştir (Bezci, 2022: 2).

Marksist yaklaşım, modernleşmeci yaklaşımın üzerinde durduğu kültürel olaylar üzerinden değerlendirmek yerine, Türkiye’de ordu ve mensuplarının

siyasallaşma sürecinin ekonomik ve sınıfsal etkileri üzerinde durarak ordunun ülke ekonomisinde doğrudan etkisinin siyasallaşmaya neden olduğu varsayımını ileri sürmüştür.

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan toprak rejimi ile doğrudan ilişkili ordu teşkilatının ülke ekonomisine etkisi Marksist yaklaşımla açıklanmış ve Yeniçeri Ocağının son dönemlerinde esnaf loncaları ile ilişkisinin ekonomik gelişmeyi kısıtladığı değerlendirilmiştir. Marksist kurama göre Osmanlı'da toplumsal seçkinliğin eksikliğini ordu mensupları doldurmuş ve devletin yönetici sınıfında yer edinmiştir (Koçal, 2019: 431).

1792 yılında on bir yaşındayken Prusya ordusuna katılan Carl von Clausewitz gerçek savaş ve doğru savaş ayırımına dikkat çekerek uzun sürmüş sınıf çatışmaları toplumlar için katlanılamayacak duruma geldiğinde devrimlerin sebep olacağı sıkıntıların küçük kaldığını belirtmiştir. Marksist aydınlar yakın gelmesi toplumun geneli üzerinde şans, yeteneksizlik, politik görüş ve fikir birliğinin yok olması gibi soyut kavramlar üzerinde durmuş olmasıdır (Keegan, 1995: 64).

Türk modernleşmesi sürecinde laiklik çerçevesinde Batı'nın siyasi, askeri ve eğitim alanlarından örnek alınması bir kurtuluş olarak görülmektedir. Ancak Batı'nın uzun süren bir değişim ve gelişimi sonucu kapitalist sistemle sağladığı bu değişime Osmanlı'nın devlet geleneğince izin verilmeyecektir. Osmanlı'da hükümdara ait üretim aracı olan topraklar, savaş için hazır olacak askerleri beslemek suretiyle köylüler tarafından işletilmiştir. Yeniçeri askerleri haricinde üretim sistemi üzerine oturtulmuş askeri İmparatorluk, Osmanlı devletinin asker-devlet yapısından ileri gelmektedir (Küçükömer, 2007: 8-22).

Kongar'a (2006: 136) göre, Osmanlı yönetiminin, üretimde artı ürüne el koyarak kendi isteğine göre tasarrufta bulunması ve askerî sınıfın ihtiyaçlarına yönlendirmesi toplumun evrimsel gelişimine engel olmuştur. Sosyo-ekonomik gelişimini tamamlamayan toplum, sosyal ve siyasal alanda gelişime kapalı tutumu ile modernleşen ordu ile çatışma yaşamıştır. Devletçi Seçkin diye nitelendirdiği merkezi otoritede söz sahibi askerlerle Gelenekçi-Liberaller olarak nitelendirilen toplum arasındaki gerilim modernleşme sürecini yönetmiştir.

Keyder'e göre (2014: 9-11), Osmanlı Devleti kapitalist sistemin oluşması sürecinde zayıflamıştır. Geleneksel bürokrasiye rakip olabilecek burjuvazi geliştirilmiş olsa da etnik farklılık gösteren burjuvazinin ülke içerisinde tasfiyesi veya çekilmesi sonucunda yerli burjuvanın güçsüzlüğü, bürokrasinin gücünü ve iktidarını korumaya imkân sağlamış, devlet merkezli bir kontrol ile sosyo-ekonomik değişimi mümkün kılmıştır.

Modernleşme sürecinde askeri ve sivil bürokrasi, Padişah'a karşı bir güç grubu olarak şekillendirilmiştir. Halkı toplumsal veya ekonomik olarak doğrudan ilgilendirmeyen anayasacılık ve ideolojik düşüncelerin savunulması çabası, toplum tarafından desteklenmemiştir. Batı ülkelerinde ekonomik gelişmenin sonucu olarak oluşan toplumsal ve siyasal gelişim, Türk modernleşmesinde bürokrasi veya güç merkezlerinin aldığı kararlarla oluşturulmaya çalışılmış ve bu sistemin ekonomik gelişmeyi sağlaması beklenilmiştir (Kongar, 2006: 611).

Osmanlı İmparatorluğunda sınıfsallaşma, sermaye birikimine dayalı değil bürokratik mevkilere dayalı gelişmiştir. Bu kapsamda Osmanlı merkezi yönetiminde söz sahibi olan askerî kesimin bir devletin bir sınıfını oluşturduğunu toplumun sahip olamadığı kaynaklara sahip olmanın modernleşme sürecinde toplum adına bu rolü üstlenmelerine neden olduğu üzerinde durmuştur (Keyder, 2007:15).

Avrupa'da feodal sistemden, kapitalist anayasal düzene değişimi sonrasında ulus devletler ve hukuk devlet sistemleri meydana gelmiştir. Osmanlı çağdaşlaşmasında otoriter eğilimden vazgeçilmediği gibi ulus devlet sisteminde var olan topluma ve toplum yapısında doğmuş burjuva sınıfına dayanılamamıştır (Berkes, 2003: 24).

Asya Tipi Üretim Tarzı yaklaşımı yorumlayan Kongar'a (2006: 136) göre, otoriter Osmanlı yönetimi tarımda artı ürüne el koyarak askerî hizmetler için kullandığı ve ürünü elinden alınan toplumun gelişme olanağı elde edememiş ve sosyal ve siyasal alanda ilerleyememiştir.

Küçükömer'e (2013, 210-17) göre Asya Tipi Üretim Tarzının toplumun ekonomik özgürlüğünü engellediğini, dolayısıyla kapitalist sisteme dayalı Avrupa

medeniyetinin Türk modernleşmesinde sağlanamamasının nedenini teşkil ettiğini savunmuştur. Modernleşme sürecinin başarısızlığı, doğu kültürünün güce itaat anlayışından doğan devlet geleneğinden kaynaklanmaktadır.

Türk modernleşme süreci, batı toplumlarının temelde yaşadıkları değişim sürecine ön ayak olan kapitalist sisteme geçişten farklı şekilde gerçekleşmiştir. Osmanlı Batı gibi feodal yapıdan kapital sisteme geçiş sürecini yaşamadan kapitalist sisteme geçme sürecine girdiği ve bunun için askeriye, hukuk vb. yapısal değişimlerin yeterli olamayacağını, temelde sermayenin varlığının gerekliliğine değinilmiştir. Toplumsal değişim ve dönüşüme sermaye yani üretim araçları ile üretici arasındaki ilişkinin şekli yön verir (Boran, 1992:26).

İmparatorlukta uygulanan bu yönetim anlayışı sınıfsal gelişimi kapitalistleşmeyi engellemiştir (Boratav, 2006: 22). Toplumsal yapının gelişimini etkileyen temel etken toplumun yapısında yer alan dini, askerî, eğitimsel unsurlar olarak yorumlanmıştır (Kongar, 1971: 65).

Marksist yaklaşımı değerlendiren Koçal'a göre (2019: 433), Türk ordusunun siyasallaşma süreci;

“Marksist yaklaşımın kuramsal yorumu ışığında, Türk ordusunun siyasallaşma süreci ve siyasal değişim etkeni oluş biçimleri, sosyo-ekonomik temellerinin aşamalarına göre, modernleşme öncesinde feodal ordu, modernleşme sürecinde bürokratik ordu ve nihayet Cumhuriyet döneminde kapitalist ordu olarak sınıflandırılabilir.”

1.4. TARİHSEL ÇERÇEVE: DÜNYADA ORDU ELİYLE MODERNLEŞME DENEYİMLERİ: PRUSYA, JAPON VE BAAS MODELLERİ

Devletlerin varoluş süreçleri incelendiğinde kendiliğinden gerçekleşmiş bir düzen veya sistemin varlığından söz etmek mümkün değildir. İnsanoğlunun varoluşundan itibaren süregelen hayatta kalma mücadelesi zaman içerisinde sistemleşerek hak ve yükümlülükler üzerinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Devlet düzeni oluşturmada ideolojiler çerçevesinde toplanmalar veya bölünmeler çoğu zaman

kargaşa ortamına sebebiyet vermiştir. Bazı devletlerde halk tarafından yöneticilerden talep edilen hak ve hürriyet, bazı devletlerde yöneticiler tarafından halka dayatma olarak sistemleştirilmiştir. Bu süreçte askeri güç, oluşan kaos ortamında doğal aktör olarak yerini almıştır. Siyasi erklerin yetkin ve kabiliyetli olmamaları durumu veya ordunun ülke içindeki konumu ve değeri bağlamında zaman zaman askeri güç, doğrudan bağımsızlık veya modernleşme mücadelesinde baş aktör rolünü almıştır.

Modernleşme sürecinin başarıya ulaşması yöntemine yönelik Machiavelli'in (1994: 60) yorumuna değinecek olursak;

“...yenilikçilerin kendilerini dayatmaya iktidarlara var mı yoksa başkasına mı bağlılar bunu incelemek gerekir; bir başka deyişle, girişimlerini başarıya götürmek için dualarına mı güveniyorlar, güçlerine mi? Yalnızca dua gücüyle hareket ediyorlarsa kaçınılmaz bir şekilde yenilgiye mahkumdurlar; ama eğer güçleri varsa yenilgi çok enderdir. İşte bunun içindir ki tüm silahlı peygamberler muzaffer olmuşlardır; silahsız peygamberler ise elleri böğürlerinde kalmışlardır...”

Modernleşme süreçlerinde orduları aktif rol alan Prusya, Japonya ve Baas modelleri incelenmeye çalışılmıştır.

1.4.1. Prusya Modeli: Almanya’da Ordu Eliyle Sanayileşme ve Modernleşme

Askerlik mesleği ve profesyonel askerliğe dair dünyaya öncülük etmiş Prusya’da 19. yüzyılın sonlarına doğru eğitim, seçme esasları, yüksek eğitim kurumları ve kurmaylık gibi olağanüstü sistemler kurulmuştur. Dönemin diğer güçlü Avrupa ülkelerine göre Prusya’nın neden bu sistemi kurmuş olduğu durumu teknolojik gelişmişlik, milliyetçilik, demokrasi ve aristokrasi arasındaki çatışmaların varlığının yanı sıra ulus devlet anlayışıyla doğal sınırları olmayan, Almanya’ya dağılan toprakların korunması için güçlü bir ordu gereksinimi ile açıklanmaktadır. Prusya’daki bu durum; ordusu olan bir ulus olmaktan ziyade ulusu olan bir ordu olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Prusya devletinin var olması için ordu hayati öneme sahip olmuştur (Huntington, 2006: 41-46).

Bu önemin farkında olan ordu mensupları, Prusya Krallığı içinde ayrı bir devlet olmuştur. Prusya’da hükümetin katkısı olmaksızın genelkurmay başkanı vasıtasıyla talimatların doğrudan hükümdardan alındığı bir sistem geliştirilmiştir. Komuta kademesindeki askerler tarafından bu husus üzerinde önemle durulmuş ve hiçbir sivil denetime müsaade edilmediği gibi ülkede alınacak siyasi kararlar konusunda kral yönlendirilmiştir (Rosenberg, 1964: 34).

Otuz yıl savaşları sonucunda yıpranmış Prusya’nın topraklarının korunması adına toprak sahibi lordlara orduda ayrıcalıklı görevler vererek vergi oranlarını yükselten hükümdar Frederick Wilhelm, hedefine ulaşarak hem yeni bir orduya hem de bürokratikleşmiş toprak sahiplerinin desteğine sahip olmuştur. Wilhelm, geleneksel olarak askerlik anlayışıyla savaşta ordunun baş komutanı; barışta ise ordusunu eğiten öğretmen olmuştur. Ancak ekonomik anlamda henüz kendisini gerçekleştirememiş Prusya’da yapılmak istenen yenilikler ordunun kılıcının ucunda gelişmek zorunda kalmıştır (Uyar ve Gök, 2003: 5-8).

Devrim yapacak orduların başarılarının zorunlu askerlik sistemi ile mümkün olması bu sisteme, savaş politikası uzantısı denilmesine sebep olmuştur. Frederick zamanında zorunlu askerlik uygulaması gibi bir sistem geliştirilmiş ve toplumun militarize olması sağlanmıştır. Küçük çaplı disiplinli ve düzenli ordunun kendisinden kat be kat büyük orduları yenmesi dikkat çekmiş ve gelecekte devamlılığı sağlayacak tek sistem olduğu değerlendirilmiştir. Avrupa ülkelerinin genelinde ekonomik olarak yük oluşturan bu sistem oy kullanma ya da vatandaşlık hakkı gibi siyasi haklar verilerek yürütülmüştür (Keegan, 1995: 568).

Prusya’da ordunun genel teşkilatının kurulması ve asker ihtiyacının karşılanması sonrasında esasen başarıyı getiren teknolojinin askerlik alanında kullanılması olarak nitelendirilebilir. Bu teknolojik gelişmeyi ordu içinde kullanmanın ne denli büyük başarı getireceğinin ilk farkına varan Moltke tarihte iz bırakmıştır. Savaşın seyrini değiştirecek haberleşme ve lojistik ihtiyaçlarının telgraf ve demiryollarını kullanarak karşılanmasına ön ayak olan Moltke, ülkesini Fransa savaşlarında başarıya taşımıştır (Uyar ve Gök, 2003: 18).

19. yüzyılda kurmay subay ve genelkurmay kavramlarının kullanılmaya başlandığı ve ilk Genelkurmay başkanı (1857) olarak Moltke'nin seçildiği Prusya, oluşturduğu askeri sistem sayesinde tüm dünyada örnek olarak gösterilmiştir. Harp okulunda eğitim görmüş Moltke, çok yönlü dünya görüşü ile genelkurmayı ordu içi planlama ve yönetim merkezi yapmaya karar vermiştir. Ordu içinde görevli ve başarı gösterebilecek subaylar için yükseköğretim planlayarak genelkurmay refakatinde strateji, ekonomi, iktisat gibi alanlarda eğitim verilmiştir. Bunun yanında Moltke askeri istihbaratın öneminin farkında olduğu için modern anlamda askeri istihbarat teşkilatını oluşturmuştur. İstihbarat ağını devletin tüm alanlarına yayan Moltke, devletin tüm işleyişi hakkında bilgi ve söz sahibi olabilme imkânı yakalamıştır (Uyar ve Gök, 2003: 20).

Modern Almanya'nın kurucusu olarak değerlendirilen Prusya ordusu subayları önce Prusya kralına, sonra Almanya kralına bağlılık yemini etmiş yönetici sınıfın bir parçası, bir ekseni olmuştur. Prusya militarizmi, özgül karakterini Almanya'nın endüstriyel kapitalist toplum sistemine yansıtmış olsa da aristokrasinin yönlendirmesiyle egemenlikten ziyade modern-endüstriyel bir Alman toplumu ideolojisi çerçevesinde hareket etmiştir (Laçiner, 2004: 13).

Devletin tüm işleyişine hâkim olmuş disiplin ve hiyerarşi eğitiminin tam olarak verildiği ordular, güven duyduğu devlet yönetimindeki yöneticilerle çekişmeye girmemiştir. Böyle bir yönetimde militarist bir yönetim olmadığı veya karar alınmıyor gibi görünmüş olsa da ordu aslında kendilerini iktidarda hissettiği için sessizdir. Bu bağlamda Prusya ordusu, Bismarck döneminde hükümetle hiç çekişme yaşamamıştır (Belge, 2012: 317).

Prusya için devleti ve milleti olan ordu kavramının kullanılmasına yol açan başarılı sistem için Moltke'ye başarısının sırrı sorulduğunda Clausewitz'in On War (Savaş Üzerine) kitabını işaret etmiştir. Kitabın ana fikri, Keegan (1995: 65) tarafından aşağıdaki gibi aktarılmıştır:

“Savaşmak daima belirgin ve kişiye özgü bir iş olacaktır. Savaşıkları sürece askerler, kendilerini kuralları, yasaları ve töreleriyle savaşçılık ruhunun baş tacı edildiği bir kurumun üyesi olarak görecektir.”

Devletler varlıklarını her ne kadar askeri zaferlere borçlu olsalar da ayakta kalabilmeyi başarmak için ekonomik anlamda güçlü olmak zorundadırlar. Sanayi Devriminin ardından teknolojik anlamda yeterli olunamadığı zaman varlığı devam ettirmenin güçlüğü ile karşılaşmıştır. Prusya bu bağlamda Bismarck yönetiminde kazandığı askeri zaferler sürecinde uygulanan politika sayesinde sanayileşmenin merkezi olmuştur. Bu askeri ve ekonomik gelişmeler bütünsel olay olarak gelişmiş olsa da temelinde askerî yöntem sayesinde gerçekleştirmiştir. Sürecin devamında Prusya, Almanya’da siyasal birlik sağlandıktan sonra sanayileşmenin merkezi durumuna gelmiştir (Belge, 2012: 296).

1.4.2. Japon Modeli: Feodalizmin Ordu Eliyle Tasfiyesi ve Modernleşme

Modernleşme sürecine daha geç başlayan Japonya, Almanya benzeri bir süreç izlemiştir. Samuraylar Japonya’da İmparatorluğun komutanlık kadrosunda yer alırken aynı zamanda toplumun ticaret ve endüstriyel sisteminin merkezinde bulunmuştur. Modernleşme sürecini 2. Dünya Savaşı’na kadar tamamlayan Japonya’ya kendine özgü şeklini veren Japon militarizmidir (Laçiner, 2004: 14).

Meiji restorasyon dönemine kadar kurumsal bir devlet varlığından söz etmenin mümkün olmadığı Japonya, samuray isimli savaşçıların hizmet ettiği “daimyo” denilen feodal bölgelere bölünmüştür. Daimyolar, merkezleri Edo’da bulunan bir askeri yönetim şeklidir. 12. yüzyılda Yoritomo ile uygulanmaya başlanılan Şogunluk sisteminde, ülke yönetimi en güçlü Şogun liderliğindeki askeri sınıfın himayesinde olup 1603 ila 1868 yılları arasında Tokugava hanedanlığı tarafından yürütülmüştür. Ailenin ismi ile özdeşleşen Tokugava Şogunluğu, Meiji’nin imparatorluğu ile son bulmuştur (Dündar, 2019: 36-46).

Toplumun sınıflara ayrıldığı Japonya’da Samuraylar en üst kademede yerini almıştır. Köylülerin herhangi bir silah taşımaları yasaklanmış olmasına rağmen Samurayların iki tane kılıçla gezmelerinin yanı sıra saygısızlık durumunda yasal olarak soruşturma yapılmadan köylülerin veya alt tabaka olarak nitelendirilen tüccar kesimin canını alma yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca sadece soyluların ve savaşçıların soyadı alıyor olması Japon toplumu içerisinde savaşçılığı kutsal seviyelere taşımıştır.

Bu keskin sınıfsal ayırım ve çatışma, yönetim sisteminde bağıllık ilişkisinin askeri/politik olduğu yönünde değerlendirilmiştir (Belge, 2012: 439-441).

Samuray kültürünün en kült özelliği olarak değerlendirilen stil diğer Avrupa ülkelerinden farklılık göstermese de Japonların bilgiye ve eğitime verdikleri değer disiplinli karakterleri ile birleşince dünyada savaşçılıkta ekol oluşturmuştur. 13. yüzyılda Arapları ve Moğolları yenerek kendilerini kanıtlayan Japon askerleri ruhlarını, mantıklarını ve duygularını kullanan savaşçılardır (Keegan, 1995: 122). Japon subayları, genel itibarıyla halka yakın düşünce tarzıyla silahlı kuvvetlerle toplum arasında genel bir uyum içerisinde olmuş ve ülkenin yönetiminde en başından itibaren siyasetin içinde aktif rol almışlardır. Yönetimde siviller ile askerler arasında ne zaman bir çatışma ortamı hasıl olsa ülke için güç kaybı ve gerilemelere sebep olmuştur (Huntington, 2006: 137).

Toplumun üst kademesine yerleşmiş olan savaşçı sınıf ülkenin modernleşme sürecinde de söz sahibi olacaktır. Modernleşme yanlısı samurayların desteklediği Meiji İmparatorluğu modernleşme sürecinde, Japon tarihi için önemli değişiklikler planlanarak sadece teknolojik olarak değil toplumsal reformlar gerçekleştirilmeye çalışmıştır. Batı tarzı örnek alınarak toprak ve vergi sistemi değiştirilmiş, anayasa düzenlenmiş, ordu yenilenmiş, geleneksel giyim tarzı yerine Avrupa giyim şekli benimsenmiş ve hatta inanç konusuna dâhi müdahale edilerek Budizm yerine kökeni M.Ö. 7. yüzyıla kadar dayanan ve tanrıların yolu anlamına gelen Şintoizm dini devlet tarafından öne çıkarılmıştır (Dündar, 2019: 5).

Toplumların savaş başarılarında, inançlarının emir ve telkinlerinin itici güç olması, yönetici erklere inanç unsurunun devlet yönetiminde etkin olarak kullanılmasına neden olmuştur.

“Şintoizm, II. Dünya Savaşı’na kadar Asya’da artan Japon militarist faaliyetlerin etkisi altında vatansever bağıllıkların ardındaki itici güç olarak rol oynamıştır. Bir diğer ifadeyle, Şinto inancı milliyetçi ideolojiyi desteklemiştir.” (Fridell, aktaran Sağlar 2021:252).

Meiji modernleşme süreci, Japonya’nın kapalı sisteminden Avrupa’ya açıldığı sanayileşmenin geliştirdiği; feodal yönetim sisteminden merkezi yönetimin söz sahibi

olduğu Avrupa tarzı yönetim sisteminin uygulanmaya başladığı; sınıfsal ayrımların kaldırılarak Şogunun yerini Avrupa tarzı bir ordu sistemiyle değiştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Ordu ve donanmanın eğitimi için Prusya'dan getirilen uzmanlar eşliğinde modernleştirilen ordunun 'Fukoku Kyohei' (güçlü ordusu olan zengin ülke) sloganıyla politik bir amaca hizmet etmesinin amaçlandığı değerlendirilmiştir (Buluş, 2002: 147).

Her ne kadar sınıf sistemi kaldırılarak samurayların statüsü elinden alınmış olsa da Japonya'da yüzyıllardır süregelen askeri üstünlük anlayışı ve ordunun örgütlü tek güç olması ülkenin yönetiminde söz sahibi olmasının önünü açmıştır. Ülkeyi ilk olarak genro (akiller meclisi) sonra ordu yönetmiştir. Modern Japon ulus devletinin kuruluşu olarak değerlendirilen Meiji dönemi, kültürel değerlerini muhafaza etmeye çalışarak özellikle ordunun değerini hep üst seviyede tutmuştur. Modernleşmede eşit hak ilkesi kapsamında Samuray sınıfı kaldırılmış olsa da modern ordu, samurayların biçimlendirdikleri köylülerden devşirilerek oluşturulmuştur (Belge, 2012: 391).

Ulusal ideolojiye bağlı Japon ordusu Meiji restorasyonu sürecinde modern silahlı kuvvetlerin yaratıcısı olmuştur. İmparator'la özdeşleşen ordu ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Ulusal ideoloji, orduyu; ordu, ulusal ideolojiyi desteklemiştir. Süreç boyunca uyum içinde olan askeri ve siyasi kesim nedeniyle Japon ordusu dünyadaki en siyasi ordu olarak nitelendirilmiştir (Huntington, 2006: 177).

Bu kapsamda geleneksel düzenin Samuray sınıfı modern Japon sistemine dolaylı olarak eklenmiştir. Modernleşmenin belki ilk basamağı olacak anayasal sisteme geçiş için kabul edilen 1889 tarihinde Meiji Anayasası, Anayasal Monarşi sistemi içerisinde imparator, siyasi erkin sahibi olduğu gibi askeri erkinde komutanı olarak yetkilendirilmiştir (Büyükbaş, 2003: 85).

Asıl adı Mutsuhito olan Meiji, 1868 yılında İmparator olduğunda 16 yaşında olmasına rağmen kişisel yetenekleri ve etrafındaki vatansever ve ehliyetli insanlar yardımıyla sınıf ayrımına dayalı toplum sistemini kaldırarak ekonomi, iletişim, ulaşım, eğitim, din ve askeri alanlarda planlamalar yapmış ve dünyanın en hızlı ve başarılı modernleşme sürecini yürütmüştür (Giritli, 1986: 375).

1.4.3. Baas Modeli: Arap Dünyasında Ordu ve Modernleşme

Küreselleşen dünya sisteminde, iletişimin kolaylığı ile modernleşme olgusunun ulaşabildiği her bölgede olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de kısa sürede geleneksel yaşam tarzından, modern yaşam tarzına hızlı geçiş toplumda hareketliliğe neden olmuştur (Şen, 2005: 134).

Mezhepsel ayrımın fazlasıyla yaşandığı Suriye’de ordu azınlıklar arasında önemli bir yer edinirken Sünniler arasında küçümsenerek tembel işi olarak görülmüş, ordunun Fransızlara hizmet ettiği düşünülmüştür. II. Dünya savaşı sonrası ise ordu gurur ve saygınlık sembolü olarak görülmüştür. Orduda görev alacaklar öncelikli sivillerle beraber eğitim alarak milli değerler edinmesi sağlanmış daha sonrasında milliyetçi eğitimin yaygın olduğu askeri okullarda okutulmuştur. Genç subaylar yaşlı elitlerin ve yöneticilerin düşüncelerinden çok kendi akranlarının görüşlerini paylaşmıştır. Askeri akademilerden mezun olan subaylar, eski sistem ve yönetimden memnun olmayan grupların etkisi altında kalan ordu mensupları siyaset içerisine çekilerek memnuniyetsiz ortamlara silah gücüyle müdahale etme alışkanlığı edinmiştir (Şentürk, 2003: 48).

Arap ülkelerinin Birleşik Arap Cumhuriyeti kurma fikirleri doğrultusunda Arapça’da yeniden doğuş anlamına gelen Baas Partisi Suriye’de etkili bir güç olmuştur. Fransa’da eğitim görmüş bir grup aydının girişimiyle Şam’da 1943 yılında kurulan parti, Suriye’nin bağımsızlık süreci sonucunda askeri ve sivil hükümetlerin ülkeyi yönettiği dönemde aktif siyasete katılmıştır. Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan’ı içine alan bölge üzerinde etkili olan Baas Partisi milliyetçilik duygusuyla birlik ve bağımsızlık düşüncelerini geliştirmiştir (Güler, 2004: 212).

Doktrinci olmadığını, deneylerle öğreti geliştireceğini iddia eden Baas Partisi’nin reform tasarısının olmaması belirsizlikler ortamına zemin hazırlamıştır. Süreç içerisinde ideoloji içinde yüzen politikacı subaylar ve sivillerin bağlılığı neticesinde ülkede ordu, biricik güç ve örgütlü varlık halini almış ve ülkeyi ekonomik bunalıma sürükleyecek darbeler gerçekleştirmiştir (Berkes, 1969: 44-45).

Şiddet ve cebir bizim programımızda yer almaz diyen Baas Partisi kurucusu Mişel Eflak, halka partinin değerlerini kabul ettirmek ve desteklenmek konusunda başarılı olamayınca, toplum desteğiyle değil sisteme meydan okuyan genç subay ve orta sınıf radikal entelektüelin desteği ve ordunun gücü ile iktidara gelmiştir (Şentürk, 2003: 72).

Arap topraklarının Avrupa ülkelerinin kontrolü altında olması neticesinde Arap Birliği devrimi düşüncesini ateşleyen ve bunun devrim ile gerçekleşebileceğini, bu mücadeleyi manevi bir savaş olarak nitelendiren Baas Partisi gibi dönemin birçok siyasi oluşumu ülkelerini yönetebilmek için orduyu ve askeri kullanmayı hak olarak değerlendirmiştir. Arap ülkelerinde herhangi bir kaos ortamında ordunun yönetime el koyması doğal bir süreç halini almıştır. Darbe sonrası oluşturulan sivil yönetimden memnun kalınmadığı takdirde ülke yönetimini doğrudan eline alan ordu kendi içerisinde de bir iktidar mücadelesi vermiştir. Çoğu zaman kurtarıcı olarak görülen ordu, daha sonra baskı aracı haline gelmiştir (Şen, 2005: 148).

Arap ülkelerinin birliği ve modernleşmesi uğruna mücadele veren Baas Partisi 1965 yılı örgütlenme raporunda; parti bünyesinde sivil ve asker teşkilatları arasında yaşanan iktidar mücadelesine dikkat çekerek parti içerisinde ilişkilerin zayıflığının örgütün birlik ve bütünlüğünü, eylem ve kabiliyet yeteneğini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Karizmatik ve popüler bir lideri olmayan Baas Partisi gerek duyulan politik yeterliliğe sahip üyelerden yoksun olması neticesinde devlet içindeki parti, ordu ve istihbarat gibi birimler ayrı iktidarlara neden olmuştur (Şentürk, 2003: 130-131).

Baas Parti ideolojisi için sadece milliyetçilik üzerine kurulmuş “Ne bir ekonomik teorisi ne de kalkınma planı var” diye eleştiri yapan Berkes’e (1969: 38- 43) göre;

“Fransız uydusu bir ekonomi içinde yaman bir toprak ağaları sınıfı ile çok becerikli bir kap-kaç burjuvazisi gelişti. «İncubator» den kocaman gözlü, iri kulaklı, diğer yanları cılız, sıska, kurumuş bir mahluk çıktı. Bu iki güçlü sınıfın karşısında içi hınç dolu bir okumuş kitle yetişti. Bu kitlenin bağımsızlık savaşı, bizde olduğu gibi, güçlü bir toplum sınıfının desteğini bulamadığı için başarı şansından yoksundu.”

Modernleşme sürecindeki ülkelerde sık görülen askeri cunta veya askeri diktatörlük rejimi Huntington'a (1965: 100) göre, kendi içinde modernleşme dürtüsüyle önceki sivil yönetimin kaos, yolsuzluk, atalet ve gerici karakterine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu problemlere akılcı modernleştirici planlarla, toplumun menfaati doğrultusunda hareket etme amaçlanmaktadır. Ancak askerlerin siyasal kurum kurmama konusundaki takındıkları tavır neticesinde yönetimden el çekmeleri ya da çekmemeleri durumunda aynı düzenin geri dönmesiyle sonuçlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKERÎ KURUMSALLAŞMA VE TEMEL ETKENLER

2.1. TARİHSEL ETKENLER

2.1.1. Asyatik Step Kavimlerinde İlkel Göçebe Militarizmi

Dünya düzenine şekil veren göçebe halklar ile yerleşik halklar arasındaki savaşlarda göçebelerin galip olduğu gerçeği doğrultusunda Türklerin başlangıçta göçebe bir toplum olmasının Türklerin uzun ve şanlı serüvenlerinde bir üstünlük sağladığı değerlendirilmiştir (Roux, 2008: 50). Türklerin kendilerini savaşçı bir millet olarak görmelerinin altında yaşadıkları doğal ortamın çetin şartlarıyla mücadele etmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Demircioğlu (2014: 725-733), İbni Haldun ve Montesquieu'nün görüşlerini karşılaştırırken her ikisinin de doğal yaşamın, coğrafi koşulların ve iklimin insan yaşantısı üzerinde doğrudan belirleyici bir etkisi olduğuna dair fikirleri açısından önemli bir benzerlik olduğunu vurgulamış ve ağır şartlar altında hayatta kalabilen Türk insanı için mücadele etmenin, olağan bir yaşam döngüsü olarak kabul edildiğini belirtmiştir.

M.Ö. II. yüzyıldan M.S. XIII. yüzyıla kadar Asya'nın bozkır toprakları üzerinde yaşamış ulusların savaşçı özellikleri değişmemiş; küçük yaşlardan itibaren coğrafyanın şartlarına uyum sağlayabilmek için savaşçılık eğitimi verilmiştir (Divitçioğlu, 2000: 212). Bu zorlu coğrafyaya sahip Orta Asya, sadece Türkler için değil; Çin, Moğol ve Tibet gibi birçok ülke için anayurt olmuş; aynı toprak üzerinde hakimiyet kurma mücadelesine ilaveten kısıtlı imkânlar, beslenme ve yaşam mücadelesi, uluslara savaş kaçınılmaz kılmıştır (Toy, 1970: 13).

Tarih sahnesine çıkan ilk Türkler avcı toplayıcılık, hayvancılık ve farklı toplumlarla savaşmak suretiyle hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Buna ilaveten göçebe yaşam koşulları, toplumda kollektif askerîliği meydana getirmiş ve toplumun tamamının orduyu oluşturmaya neden olmuştur (Roux, 2008: 123-125).

Osmanlı Devleti'nin demografik yapısı, zaferler sonucu oluşan; büyük oranda bir nüfus ve kolonizasyonunun sonucudur. Yabancı milletleri yerlerinden eden bu nüfus hareketinde ahi, şeyh ve kabile reislerinin göçebe toplumlarla bağlantısı büyük rol oynamıştır (İnalcık, 1951: 641).

Savaşçı olacak bir Türk için eğitim çocukluk çağında verilmeye başlanmış ve çocuklarla oynanan oyunlar askerî eğitim için önemli bir araç halini almıştır. Konar-göçer yaşam şartları, çocuklara üç-dört yaşlarında ata binmeyi öğretmenin yanında her daim savaşa hazır olmak adına kılıç kullanmayı, yay çekmek, ok atmak ve sapanla kuş vurmak gibi hayatta kalma mücadelesini öğrenmek zorunda bırakmıştır. Yerleşik hayata geçmemiş Türk toplumu için askeri eğitim günlük yaşayışın bir parçası kapsamında olup, talimler canlı ve hareketli hedefler üzerinde yapılmıştır (Koca, 2005: 150).

Sürekli arayış durumu olan göçebelik, aynı zamanda savaş ve mücadele anlamına gelmiştir. Her an aşılabilir sınırlar Türkler için yaşamı askerlik üzerine kurmaya mecbur kılmıştır. Keçeden yapılan çadırlardan oluşan obaların yöneticisi konumundaki beyler, yılda bir kez Kağanın başkanlığında Kurultayda toplanmıştır. Biçimsellik açısından demokratik ve federal yönetim sistemi geliştiren Türkler toplumlarında kadın erkek ayrımı da oluşmadığı gibi gerektiğinde herkes savaşabilir ya da ülke yönetiminde söz sahibi olabilmıştır (Toy, 1970: 14-15).

Asya ülkelerinin coğrafi şartları ve kuraklığı üzerine değerlendirme yaparak Asya üretim tarzı üzerine araştırmalar yapan Divitçioğlu'nun (1981: 19) Marx'tan aktardığına göre;

“İklim ve bölgesel şartlar, kanal ve su yolları ile yapılan yapay sulama, Doğu tarımının temelidir. Suyu iktisadi ve ortaklaşa kullanmak ihtiyacı, uygarlığın geri ve arazinin çok geniş olduğu Doğu'da iradi birleşmelerden ziyade, merkezi hükümetin müdahalesini gerektirmektedir. Bütün Asya hükümetlerine düşen iktisadi görev kamu işleri yapmaktır”

Bireysel yaşamayı zorlaştıran ağır doğa şartları neticesinde toprak mülkiyetinin maliyetli olması, merkezi yönetim sisteminin gelişiminin önünü açmıştır. Sulama kanalları, ulaşım ve iletişim olanaklarının tek elden karşılanamaması özel mülkiyet ve

toprak sahibi olma olanağını azaltarak devlete bağımlı toplumu oluşturmuştur. Orta Asya Türk devletlerinde yaygın olmayan paralı askerlik sistemi neticesinde, barışta milleti oluşturan boylar savaş zamanında orduyu meydana getirmiştir. Sosyal hayatla devlet teşkilatı arasındaki bu askeri disiplinli ortam ve bütünleşme, “Ordu Millet Geleneğini” meydana getirmiştir (Ünal, 2007: 10). Bu çerçevede askerî üstünlükleri ile önemli uygarlıklar meydana getiren Türklerin kurdukları sistemin temelinde savaş ekonomisi yer almıştır. İlk Türk devletlerinde toplumun ordu haricinde başka bir varlığa sahip olmamaları göçebe hayat tarzında merkezi devlet düzeninin kurulmasına sebebiyet vermiştir (Parlar, 1997: 8).

Savaşmakla hayatta kalan ve büyüyeabilen devlet için yönetici, yarı tanrısal ve karizmatik kişilik özelliğine sahip mutlak yönetim güçleriyle donatılmış; aynı zamanda ordunun da başı ve lideri konumunu almıştır. Kişisel gücüyle halkı zinde tutan ve tek yaptırımı savaş olan Han, Kaan veya Sultan kutsallaştırılmış gücüyle toprak bütünlüğünü koruma içgüdüğü taşımaktadır. Türk toplumunda egemenliğin bölünmezliği düşüncesinin filizlerinin göçebe yaşam döneminde atılmış olduğunu değerlendiren Bozdemir’e (1982: 28) göre, göçebe toplumlar;

“...Hareketli bir toplumda göçleri boyunca bütün üretim araçları, sürüleri ve tek sözcükle varlığını sürdürdüğü tüm olanaklarının taşınabilmesi, ister istemez piramidal ve hiyerarşik bir örgütlenmeyle gerçekleştirebileceği açıktır...”

Devletlerin iktisadi süreçlerini belirleyen fark, üreticinin elindeki artık ürünün devlete aktarılış şekli ile belirlenmiştir. Asya tipi üretim tarzını belirleyen temel faktör mülkiyeti devlete ait olan toprağın köylüler tarafından işlenmesi neticesinde ürettiği ürünün bireye emanet edilmesini ifade etmiştir. Üretim unsurunun sahibi ile üretici arasındaki ilişki toplumsal sistemin temelini oluşturmuştur (Divitçioğlu, 1981: 40-43).

Hayatta kalma mücadelesini hayvancılıkla yapan göçebe asyatik step kavimlerinin sürekli otlak arayışı, kıtlık dönemlerinde mücadele zorunluluğu, geniş coğrafyalarda henüz toprak mülkiyetinin olmayışı ve diğer topluluklarla çatışma ve rekabet üzerine kurulmuş ilişkiler yalın bir askerlik mesleği oluşumunun önüne geçerek toplumun tamamının askeri özellik ve yeteneklere sahip olması zorunluluğunu getirmiştir (Koçal, 2019: 79).

Asya stepleri tarih boyunca birçok göçebe kavmin yaşadığı geniş ve yaşam koşulları ağır alanları kapsamıştır. Doğal bir yaşam mücadelesi olarak savaşma iç güdüsünün tüm bireylerde görüldüğü göçebe toplumlarda ayrı bir askerî sınıfın varlığından söz edilememiş ve toplumun tamamına mal edilmiş ordu-millet kavramı türetilmiştir. Doğuştan asker olarak tanımlanan Türk milleti içinde savaşmak bir seçim değil, doğal bir sürecin sonucu olarak değerlendirilmiştir.

2.1.2. Türk-İslâm İmparatorluklarında Gazâ ve Cihat

Türklerin tam olarak İslamiyet'e geçiş tarihleri hakkında net bilgi olmamakla birlikte Çinlilere karşı Araplarla ittifak oluşturdukları Talas Savaşı (751), Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde dönüm noktası olmuştur. Türklerin yerleşik hayata geçmeye başladığı X. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan İslamiyet'e geçiş, askerlik sayesinde değilse bile aracılığıyla sağlanmıştır. İslamiyet Türklerin savaş geleneklerini zayıflatmadığı gibi gazâ-cihat düşüncesi çerçevesinde savaşma arzusunu artırdığı değerlendirilmiştir (Bozdemir, 1982: 30).

Hristiyanlık ve Müslümanlığın ortak sınırları içerisinde gaza devleti olarak doğan devletin kökeni, imparatorluğa önemli özellikler sağlamıştır. Savaşa meyilli bir millet ve savaşa meyilli bir siyasal kültür oluşmuştur. Bu süreç fetih düşüncesinin hâkim olduğu şahsına münhasır bir devlet meydana getirmiştir (Berkas, 2003: 47).

İslamiyet'te din için yapılan ve cihat olarak isimlendirilen savaş; Türklerin mizaçlarında ve Müslüman olmalarında etkili olduğunu iddia etmenin çok doğru olmadığını belirten Roux (2008: 191), Türklerin Müslüman olmalarında cihattan kendi faydalarına yararlanmış olabileceklerine (çıkar sağladıklarını); ancak savaşmak için cihat anlayışına ihtiyaçlarının olmadığına, zaten savaşmak için hazır bir millet olduğuna dikkat çekmiştir.

Türk devletlerinde İslam dinine geçiş, sadece dini açıdan değil siyasi açıdan da önemli bir itibar ve destek sağlamıştır. Selçuklu Devleti için Selçuk Bey tebaasının değerleri çerçevesinde ve desteğini alarak İslamiyet'i kabul etmiş ve bu karar Ona büyük bir ün ve itibar kazandırdığı gibi girdiği her mücadele cihat olarak değerlendirilerek kutsallaştırılmıştır (Koca, 2005: 39).

Anadolu’da gazâ ideolojisi ve hareketinin ön planda olmasında iki unsur etkili olmuştur. Birincisi Moğolların, Selçukluları bozguna uğratarak Anadolu’da egemenlik kurmuş olmaları; ikincisi Haçlı saldırılarıdır. İslam dünyası için ölüm kalım halini alan bu durum karşısında kutsal savaş, gazâ hareketi doğal bir sonuç olarak değerlendirilmiştir (İnalcık, 2008: 19).

Orduların sayısal üstünlüklerinden ziyade teçhizatlarla donatılmış yetenekli savaşçıları iyi yönetebilen komutanlarının olması savaşlarda üstünlük sağlamıştır. Bütün yetki ve komutayı kendinde taşıyan Türk hükümdarları uzaktan emir vermek yerine savaş zamanlarında ordularının başında hazır bulunmuş ve ordularını kendileri yönetmişlerdir. Uygun ortam ve şartlara göre etkili konuşmayı başaran Türk Hükümdarlarından Sultan Alp Arslan, Malazgirt savaşı öncesinde ordusuna şöyle hitap etmiştir;

“Şehit düşersem, vurduğum yere gömün. Savaşan korkanlar çekip gitmekte serbesttir. Şehit olanlar cennete girecekler, kalanlarda dünya nimetine gark olacaklar. Savaşan kaçanları ise, öteki dünyada ateş, bu dünyada da alçaklık beklemektedir.” (Koca, 2005: 72).

Gazi, ahiret için sevap kazanmayı amaçlayarak savaşan; şehit ise savaşarak canını bu uğurda veren Müslüman olarak tanımlanmıştır. Gazilik ve şehitlik ahirette bir makam, mevkii olarak değerlendirildiği için savaşmak hayatta kalınsa da ölümle de sonuçlansa mükafatı olan bir süreç olarak görülmüştür.

Rivayetlere göre Osman Gazi’nin en yakınında alpler, erenler ve ahîler bulunmuştur. Osmanlı Devleti’nin manevi kurucusu olarak değerlendirilen dönemin şeyhlerinden Baba İlyas ve ahi ileri gelenlerinden Şeyh Edebali’nin irşadı ve gazâ kılıcını Osman Gazi’nin beline bağlamasıyla gazi olduğu ve gazâ akınlarına başladığı ileri sürülmüştür. Bir gazi devleti olarak kurulan Osmanlı Devleti “İslam’ın Kılıcı” olarak tarihe Türklerin korkutucu imajını tanıtmıştır (İnalcık, 2016: 36).

Osmanlı İmparatorluğunun bir gazi ve mücahit İslam devleti olarak tarih sahnesine çıkışında Abbasi devletinin ortadan kalkmasıyla meydana gelen boşluğun, artık İslam adına gaza ve cihat misyonunu ifa edecek başka devletlerce doldurulması

gerektiğine olan inancın ve misyonun siyasi kudretin meşruiyet temeli sayılmaya başlanmasının önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (Aslan, 2002: 33).

Koçal'a (2019: 429) göre, Türk askerî nitelikleri ve gücüne ilaveten siyasi olmasının temel dayanağı bozkır yaşayış tarzı ve sonrasında Selçuklu ve Osmanlı'da uygulanan yönetim sistemindeki askerî gelenek, dini ve toplumsal değerlerin yüklenmesiyle İslamiyet'in savunucusu olarak ordunun yeri toplumun tüm katmanlarında pekiştirilmiştir.

Hayatta kalma mücadelesinin getirdiği tarihsellikte orduya duyulan saygı ve sevgiye ek olarak İslamiyet'in getirdiği cihat, gaza ve şehitlik mertebesi gibi dini kutsiyetlerle savaşma olgusuna sorgusuz teslimiyet sağlanmış; devlet yöneticilerine halifelik gibi önemli bir siyasi güç kazandırılmıştır. İslamiyet'te devlet savunmasının kutsal kabul edilmesi ve İstanbul'un Fethi ile İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in müjdesine mazhar olmak Türk ordusunun, toplum nezdinde gücünü ve kıymetini çok boyutlu alana taşımıştır.

2.1.3. Cumhuriyet Döneminde Profesyonel Meslek ve Ulus Devlet Ordusu

19. yüzyılda ulus devlet düzeninin artması, profesyonel askerlik sisteminin uygulanmasını yaygınlaştırmıştır. Ülkeler arasındaki yarış, devletlerin askeri güvenlik için adanmış devamlı uzmanlar kadrosunun gelişimini sağlamış; devlet yapısı içinde ayrı bir profesyonel subay-asker kadrosunun özerk varlığı, bu kadroya ihtiyaç duyulmasını ve kadro için yeterli kaynak sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda ülkeler açısından güvenliğin kaybolması tehdidi, tüm ulusları profesyonelleşmeye teşvik etmiştir (Huntington, 2006: 43).

Fransız Devrimi'nin ürünü olan ulus devletlerin kuruluşları kendi doğal süreçlerinde meydana gelmiş bir olay olmamış, çoğunlukla devrim, bağımsızlık savaşı ya da iç savaş neticesinde ortaya çıkmıştır. Şiddet, savaş ve mücadele hep bu siyasi geleceğe yol arkadaşlığı yapmış, doğal olarak sürecin hep bir askerî yanı olmuştur. 19. yüzyılda paralı askerlik yerine millet için ölmek kutsallaştırılarak din şehidi olmak daha kıymetli hale getirilmiş; ulus devletlerce bu inanç halka, topluma aşılanarak

başarılı olunmuştur (Belge, 2012: 161). Bu kapsamda Türkiye'nin ulus devlet dönüşümüne girmesinde dışsal dinamiklerin etkisi olmuştur (Mardin, 2006: 238).

19. yüzyıla kadar kozmopolit yapıda olan, yüzlerce yıl “İslam'ın Kılıcı” olmaya çalışan Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda İslam ülkelerinin desteğini alamaması neticesinde ulus devlet olma yolundaki sancılı sürecine girmiştir. Türk Ordusu, ulusal askerî gücünün son şeklini Kurtuluş Savaşı esnasında meydana getirmiştir (Bozdemir, 1982: 77).

1919'da Mustafa Kemal'in önderliğinde direniş mücadelesinin bir savaş cephesi olarak birleşmesinin sağlanması için düzenlenen kongreler neticesinde bölgesel savunma güçleri yerine ulusal ordunun kurulmasına yönelik çalışmalarla ulusal ordunun temelleri atılmıştır. Düşmanla savaşmak konusunda ilk direnmeyi yapan çete savaşçıları ile Mustafa Kemal'in düzenli ordu düşüncesi planı birbirine zıt olsa da Mustafa Kemal için düzenli bir hükümet kurmak kadar düzenli ordu kurmak da bir zorunluluk olmuştur (Berkes, 2003: 480-488).

İmparatorluğun çöküşünde tüm kurumlarda olduğu gibi ordunun da imkânlarının yetersizliği ve savaştan çıkmış halkın yorgunluğu düzenli ordunun kurulmasını zorlaştırmıştır. Kurtuluş Savaşı için olağan yöntemlerle sistemin kurulamayacağı kanaati sonrasında “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” çıkarılmış düzenli ordu, içgüdüsel ve düzensiz bir toplumsal savunmadan, kurumsallaşmış ulusal bir savunma anlayışına geçilmiştir. Türk ordusu ulusal bilinçle, ulusal davanın hizmetinde kendi varlığını korumaya ve savunmaya çalışmıştır (Bozdemir, 1982: 105-155).

Cumhuriyet'in ilanı sonrası tek parti yıllarında (1923-1945) ordunun siyasal hayattan tamamıyla soyutlanması için çaba gösterilmiş; subaylardan siyasete girmek isteyenlere askerlik mesleğinden emekli olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu süreç zarfında birçok asker emekli olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin üyesi olmuştur. Ordu mensubu olanlara oy hakkı bile verilmeyerek ülke politikasının dışında tutulmaya çalışılmıştır (Ahmad, 2012: 18).

Belge'ye (2012, 541-546) göre; Braduel ve Anneles Okulunun yorumladığı gibi Türk modernizasyonunu ve tarihsel süreç açısından milli devletin kurulmasını,

zamansallık içinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Türkiye siyasal modernleşmeyi 1908 ve 1923 süreçleri ile iki hamlede gerçekleştirebilmiştir. Bunun başlıca nedeni olarak kozmopolit imparatorluktan milli devlet sistemine geçişi sancılı süreç olarak değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için çöküş ve yenilenme süreci paralel devam etmiştir. Bir zamanlar yenileşmeye muhalefet olan Yeniçeri ordusunun II. Mahmut tarafından kaldırılması, esasen modernleşme sürecini başlatan Tanzimat'ın ve Meşrutiyetin önünü açan bir gelişme olarak yorumlanmıştır. İmparatorluğun kötü gidişatını toparlama çabaları desteklenmiş, taklit korkusunun yarattığı önyargı modernleşmeyi tetiklemiştir. Yenileşme hareketinin nasıl yapılacağı konusu da hep güçlü orduya gelmiştir.

2.2. KURUMSAL ETKENLER

2.2.1. İslam Öncesinde Askerî Kurumsal Gelenek

Eski Türk devlet geleneğinde Kut inancı, Tanrı tarafından hükümdara bahşedilen egemenlik hakkı çok kapsamlıdır. En yüksek askeri şef, en yüksek yargıçlık, devlet kuran ve yöneten her kağanın bir töresi bulunduğu için yasamanın sembolü olması gibi geniş yetkiler verilmiştir (Pamir, 2022: 18).

Dünyaya nam salmış düzenli Türk ordularının mimarı olarak bilinen Mete Han'ın yetkisi ve egemenlik gücüne Oğuz Kaan Destanında bahsedilmiştir. Mete Han'ın seferlerinden, asker toplamasından sefere çıkmasına, töre çıkarmasından, töreye uymayanların cezalandırıldığına kadar değinilen destan, hükümdarın askeri, hukuki ve yasama anlamında tüm yetkilere sahip olduğunu açıklar (Togan, 1982: 18-20).

İslamiyet öncesinde göçebe Türk toplumlarında asker ve ordu kavramlarının farklı kategorize edilmediği görülmüştür. Ordunun görevi olabilecek her türlü durum, toplumun tüm birimlerini ilgilendirmesi sebebiyle toplumda yaşayan her birey asker olarak yetiştirilmiş; ordu eşittir halk, halk eşittir ordu olarak düşünülmüştür (Duran ve Özen, 2021: 269).

Göçebe yaşam tarzı nedeniyle Türk toplumunun öz üretiminin asgari geçim düzeyinin çok altında olması ve hayatta kalma mücadelesiyle bu açığı kapatma

zorunluluğu, yeni bir üretim ve gelir kaynağı olarak savaşımaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Ordunun toplum nezdinde ruh ve beden olarak edindiği yer o kadar muazzam olmuştur ki her daim topluma faydası düşünölmeksizin bir eyleme yönelim kolaylıkla sağlanmışır. Türk devletlerinde, devletin de ordunun da başı olan karizmatik, yarı tanrısal güç yönetimi, kurumsal askerlik ve merkezi bir devlet geleneği geliştirmiştir (Bozdemir, 1982: 10-28).

Türklerin tarihte dünyaya hükmetme ölkülerinde ilk etkenin manevi unsurlardan ziyade askerî gücün rol aldığı ve geliştirdiği düşünölmüştür. Türklerin atları evcilleştirerek dünyada ilk defa savaş için kullanması ve okçu süvari birliklerini meydana getirmeleri askerî üstünlük sağlamıştır. Hunlar tarafından keşfedilen koşum takımı, eğer, dizgin vb. ile ata hâkim olarak hızlı bir nakil ve savaş aracı elde edilmiştir (Turan, 2003: 132).

İlk Türk toplumlarının ordu ve savaşçı geleneklerine yönelik çeşitli kaynaklardan bilgi veren Divitçioğlu'na (2000: 220-223) göre; Gök Türkler zamanında baştan başa donatılmış savaşçılar, zırhlar, at koşumu, ok, yay, kalkan vb. gibi araç gereçleri kullanmışlardır. Ordu düzenine dair Vezir Tonyukuk yazıtlarından ordunun iki payının atlı bir payının yaya olduğu ayrıca ondalık sistem üzerine kurulmuş bir askeri sistem olduğu bilgisi edinilmiştir.

2.2.2. Klasik Osmanlı Döneminde Askerî Kurumsal Gelenek: Tımar ve Sipahiler

Yerleşik hayata geçiş beraberinde askerlikte kurumsallaşmayı getirmiştir. Göçebe toplumda ordu ve toplum bütünleşik halde iken yerleşik hayata geçiş ile ordu sistemli bir kurum halini almıştır (Bozdemir, 1982: 30).

Yönetimdeki siyasi güç yanında konar-göçer yaşamda fetih, ganimet sağlamada olduğu gibi, yerleşik düzene geçildiği zaman ikta-tımar gibi üretim sistemlerinin sağlıklı bir şekilde yürütölmesinde ordu ekonomiye katkı sağlamıştır. Osmanlı ekonomisi savaş getirisi haricinde tarım üretimine dayalı bir sistem üzerinde kurulmuştur.

Tımar sistemi, askeri hizmet karşılığında devletin toprağını işletmek ve geçimini sağlamak üzerine kurulmuştur. Selçuklular zamanında ortaya çıktığı düşünülen sistem, Osmanlı zamanında da uygulanmıştır. Fethedilen topraklar üzerinde tasarruf hakkı elde eden devlet bu arazileri tımar için kullanmıştır. Mülkiyeti devlete ait olan topraklardan tahsis hakkı alan Tımar sahibi halktan topladığı vergilerle geçimini sağlamıştır. Tımar babadan oğula geçse de hususi mülk gibi tasarruf edilememiştir (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, 2006: 17).

Tımar sahibi, tahsis edilen toprağın düzenli olarak işletilmesini ve vergilerinin ödenmesini sağlamakla görevlidir. Tımar sahibi, kendi tahsisi haricinde başka topraklar üzerinde hak sahibi olamaz ve merkezden verilen kurallara uyulduğu takdirde toprağı köylüden alıp başkasına veremez. Ekip biçecek, kendi geçimini sağlayabilecek kadar bir toprak parçası da kendisine verilen tımar sahibi başka bir bölgeye atandığı takdirde toprağı devretmekle yükümlü olmuştur (Heper, 2018: 50-51).

Osmanlı'da sadece savaşma aracı olmayan askerlik, aynı zamanda bir toprak politikası olmuş ve toprak-ordu yönetimi iç içe geçmiştir. Özellikle atlılardan oluşan sipahi örgütü ordunun temel asker ihtiyacını karşıladığı gibi üstündeki Tımar sahibi tarımsal üretimin vergisini topladığı için bir dönem devletin en büyük gelir kaynağını sağlamıştır. Barış zamanı tarımsal üretim yapan, savaş zamanı savaşa koşan reayanın oluşturduğu, üretimle savaşın bütünleştiği sipahi ordusu, İmparatorluğun her yerinde mevcut bir askeri örgüt görevi yanında merkezi yönetimin varlığını hissettiren güç konumunu almıştır (Bozdemir, 1982: 40-51).

Heper (2018: 51), tımar sahiplerinin kanun karşısında köylüler ile eşit olduğunu vurgulayarak feodalitedeki gibi özerk gücü olmadığı için gerektiğinde merkeze şikâyet edilebileceğinden bahsetmiştir. Akşin ise (2007: 21); Tımarlı sipahileri, gelirlerini dirliklerindeki köylülerden elde eden, hukuken sahibi olmasalar da tahsis edilen toprağa fiilen egemen olmuş feodaller olarak nitelendirmiştir.

İstikrarlı para politikasının sağlanamadığı dönemde tımar sistemi devletin ekonomisine katkı sağlayan bir uygulama olmuştur. Askerlere gelir olarak tahsis edilen arazilerde çiftçinin devlete ödemesi gerekli öşür vergisi köyde yaşayan sipahiler

tarafından toplanmak suretiyle öşrün nakit paraya çevrilmesinde sorumluluk alınmıştır (İnalçık, 2003: 112).

Türk devlet kültüründe ordu tam anlamıyla sadece savunma, savaşma aracı değil aynı zamanda ülkenin o dönemlerdeki ekonomik altyapısını sağlayacak toprak politikasının yürütülmesinde etkili olmuştur. Bir nevi ordu ve toprak yönetimi aynı kaynaktan sağlanmıştır. Ülke nüfusu için istihdam sağlayan toprak işletmesindeki vergilendirmelerle hem gelir elde edilmiş hem de savaş zamanlarında asker sağlanmıştır.

2.2.3. Osmanlı Modernleşmesinde Askerî Kurumsal Değişim

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldaki savaş mağlubiyetleri neticesinde elde edilemeyen ganimet gelirin oluşturduğu finansal açık, ordunun sahip olmadığı savaş teknolojisi, düzenli ve sürekli orduya ihtiyaç duyulmasıyla beraber vergi sisteminin dayanağı tımar sisteminin işlevselliğini kaybetmesi, askeri kurumsal değişime önyak olmuştur (Heper, 2018: 62).

Osmanlı Devleti için modernleşme devlet devamlılığını sağlamaya yönelik kurumların yeni düzen ve şartlara göre değiştirilmesi olarak görülmüş; ilk modernleşme çalışmaları, devlet bekası için en önemli kurum olan ordudan başlatılmıştır. Askeri modernleşmede kurumsallaşma süreci olgunlaştığı zaman toplum için modernleşme süreci başlamıştır. Kurumsal değişim ve dönüşümde Berkes'e (2003: 194) göre Harbiye'nin kuruluşu;

“...çağdaşlaşma tarihinin belki en önemli olayı diyebiliriz. Bundan sonraki dönemin belli başlı olayları, bu kurumun eğitiminin sağladığı askerî ve düşünsel etkiler, siyasal gücü elinde tutanlara karşı tutumu, mezunlarının askerî, siyasal ve kültürel hayatta aldıkları yerler göz önünde tutulmadan anlaşılmaz. Kul sisteminin yok oluşu ile eski Osmanlı geleneğinden kopuşun yerine, Osmanlı devletinin toplumla devlet arasındaki ilk bağlantısını kuran kurum olduğu gibi, bu bağlantının sarsıldığı zamanlarda oynadığı rol ulusal birliğin gelişimine hizmet ettiği gibi sözünü ettiğimiz Osmanlı devletine ve padişahlığına bağlılığı da bu okulun yetiştirdiği Mustafa Kemal ile koparmıştır. Harbiye ve ordu, siyasal olayların inip çıkmaları

içinde aldığı rollerle geçen aşamalardan sonra, Türk ulusal birliği ve bağımsızlığı lehine bu bağı ilk koparan kuruluş olmuştur.”

Avrupa devletlerinde gerçekleşen sanayi devriminin imparatorlukta gerçekleşmemiş olması ve geçmişten beri varlığını ve zenginliğini borçlu olduğu ordunun eğitim ve teçhizatının yenilenmesiyle giderilecek bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu minvalde imparatorluğun kurtuluşuna çare olarak ordunun modernleştirilmesi ve askerlere modern eğitim verilmesi yolu seçilmiştir.

2.2.4. Profesyonel Askerî Kurumsallaşma

Değişen dünya düzeninde ordularda değişimden etkilenmiş; kapitalist sistemle birlikte hızlı bir dönüşüme girmiştir. Osmanlı hükümdarları Avrupa devletlerinin benzeri kapitalist ordu meydana getirmiştir. Modern ordu oluşturmak; top, tüfek gibi ateşli silahlarla mühimmat, teçhizat, giyim, kuşam ve bunları üretecek fabrikalar gerektirmiştir. Bu amaç uğruna padişahlar reform çalışmalarını bu yönde geliştirmiş, III. Selim döneminde Tophane, II. Mahmut döneminde Feshane gibi üretim merkezleri açılmıştır. Bunların yanında profesyonel askerî personel yetiştirmek için 1827’de Tıbbiye, 1834’te Harbiye kurulmuştur (Tiftikçi, 2006: 22).

II. Mahmut zamanında elçi olarak görevlendirilen Nuri Efendi ile bir grup öğrencinin eğitim için Londra’ya gönderilmesine karar verilmiştir. Avrupa’ya öğrenci gönderilmesinin kurumsallaşmasında ilk aşama olarak değerlendirilmiştir. Öğrenciler, Kraliyet donanmasında görev alarak İngiliz tarzı denizcilik ve temel seviyede İngilizce öğrenmişlerdir (Dönmez, 2013: 170-180).

II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediyye isimli profesyonel bir ordu kurulması planlanmış, kanunname ile ordunun hiyerarşisi belirlenmiş, şimdiki Genelkurmay Başkanlığı’na karşılık gelen, Padişah’a bağlı Seraskerlik makamı kurulmuş ve diğer askerî birim ve daireleri Seraskerliğe bağlanmıştır. Atanan ilk seraskerler tarafından silah ticareti, askeri bina ve kışla yapılması haricinde askeri gelişim, düzen ve kanunların görüşülmesi için çeşitli meclisler kurulmuştur. 1879 yılında kaldırılan Seraskerlik makamı yerine Harbiye Nezareti kurulmuştur (Ünal, 2016: 64-69).

Tanzimat Fermanında askerlik hizmetiyle ilgili vatandaşlık görevi zorunlu olarak belirtilmiş, gayrimüslimlerinde eşit şekilde askerlik yapmasını ve orduya girmesinin önü açılmıştır. Sultan Abdülaziz'in Avrupa ülkelerinde hayran kaldığı donanma kuvvetinin kurulması ve işlerin sistemli yürütülebilmesi için Bahriye Nezareti açılmıştır (Düzcü, 2009: 3-6).

Modern orduları, tarihsel ordulardan ayıran bir özellik olan profesyonellik, toplumdaki değişim ve kargaşanın bir sonucu olarak Orta Çağ sonlarında öncelikle Batı ülkelerinde gelişen bir olgudur. Tarihteki ordularda profesyonelliğe dair çeşitli unsurlar bulunsa da tam anlamıyla profesyonel ordular, 19. yüzyılda gelişme göstermiştir (Örs, 2010: 60).

20. yüzyıla gelindiğinde orduda artık merkezî örgütlenme ve işleyiş yönünden modern uygulamalara geçilmiştir. Harbiye Nezareti'ne bağlı Erkan-ı Harbiye Reisliği ona da bağlı altı tane ordu ile teşkilatlanan askerî sistemde tayin terfi ve atama işleri patrimoniyal değil kural ve yasalara göre yapılmaya başlanmıştır (Tiftikçi, 2006: 27).

Kurumsal değişime uğrayan ordu Avrupa ülkelerindeki savunmayla ilgili siyasetten yalıtılmış bürokrasinin bir parçası, profesyonel bir kurum olmanın ötesinde kutsal askerlik değerleri ile toplumun üstünde, sivil ve siyasal olana karşı aşkın, Türk İslam devletlerinin militarizm geleneğinin devamı niteliğinde varlığını korumuştur (Koçal, 2019: 79).

2.2.5. Askerî Reform Heyetleri

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yabancıların yardımına duyulan ihtiyaç üzerine ve Sultan II. Mahmut'un emriyle Bab-ı Ali yeni ordunun kurulması için Fransızlardan, donanmanın ıslahı için de İngilizlerden destek alınmıştır. Fransız askeri reform heyeti 1839 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. II. Mahmut tarafından yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun batı tarzında yapılandırılması için çalışmalar yapılmıştır (Ahmad, 2012: 1826).

Osmanlı yönetiminde yer alan padişah ve vezirler, duraklama sürecinde topluma ve dünyaya kapalı bir sistem içerisinde ülkenin gelişimi için gerekli çağdaşlaşma düşüncesinden uzaklaşmıştır. Her alandaki geri kalmışlık özellikle askerî

alandan hissedilmiş, ilk yenileşme hareketleri ordu ve askerî eğitim alanında başlatılmıştır. Avrupa ülkelerinin eğitimde ileri seviyede olduğu kabul edilerek 1770 Çeşme Faciası sonrası Baron de Tott isimli bir Fransız askerinden yardım alınmış ve Topçu Mektebi olarak isimlendirilecek bir kurumun yapılandırılması sağlanmıştır. Yine Tott'un gayretiyle birçok kişiye matematik eğitimi verilebilecek Riyaziye Mektebi açılmıştır (Oğuzoğlu, 2009: 58).

II. Abdülhamid döneminde modernleşme çalışmalarına Alman heyetleri ile yön verilmiştir. 1882 yılında II. Abdülhamit'in Almanya Büyükelçiliği'ne başvurusuyla gönderilen Albay Kaehler başkanlığındaki heyet iki topçu yüzbaşı ve bir istihkam yüzbaşından oluşmuştur. Bu heyete 1883 yılında Goltz Paşa olarak bilinen Yarbay Collmar Feiherr von der Goltz de katılmış ve 1885 yılında Kaehler'in ölümü üzerine heyetin başkanı olmuştur. 1896 yılına kadar hizmet veren Goltz Paşa Osmanlı ordusunun modernleşmesi için önemli adımlar atmıştır (Yıldız, 2013: 55).

Babasının ölümünden sonra tahta geçen Abdülmecit zamanında donanmanın güçlendirilmesi ve denizci subayların yetiştirilmesi adına İngiltere'den yardım alınmıştır. Kaptan Walker ve General Chrzanowski İstanbul'da Osmanlı donanması için araştırmalar yürütmüş ve hem donanma için hem de denizci askerlerin eğitimleri için danışmanlık görevlerini üstlenmişlerdir. Kaptan Walker, Mühendishane-i Bahri Hümayun'un modernleştirilmesi için raporlar hazırlamış ayrıca denizci öğrenci ve öğretmen yetiştirilmesine yönelik donanmadaki bir geminin okul haline getirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bahriye Meclisi'nce kabul edilen bu raporun zaman içinde donanmanın güçlendirilmesi için uygulanması planlanmıştır (Dönmez, 2013: 267-268).

II. Abdülhamit döneminde Alman müşavir olarak görevli Von Der Goltz Paşa yabancı ülkelere ataşe olarak görevlendirilenlerin görevlerine yönelik bir talimat/yönerge hazırlamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (67/59)'den temin edilen Goltz Paşa'nın hazırladığı 15 Eylül 1892 tarihli talimnamede, ilk olarak ataşemiliterlerin kime karşı sorumlu olduğu ve asıl görevlerine açıklık getirmiştir. Ataşemiliterin askerî fikir ve duyguların her daim uyanık ve her şekilde talim/terbiyeye hazır olması, sadece mesai içinde değil dışında da hal ve hareketlere

dikkat edilmesi, bulunulan ülkenin askerî tesisleri, fabrikaları ve tersanelerinin öğrenilmesi hususları belirtilmiştir. Ülkenin bulunduğu coğrafyanın keşfedilerek ulaşım ağı, tren seferleri ve telgraf hatları hakkında bilgi sahibi olunması gerekliliğine değinilmiştir (Yıldız, 2012: 260).

Fransız ve İngiliz askeri heyetlerinin katkıları olsa da tam anlamıyla sistemli ve düzenli modern bir ordu niteliği kazandırılmamıştır. 1878 Berlin Kongresi sonrası Osmanlı Ordusu Alman genelkurmayı stratejisiyle Alman endüstrisi silahlarına bağımlı ve askeri sistemleri ile gelişen bir ordu oluşturulmuştur. Bu sistemin kurulmasına en büyük katkı yapan ve Osmanlı ordusunu en iyi tanıyarak komutanlarını etkileyebilen Goltz Paşa olmuştur (Ortaylı, 2020: 79).

Balkan savaşlarında Osmanlı ordusunun yetersizliği görülerek kara, deniz ve hava kuvvetleri anlamında sistemini geliştirmiş ülkelerden yardım talep edilmiştir. Deniz Kuvvetleri anlamında dünya egemenliğini elinde tutan İngiliz Deniz Kuvvetleri personelleri Osmanlı Donanmasını modernleştirme çalışmalarında teşkilat, sevk ve idare esaslarını uygulamaya çalışmışlardır. 1909 yılından itibaren Amiral Douglas Gamble başkanlığındaki heyet, donanmanın ıslahı için çalışmıştır. Uzun süreli duraklama sonrası ilk olarak denizcilik eğitiminde nöbet, disiplin vb. gibi temel hizmet ve görevlerden başlanmıştır. Hava Kuvvetleri'nin modernleştirilmesi için de Fransa'dan yardım istenmiştir. Fransa Hava Kuvvetleri Komutanı General Bernard tarafından Dogyos isimli yüzbaşı rütbesinde bir asker görevlendirilmiştir. Dogyos görevde olduğu süreç içerisinde sınırlı olan imkânlar dahilinde pilot yetiştirilmesinde katkı sağlamıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK], 1996: 292-305).

Daha sonraki aşama da Almanya'dan askeri uzman personel talep etmiştir. Talep üzerine 1913 yılında Otto Liman von Sanders'in başkanlığındaki heyet İstanbul'a gelmiştir. Almanya ordusunun eğitim sistemi örnek alınarak Osmanlı ordusu modernleştirilmeye çalışılmış, Alman silah endüstrisine dayalı güncel silah sistemi geliştirilmiştir. Alman heyetin çalışmaları sadece askeri alana değil birçok alana etki etmiştir (Reyhan, 2005: 240).

Tümgeneral Liman von Sanders Türk ordusu görevinde Korgeneralliğe yükseltilmiş ve kolordu komutanı olarak görevlendirilmiştir. Ordunun disiplin, terfi,

eğitim, silahlandırma, iaşe, ibate vb. konularında söz hakkı verilmiştir. Sanders, heyetiyle beraber görevli olduğu süreç içerisinde askerî okullarda, atış eğitimlerinde ve okullarında kapsamlı programlar uygulanmasında etkili olmuştur (Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK], 1996: 110).

Kara ordusunun geliştirilmesi için Alman ordusundan Liman von Sanders'in görevlendirildiği zamanda donanma için İngiliz Amirali Limpus, jandarma için ise Fransız General Muijen görevlendirilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı Harbiye Nezareti'nin bir parçası olarak savaşlarda ve iç güvenlikle ordu birlikleri içerisinde başarılı olarak sonuçlandırılan görevlerde bulunmuştur (Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK], 1996: 148).

2.2.6. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Askerî Kurumsal Değişme

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern bir ordu olarak yapılanmasının temellerinin atıldığı bu süreçte eğitim, öğretim ve askeri altyapı geliştirilmiştir. Günümüzde Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığınca yürütülen askerî idare Osmanlı'da 1826-1908 yılları arasında Seraskerlik, 1908-1920 yılları arasında Harbiye Nezareti ve 1920-1923 yıllarında ise Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından yürütülmüştür (Özlü, 2024: 2).

Meclis açıldıktan sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiye 02 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı kanun ile Müdafaa-i Milliye Vekâletinden ayrılmış, 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı kanunla görevlerinde bağımsız bir askerî teşkilat olarak değiştirilmiştir. 29 Ekim 1931 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün hala kullanılan binasının açılışını yaptığı Erkan-ı Harbiye Umumiyesinin ismi 1935 yılında Genelkurmay Başkanlığı olarak, 16 Nisan 1945'te Millî Müdafaa Vekâletinin ismi Millî Savunma Bakanlığı olarak değiştirilmiştir (Eroğlu ve Yazar, 1999: 86-88).

Meclisin açılmasından sonra kurumların işleyiş ve düzenlenmesine yönelik çalışmalar kapsamında 3 Mayıs 1920 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı kurulmuş ve ilk bakan olarak Ferîk-i evvel (Orgeneral) Fevzi Çakmak Paşa seçilmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2023).

Millî Savunma Bakanlığı'nın teklifiyle Osmanlı Ordusu yerine Türk Ordusu ismi kullanılmaya başlanmıştır. Millî Savunma Bakanlığı, Türk ordusunun genel yönetim ve komuta organı olmuştur. Bu dönemde, Türk Ordusu, kara, deniz ve hava kuvvetleri olmak üzere üç ana kuvvete ayrılmıştır (Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Tarihçe).

Türk ordusunun, geçmişten günümüze devam eden süreç içerisinde ekonomik ve politik çizgide, iktidar dengesi içinde özerk siyasal güç haline geldiği bir gerçektir. 1923-1950 yıllarını kapsayan dönemde hem ekonomik gelişimde hem de ulus devletin temellerinin atılmasında bir iç dinamik olarak etkili olmuştur (Pusat, 1996: 39).

2.2.7. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Askerî Kurumsal Değişme

Erken Cumhuriyet döneminde, ordu ve askerî teşkilat Cumhuriyet’in ve yeni Türk Devleti’nin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Kurtuluş Savaşı’nda yeni bir devlet kurmak veya Cumhuriyet’i ilan etmek için değil saltanatın ve hilafetin kurtulması için savaşılmıştır. Saltanatın kaldırılması yeni bir devletin kurulması ve Cumhuriyetin ilan edilmesi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının planıdır. Bu çerçevede orduyu Cumhuriyet’in koruyucusu ve kollayıcısı olarak teşkil etmek gerekliliği bu durumdan kaynaklanmıştır (Çelik, 2019: 205).

Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan toprakların bütünlüğünü korumak ve toplumu tek amaca yönlendirmek için Milliyetçi bir ideoloji olarak ön plana çıkarılmıştır. Ordu bu konuda önemli rol üstlenerek savaş ve milli seferberlik ortamının oluşmasında büyük katkı sağlamıştır. Vatan Müdafaası ve milli istiklâl hedefine özgülünen şehitlik makamı ve cihat düşüncesi milliyetçi bir çerçevede anlamlandırılmıştır. Dini değerler ile özümlenen milliyetçilik kavramı ordu içerisinde çok güçlü etki göstermiştir (Altınay ve Bora, 2002: 163-166).

Atatürk bağımsızlık savaşı sonrası kurduğu Cumhuriyet’in temellerini sağlam atmak çabasıyla Türk kültür ve tarihinin İslamiyet’e geçiş ya da Osmanlı Devleti’yle sınırlı olmadığını göstermek için Türk Tarih Tezini ileri sürmüştür. 1930-1937 yılları arasında Türk Milleti’nin kökenlerini araştırmak, seyir ve gelişimini ortaya çıkarmak

tezin milli özelliği olmuştur. Orta Asya'dan göçle başlayan Türk Tarihinin incelenerek Anadolu'dan Avrupa'ya kadar yayılmasının ve etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tez bilimsel olarak kanıtlanamasa da milli bilincin ve ortak ülkünün oluşturulmasına katkı sağlamıştır (Kocatürk, 1987: 504-505).

Türklük bilincinin eğitimle yayılması Erken Cumhuriyet döneminde “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş Dil Teorisine” dayalı olarak orta ve yüksek eğitim programlarında verilmiştir. Ankara Üniversitesi'nde açılan “Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi” uluslaştırma işlevini yüksek öğretim alanında yürüten sembolleşmiş bir kurum olmuştur (Parlak, 2005: 217).

Cumhuriyet'in tarihsel temeli olarak uygulanmak istenen Türk Tarih Tezi, başarıların Osmanlı öncesi Türk başarılarının öne çıkarılarak ulus devletin pekiştirilmesi, rejimin desteklenmesi ve yıkılmış bir imparatorluğun devamı olma yükünden kurtarmak amacını gütmüştür (Mardin, 2006: 237).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ümmet bilincinin ön planda olduğu toplumu kendi milli benliğine yakınlaştırarak millet bilincini oluşturmaya yönelik çalışmalar Türk Tarih Tezinin hazırladığı ortamda gerçekleşmiştir. Okullarda, meydanlarda vb. toplum içinde Türk olma ve Türklük ön planda tutularak milli birlik ve beraberlik içinde ulus devlet kurulmaya çalışılmıştır (Avcı, 2005: 30-31).

Atatürk'ün Türklerin medeniyet kuran bir millet olduğu kanısını toplumda ön plana çıkarma projesi olarak sunulan Türk Tarih Tezinden Atatürk'ün ölümünden sonra vazgeçilmiştir (Belge, 2012: 675).

Cumhuriyetin ilanı ile orduya yüklenen eğitim görevi daha net bir durum halini almıştır. Cumhuriyetin henüz ilk yıllarındaki çaba, savaşın iki cephesinden birisi eğitim diğeri ordu olarak birbirlerini tamamlar duruma gelmişlerdir. Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu Başkomutan ve Başöğretmen unvanı, misyon yüklenen kavramlardır. Aynı doğrultuda Millî Savunma Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı ulus devletin temellerinin sağlam olması üzerine bir çaba içerisinde olmuştur. 1926 yılından itibaren okullarda verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersi ile küçük yaşta ordu ve

okul-asker ve sivil kaynaşmış ve Atatürk'ün deyimiyle “Niçin öleceğiniz ve neden öldürüleceğimiz” öğretilmiştir (Altınay, 2004: 181).

Kurulan yeni ulus devletin lideri, yöneticisi Cumhurbaşkanına Başkomutanlık unvanı veren ve ordunun en üst rütbe yetkisini 1924 Anayasası Madde 40 şöyle açıklamıştır;

“Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harb kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.”

Söz konusu yasaya göre, Türk devletlerindeki askeri ve siyasi liderliklerin birleşmesi geleneğinin devamlılığı konusunda bir uygulama olmuştur. Yeni Türk devletinde milli unsurları ön plana çıkararak ulus devletin temellerini sağlam atma planı çerçevesinde hareket edilse de geçmişten günümüze kadar yansıyan örgütlenme biçimi, devlet yönetme geleneği etkili olmuştur. Asyatik militarist geçmiş, devletin merkezinde ve toplumun üst kademesinde yer almış askerî değerler kurumsallaşmada ön sırada yer almıştır. Osmanlı padişahlarının Yeniçeri Ocağı'nın bir numaralı üyesi ve ordunun başkomutanı olması ile Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk ile başlayan bu unvanın Cumhurbaşkanlığı makamında devamı Asyatik militarizmin bir devamlılığı olarak değerlendirilmiştir (Koçal, 2019: 76-79).

Nitekim eski Türk devlet geleneği açısından Cumhurbaşkanı'nın başkomutan olması toplumda bağlayıcı bütünleştirici bir unsur, köklerinden gelen gelenek, kadim milletin geçmişi ile geleceği arasında bir köprü olabilecek siyasi ve askerî bir güç olarak değerlendirilebilir.

2.2.8. Geç Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Askerî Kurumsal Değişme

Geç Cumhuriyet Dönemi olarak bilinen 1960-1980 arası siyasi ve askeri anlamda önemli değişimlere sahne olmuş bir süreci içerir. Darbeler, muhtıralar ile istikrarsız bir yönetimi içerse de Türk Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu ve savunma kabiliyetinin gelişimi açısından önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur.

Ülkelerdeki ekonomik bunalım, yoğun işsizlik, askeri ve diplomatik yenilgiler, çok partili siyasi istikrarsızlıklar darbelere zemin hazırlamıştır (Luttwak, 1996: 20).

Amerika'da görevi başında vefat eden Türkiye büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesi Missouri adındaki gemiyle (1946) Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu geminin Türkiye'ye gelmesi diplomatik karşılıklı çıkar sağlamıştır. Türkiye açısından Sovyetlere karşı Amerika desteği, Amerika açısından ise donanmasını Akdeniz'de meşrulaştırmak anlamına gelen gemi ziyareti sonrasında ikili ilişkiler yoğunlaşmıştır (Akalin, 2013: 13).

Bölgede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yayılmacı politikasına Amerika kayıtsız kalmayarak Başkan Truman döneminde Truman Doktrini adında bir yardım tasarısı ile Türkiye ve Yunanistan'a mali yardım, malzeme, askeri ve teknik uzman desteği vb. sağlamıştır. Truman Doktrini ile elde edilmek istenen şey SSCB'nin yayılmacı politikasına karşı için çevreleme stratejisi uygulamaktır. Türkiye bu destek sonrasında Batı'ya sıkı sıkıya bağlanma ilkesiyle hareket etmiş Batı Blok'unun kurduğu tüm kuruluşlara katılmayı prensip edinmiştir (Tosun, 2022: 1713).

NATO'ya üye olduktan sonra, Türk ordusunun on iki tümeni NATO emrine verilmiş, binlerce Amerikan askeri eğitim, danışmanlık gibi görevlerle ülkede barındırılmış, askeri üsler, havaalanları, stratejik yollar inşa edilmiş, Amerika ile Amerikalıların Türkiye'nin egemenlik haklarına müdahale edebileceği maddeleri içeren ikili Anlaşmalar imzalanmıştır. Bu değişimlerin ülkeye getirdiği ağır ekonomik bunalımlar sonucunda toplumun ve askerlerin hükümete karşı olmasına neden olmuştur (Akbulut, 2017: 191).

Öte yandan Türkiye'nin NATO üyeliği ülkenin ulusal güvenliğini artırarak askeri savunma kapasitesini güçlendirmiştir. Diğer üye ülkelerle askeri iş birliği ve eğitim faaliyetlerine katılım sağlayarak ordunun çağın gerektirdiği yetkinliğe ulaşmasını kolaylaştırması açısından olumlu gelişmeler de olmuştur.

Amerika, Türk askeri yapısını NATO standartlarına getirmek için yoğun bir çaba içine girmiş, kısa sürede binlerce Türk askeri Amerikan eğitim sisteminden geçirilmiştir. Türkiye'de görevli Amerikalı subaylar tarafından bakanlıklarda açılan

ofislerle askeri boyutun ötesinde yönetsel bir sürece girilmiş fakat dönemin hükümetleri tarafından sorgulanmamıştır (İlhan, 2015: 330).

1960 sonrası süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ekonomik buhran, yetersiz siyasi kadrolar ve ideolojik fikir ayrılıklarının etkisiyle siyasette aktif rol oynamıştır. Askeri darbelerin ya da askerin siyasete müdahale etmesinin altında yatan sebepler incelendiğinde devlet içinde ordular toplum üstü veya toplum dışı kurumlar olmadığı yerel veya küresel sosyopolitik iktidar ilişkileri içinde etkilendiğı ve belirginleştiğı için ordu hem bağımlı hem bağımsız değışken olmuştur. Bu kapsamda ordunun siyasallaşması sadece kurumsal nedenlerle değıl ulusal ve uluslararası siyasi ve iktisadi yapısal değışimler ve askeri personel arasındaki ittifak ve ayrışmaların bu süreci tetiklediğı iddia edilmektedir (Balta, 2017: 97-98).

Türkiye’de Demokrat Partinin siyasi arenada yerini almasıyla henüz gelişmemiş olan demokratik ortam toplumda olduğı gibi ordu içinde de ayrışmalara kapı aralamıştır. Demokrat Parti iktidara gelir gelmez ordu içinde Cumhuriyet Halk Partisi taraftarlarını tasfiye sürecine girişmiş bu da ordu ve hükümet arasında ortamın gerilmesinde neden olmuştur. Uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin NATO üyesi olması ordunun yeniden yapılanmasına neden olmuş ve Alman ekolüne karşı Amerikan ekolü gibi bir durum söz konusu gelişmiştir. Amerikan ekolüne göre yetişen genç subaylar ile Alman ekolünü almış kıdemli subaylar arasında uyumsuzluklara sebebiyet vermiştir (Öztan, 2017: 100).

Ülkedeki huzursuzluk nihayetinde 27 Mayıs 1960 İhtilaline zemin hazırlamıştır. İhtilal bildirisindeki “NATO’ya bağılıyız” kısmı özellikle vurgulanarak Amerikan desteğı garanti altına alınmak istenmiştir. Amerika ve NATO’nun Türk ordusunun modernleştirme çabalarıyla yapamadığı, yetişmiş subayların ve “Milli Ordu” tasfiyesini Milli Birlik Komitesi eliyle başarmıştır. Türk siyasetine ve düzenin tekrar sağılanmasına yönelik yapılmış olan darbe, esasında Atatürk zamanında oluşturulmuş “Milli Ordu” tasfiye edilerek en büyük zararı kendisine vermiştir (İlhan, 2015: 333).

Siyasi gücün yüksek, askeri profesyonelliğın düşük seviyede olduğı toplumda anti-militer ideolojinin hâkim olduğunu belirten Huntington (2006: 134) Türk ulusu

için “Büyük zorluklarla subaylarını siyasetten uzaklaştırıp, subay kadrosunda profesyonel davranış ve görünüm geliştirebilmişlerdir” yorumunu yapmıştır.

Türkiye’deki askerin siyasete müdahalesini meşru görmek üzerine İsmet İnönü’nün sözlerine değinmek gerekirse;

“Türkiye zaman zaman restorasyon/onarım dönemlerine girer. O dönemlere girildi mi ordu müdahale eder, bir süre kalır ve ayrılır. Bir süre geçer ve biz politikacılar (!) işleri yine bozarız... yine ordu müdahale eder. Bu böyle gidecektir ve onarım dönemleri de gitgide sıklaşacaktır” (Maraşlı, 2015: 54).

Türk ordusu, 30 Ağustos 1961 tarihinde 211 sayılı “Türk Silahlı Kuvvetleri Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu” ile resmi olarak “Türk Silahlı Kuvvetleri” ismini almıştır. İç Hizmet Kanunu’nun 35. Maddesinde Silahlı kuvvetlerin görevi; “Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır” olarak belirlenmiştir.

12 Mart darbesinden ders çıkarmayan siyasiler ülkeyi bir darbenin daha eşiğine getirmiş 12 Eylül 1980 gecesi TSK, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in okuduğu bildiri ile yönetime el konulmuştur (Evren, 1990: 66);

“Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, millî birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mâni olan sebepleri ortadan kaldırmaktır”

Politikacıların basiretsiz ve umursamazlıkları, siyasi, ekonomik iç ve dış baskılar, medyanın iki yüzlü tavırları neticesinde silahlı gücü elinde tutan ordu hem demokrasiyi hem de haklı haksız herkesi cezalandırmıştır. Kurulan yeni hükümetin bakanlarının çoğunluğu ordu mensuplarından oluşmuştur. 1960 darbesi sonrası askerler tarafından hazırlanan 1961 Anayasası yine askerler tarafından kaldırılarak, özgürlüklerin ve demokrasinin korunmasından ziyade devletin ve yürütmenin güçlendirilmesine yönelik yeni anayasa çalışmaları başlatılmıştır (Yavi, 2005: 502-517).

Askerlerin siyasete dahil olmalarının profesyonelliklerini zedeleyeceği yorumunu yapan Huntington'a göre (2006: 100), siyaset devletin politikaları üzerine yoğunlaşan bu alanda yetkinliğe sahip kişilerin tasarrufunda olması gerektiğini belirtmiştir.

2.2.9. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Askeri Kurumsal Değişme

Küreselleşme dünya genelinde askeri teknolojiye büyük ilerlemelere neden olmuş; iletişim, istihbarat, uzay ve siber teknolojilerdeki gelişmeler askeri kapasiteyi artırmış ve savaş stratejilerini değiştirmiştir. Ancak tabi ki ordular ülkelerin ekonomik imkânları oranında gelişim sağlayabilmişlerdir.

Pusat’ın (1996: 28), Engels’in “Tarihte Zorun Rolü” yapıtından aktardığına göre; ordu ve donanma kadar ekonomik koşullara bağlı olan başka bir şey yoktur. Ordunun modernleşmesi, dönemin üretiminin ve ulaştırmasının geldiği seviyeye bağlı kalmıştır. Silah sanayisinin gelişimi dünya düzeninin değişimine soyluların üstünlüğünün sona ermesine mühendisleri de içinde yetiştiren teknolojiyi kullanan burjuvaziye dayalı bir ordunun gelişimine neden olmuştur.

Türkiye açısından küreselleşmenin etkilerine bakılacak olursa 1960 darbesi sonrası görevi devralan Milli Birlik Komitesi ordunun gerilemesinde sorumlu tuttuğu üst kademe subayların tasfiyesi işine girişmiş, yeni anayasayla ordu yasal bir çerçeveye oturtularak bir vesayet rejimi yaratılmıştır. Askeri Yargıtay anayasal bir kurum olmuş yürütme içinde Milli Güvenlik Kurulu baskın bir rol almıştır. Asker sivil ilişkilerindeki güç mücadelesinde Genelkurmay Başkanlığının, Başbakanlığa bağlanmasıyla asker kazançlı çıkmıştır. Milli Birlik Komitesinden emekli olan askerlerin kendilerini garantiye almaya yönelik olarak 3 Ocak 1961 tarih ve 205 sayılı kanun ile Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) kurulmuştur. OYAK zamanla ordunun kapitalist dünya düzeninde askeri sanayinin gelişiminde katkı sağlayacaktır (Öztan, 2017: 112).

OYAK sonrasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin güçlendirilmesine yönelik muhtelif vakıflar kurulmuş olsa da 17 Haziran 1987 tarihinde 3388 sayılı kanun ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerinin vakıfları birleştirilerek Türk Silahlı Kuvvetleri

Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kurulmuştur. Türkiye'nin dışa bağımlılığının azaltılmasına yönelik TSKGV öncesi var olan vakıfların yardımları ile ASELSAN (1975), HAVELSAN (1982) gibi şirketler kurularak savunma sanayinde yatırımlar gerçekleştirilmiştir. TSKGV kurulduktan sonra da roket ve füze tasarımı, geliştirilmesi ve üretimine yönelik Roket Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (ROKETSAN) (1988) kurulmuştur (Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı).

Tek başlarına güç konumuna gelen OYAK ve TSKGV Türkiye ekonomisinin doğasını ve yapısını değiştirmiştir. OYAK ile askeri sermaye, TSKGV ile savunma ve savaş sanayinin gelişimi Türkiye ekonomisinin militaristleşmesine sebebiyet vermiş, sivil iş birlikleri ile yanlı bir bürokrasinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Devlet finansmanı ile yapılan yatırımlar yasal olarak korunarak riskler en aza indirilmiştir. Kısa vadede çok karlı ve güvenli yatırımlar sağlanmış pazar dalgalanmalarından etkilenmeyen ekonomik ve siyasal odak oluşturan bir sistem teşkil edilmiştir (Parla, 2004: 219).

Türkiye'de siyasal ve toplumsal alanlarda ordu çeşitli kurumsal ve ideolojik sistemlerle beslenmiş siyasi olarak özerkliğe dayalı bir güce sahip olmuştur. OYAK ve TSKGV'nin büyümesiyle bir nevi sermayedar olan ordu, siyasal özerkliği üzerinde tutarsız etkiler bırakmış ve söz konusu özerkliğin sınırları belirlenmiştir (Akça, 2002: 262).

OYAK ve TSKGV Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına finansal anlamda katkılar sağlamış ve ordunun modernizasyonu, personel eğitimi, ulaştırma vb. alanlarda hizmet veya kaynak sağlamıştır. Türk ordusunun modernleşmesi için teknolojik altyapıyı güçlendirmeye yönelik projelere destek vermiş ve bu projelerin hayata geçirilmesine yönelik katkılarda bulunmuştur.

2.3. MESLEKÎ ETKENLER

2.3.1. Klasik Osmanlı Döneminde Askerlik: Yeniçeri Ocağı

Orhan Gazi'nin düzensiz askeri birliklerden düzenli bir ordu kurması ve askerliği meslek olarak yapacak daimî asker bulundurması cüretkâr bir devrim olarak değerlendirilmiştir. Zaman içinde Yeniçeri olarak adlandırılacak bu askerler, devşirme

yöntemiyle seçilmiş sadece hükümdara hizmet etmek ve savaşmak amacıyla eğitilmiştir (Roux, 2008: 326).

Daha önceleri fethedilen ülkelerdeki esir alınan çocuklardan oluşturulan ordu artık eyaletlerdeki Hristiyan ailelerden düzenli devşirme yoluyla asker sağlanması yöntemine geçilmiştir. Osmanlı Devleti için muhafız alayının önünde olan bu askeri birlik yerli Hristiyan halk içinden devlet yönetiminde görev alan üst düzey devlet adamları ve komutanlar kazandırmıştır (Witteck, 1938: 67). Siyasal sistem içinde aristokrasinin önlenmesi ve sürekli yenilenen meritokratik bir elit kadrosu oluşturmak maksadıyla devşirme sistemi uygulanmıştır (Genç, 2000: 80).

I. Murad dönemine gelindiğinde Çandarlı Paşa'nın, devlet elinde çok sayıda toplanmış Pençik (her beş esirden biri devlete vergi) oğlanlarının hükümdarın hizmetinde bir asker kaynağı yapma fikriyle askerliği meslek edinecek devşirmelerden Kapıkulu'ya bağlı piyade sınıfı olarak Yeniçeri Ocağı düzenli birlik halini almıştır (İnalçık, 2008: 46). Yeniçerilik eski geleneklere göre farklı bir sistemdir; bu zamana kadar üstlenilen savaşma işi, başka milletlerden topladıkları esirlere yaptırılacaktır. Eskiden halk tarafından sağlanan devlet güvenliği zamanla toplumdan bütünüyle bağını koparmış hatta toplum üstünde bir varlık olan Yeniçeri Ocağı ile sağlanmaya başlanmıştır. Sipahilere oranla devlet ve toplum gözünde daha üstün prestij kazanan Yeniçeri Ocağı, devletin kilit noktasında konumlanmaları neticesinde kutsal bir dokunulmazlık elde etmiştir (Bozdemir, 1982: 55).

Yeniçeri Ocağı, teşkilat yapısı ve disiplin bakımından çağın ilerisinde bir yapıya sahip olsa da askerî özelliklerinden ziyade siyasî özelliği ile ön plana çıkmıştır. Toplumdaki erkleri kontrol altında tutmak amacıyla kurulan Yeniçeri Ocağı'nın iktidarda güç teşkil eden Ulema, Tımarlı Sipahi ve Türkmen Aristokrasi 'sinin etkisini azaltarak dengeleyici bir güç olarak merkezi hükümetin isteği doğrultusunda hareket etmesi amaçlanmıştır (Aslan, 2002: 402).

Profesyonel asker olarak nitelendirilen Yeniçeriler, sipahi askerlerin aksine tüfek kullanmış ve şahıslarına ait olmak üzere kendilerine ayrıca tabanca verilmiştir. Zamanına göre muhteşem olarak nitelendirilebilecek kışlalarda konaklayan yeniçeriler; diğer ordular gibi kuru ekmekle değil, et ve tereyağı gibi özel besinlerle

beslenmişler, üzerlerine göre diktirilen özel kıyafetler giymişlerdir. Aldıkları eğitim ve olağanüstü silah güçleriyle ideal savaş düzeni içerisinde ordunun en can alıcı ve etkili bölümünü teşkil etmişlerdir (Goodwin, 2001: 69-79).

Yeniçeriler zamanla toplum ile bağlarını koparmış, toplum dışı, seçkin bir askerî teşkilat oluşturmuştur (Bozdemir, 1982: 64-68). Merkezi otoritenin ana gücünü teşkil eden Yeniçeriler, ara sıra padişah otoritesini sınırlasa da Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsallaşmasında merkezi gücün ve padişahın en güçlü dayanağı olmuştur (Sakin, 2011: 17).

Fatih Sultan Mehmet'in aktif fetih politikasında yorgun düşen yeniçeri askerlerinin desteğiyle tahta çıkan II. Beyazıt, Memluk seferinde başarı elde edilmeyince ordunun modernleşmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu minvalde I. Selim ve Süleyman padişahların büyük fetihlerine yardımcı olacak ateşli silahların sayısının artırılması, ordu ve donanmadaki modernleştirme çalışması II. Beyazıt döneminde yapılmıştır (İnalcık, 2003: 36-38).

Yeniçeri Ocağının kaynağı olan devşirme sistemi, dönem itibarıyla başka devletlerde uygulanıyor olsa da Osmanlı'da sistematik ve düzenli olarak uygulanmıştır. Kapıkulu için temel kaynak haline gelen devşirmede başlıca Hristiyan çocuklar seçilmekle birlikte Bosna ve Arnavutluk bölgelerinden Müslüman çocuklar da alınmıştır. Devşirilmiş çocuklar, tekrar bir seçime tabii tutularak yetenekli olanlar Enderun'da yetiştirilmek üzere ayrılmış; diğerleri taşrada Türk ailelerin yanına yerleştirilerek Türk kültürünü edindikten sonra Anadolu ve Rumeli ağalarınca Acemi Oğlan Kışlalarına nakledilmiştir. Kışlalarda yetenek ve sabır gösterenler Yeniçeri Ordusuna ve kışlasına alınmıştır. Özenle seçilen ve yetiştirilen Yeniçeriler devletin en gözde askeri kurumunu teşkil etmiştir. Yeniçeri Ocağının bozulması devşirme geleneğinden kopuşlar başlamış ve Devlet içinde nüfuslu olan ailelerin çocuklarının yerleştirildiği kalabalık bir topluluk halini almıştır. Avrupa teknolojik üstünlük sağlayana kadar rakibi olmayan ordu, daha sonra liyakatsiz kişilerce doldurulan ve sık sık başkaldıran bir kurum haline gelmiştir (Ortaylı, 2008: 240-241).

Osmanlı Devleti'nin kültürel yapısının özü durumunda olan Yeniçeri Ocağı devleti temsil etmiştir. Zamanla yapısal ve mali değişiklikler sonucu Ocak, devlet

karşısında güçlü duruma gelmiş ve devletin mali sıkıntı yaşadığı dönemde kulluktan çıkarak siyasi güç kazanan ayrı bir sınıf halini almıştır (Berkes, 2003: 77).

İmparatorluğun merkezinde de siyasi üstünlük kazanan Yeniçeriler, Bağdat gibi uzak vilayetlerde yerleştirildikleri garnizonlarda önemli kaleleri ele geçirerek valileri dahi buralara sokmamış, merkezi sistemin eksikliğinde de bu bölgelerin yönetimine el koymuşlardır. Sarayda kimin tahta çıkacağına dahi karar verebilen Yeniçeriler, İmparatorluk'un tüm kademelerini zapt etmişlerdir (İnalçık, 2013: 47).

İmparatorluk'un tüm kademelerine yayılmış olan çöküşü gören ve Avrupa'nın gelişimini yakından takip eden III. Selim, Osmanlı'da ıslahat başlatılması gerekliliğinin farkına varmıştır. Bu kapsamda 1791'de sivil, asker ve ulemanın ileri gelenlerinden oluşturulmuş bir gruba İmparatorluk'un gerileme nedenlerinin ve ıslahat tekliflerinin tespit edilmesini emretmiştir. Görevlendirilenler tarafından askeri alanda yeniliğe ihtiyaç duyulduğu konusunda oybirliğine varılmıştır. Müzakereler ve araştırmalar neticesinde eski ordunun ıslah edilemeyeceği, tamamıyla Avrupa tarzı eğitim almış ve donatılmış yeni bir ordu kurma fikrini benimseyen III. Selim sonradan yeni orduya ismini verecek olan Nizam-ı Cedid isimli düzenlemelerle yeni bir ordu oluşturma yoluna girmiştir. Yeni düzene karşı olan ve yeni orduyu istemeyen Yeniçeri Ocağı bu duruma kazan kaldırmıştır. Ocakla baş edilemeyeceğini fark eden III. Selim, Nizam-ı Cedidi kaldıran emri yayınlasa da Yeniçeri subaylarının Şeyhülislamla iş birliği neticesinde tahttan indirilmiştir (Lewis, 1993: 65-72).

Çağa ayak uydurmak istemeyen kendi menfaatleri doğrultusunda siyasal sisteme müdahale eden ve devlet düzeninde kargaşaya sebep olan Yeniçeri ocağı kendi sonlarını kendileri hazırlamıştır. Burke'nin dediği gibi;

“Kendini değiştirebilme araçlarından yoksun bir sistem, kendini koruma araçlarından da yoksundur.” (Huntington, 1965: 37).

Yıllar yılı ocak içindeki disiplinsizlikleri, asilikleri görmezden gelen hükümet; ıslahat çalışmalarının engellenmesini sindirememiş ve ocaklı kaldırma kararını almıştır. Ayanların yardımıyla tahta geçen II. Mahmut, ocaklı kaldırmak için gerekli tedbirleri gizli ve etkili bir siyasetle yürütmüştür (Torun, 2019: 4-6).

II. Mahmut'un kurduğu yeni askeri birliğe karşı 15 Haziran 1826 gecesi isyan başlatan Yeniçeri Ocağı, başarılı olamamış kanlı bir iç savaş sonucu kaldırılmıştır. Vak'a-ı Hayriye olarak anılan olay devlet yapısındaki güç dengesinde değişikliğe neden olmuş, neticede ulema da desteğini ve önemini yitirdiği için hükümdarlık tek ve etkin güç olarak kalmıştır (Aslan, 2002: 361-369).

2.3.2. Osmanlı Modernleşme Sürecinde Modern Askerî Eğitim

Savaşmak insanoğlu kadar eski bir uğraşı olsa da askerlik, modern toplum için tasarlanmış yeni bir meslek grubunu oluşturmuştur. Tarihsel süreçte her alanda profesyonel olmak, Batı kültüründe ayrıştırıcı bir nitelik durumunu almıştır. 1800'ler öncesi olmayan subay kadrosu 1900'lere gelindiğinde büyük ülkelerde mevcut hale gelmiştir (Huntington, 2006: 25).

Osmanlı Devleti için devletin en gözde kurumu olan ordu için modernleşmenin tam anlamıyla başlaması oldukça geç bir döneme kalmış olsa da zaman zaman yapılan küçük yenilikler Türklerin askeri stratejisi ile birleşince İmparatorluk'un uzun süre ayakta kalması sağlanmıştır.

I. Mahmut döneminde askeri mühendis yetiştirmek için Mühendishane-i Berrî-i Hümayun (1734), III. Mustafa döneminde deniz subayı yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773) modernleşme düşüncesinin ilk tohumlarının atılacağı yerler olarak değerlendirilmiştir (İnalcık, 2016: 148).

Ordu ve askerlik işlerine dair 17. yüzyıldan kendi dönemine kadar modernleştirme girişimini başlatan ilk ve en büyük ıslahatçının III. Selim olduğu değerlendirilmiştir. Askerleri Acemi Oğlanlarından seçilen Nizam-ı Cedit isminde yeni bir ordu kurmuş fakat Avrupai tarzda eğitim verilecek bu ordu, Yeniçeri Ocağı'nın isyanları neticesinde 1808 tarihinde kaldırılmıştır.

Mühendis yetiştiren askerî okulların gelişimine önem veren III. Selim döneminde birçok yabancı eser ve yabancı öğretmen getirtilmiş; Arapça haricinde Fransızca dersleriyle öğrencilerin yabancı dil öğrenmeleri sağlanmıştır. Askeri tarih dersleri yanında balistik, astronomi ve yüksek matematik dersleri alan öğrenciler esasen bir mühendis okulunda, harp okulu eğitiminden geçirilmiştir. Tam anlamıyla

Harp Okulu 1825 tarihinde Mısır'da açılmış olsa da Türkiye'de Harp Okulu'nun kuruluşunun 1795 olabileceği değerlendirilmiştir (Berkes, 2003: 96).

Ordunun doktor ihtiyacının karşılanması için II. Mahmut döneminde 1827 yılında Tıbbiye açılmıştır. Dönem itibarıyla Türkçe kaynakların yetersizliği ve tıp alanında yetişmiş uzman eksikliği nedeniyle eğitim Fransızca olarak yabancı uzmanlar aracılığı ile verilmiştir. Pozitif ilimle ve pozitivizmle tanışmış olan tıbbiyeli askeri öğrenciler, modernleşme akımını düşünce hareketine taşımıştır. Tıbbiye gibi eğitim verecek askeri okullar değişim ve yenileşme isteyen bir nesil yetiştirmiştir (İnalçık, 2016: 148).

Bir zamanlar Padişahın kulu, sağ kolu ve merkezi hükümetin dayanağı Yeniçeri Ocağı'nın düzeltilemeyeceğini anlayan II. Mahmut sabırlı ve tedbirli planlama neticesinde Vak'a-ı Hayriye ile Yeniçeri Ocağı'nı 15 Haziran 1826 günü kaldırmıştır. II. Mahmut Ocağı kaldırdıktan üç gün sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye ismiyle on iki bin kişilik bir ordu kurmuş; daha önce ıslahatların önünde engel olarak duran ordu, modernleşmenin en önemli gücü halini almıştır. Bugün de kullanılan örgütlenme biçimine benzer alay, tabur ve bölük gibi kısımlarla rütbe esasına dayalı hiyerarşi sistemi oluşturulmuş; ihtiyaçlarının merkezden karşılanacağı, merkeze bağlı ve sistemli daimî ordu kurulmuştur. Ordu kurmak birçok alanda yenilik ve icraatı da yanında getirmiştir. Orduya asker ihtiyacını karşılamak için okullar, teçhizat ve kıyafetlerini karşılamak için Feshane (1835) gibi fabrikalar kurulmuştur (Tiftikçi, 2006: 24-26).

II. Mahmut'un devrim niteliğindeki teşebbüsünün, Yeniçeri gibi büyük bir irade gücünü kaldırmasıyla Türklerin askeri reformlarının önü açılmıştır. Yeni sistemin kurulması için Prusya'dan yüksek rütbeli subaylar getirtilmiş bu subayların önderliğinde eğitim planlamaları yapılmıştır. Bu durum Osmanlı için Alman etkisinin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir (Ülken, 1992: 37).

II. Mahmut'un ölümünden sonra tahta çıkan Abdülmecit, ıslahatçı Mustafa Reşit Paşa'yı yanına almış ve Avrupalıların desteğini almak için kısa sürede Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın can, mal ve şeref güvenliğini koruyacak maddelerinin yanı sıra askerlik ve ordu için koyulan madde ile askerlik

görevi sınırlı süre ile yapılmasının ve Müslüman olan olmayan herkese eşit bir şekilde uygulanacağı ifade edilmiştir. Tanzimat öncesi askerlik için bazı bölgelerden asker alınıp bazı bölgelerden alınmaması, seçilenlerin ömürleri boyunca asker olarak kalmaları sorununa çözüm olabilecek önlemler getirilebileceği düşünülmüştür (Akşin, 2007: 40).

Yükseköğretimde II. Mahmut'un özenle kurduğu Tıbbiye hem tıp alanında hem de Batı düşüncesinin ilk yansımalarının başladığı özgür düşüncenin yuvası haline gelmiş Tanzimat dönemine gelindiğinde Harbiye ve Tıbbiye mezunları Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkelerine gönderilmiştir (Berkes, 2003: 185-231).

Osmanlı'da 18. yüzyıldan itibaren batı tarzında açılan askerî okullardan Mühendishane-i Bahri Hümayun, Mühendishane-i Berri Hümayun, Mektebi Tıbbiye ve Mektebi Harbiye Tanzimatın ilanından sonra tamamıyla Avrupa tarzında eğitim vermeye başlamışlardır. Medreselerde ve Enderun'da kaliteli eğitim veriliyor olsa da askerî okullar bu dönemde öne çıkan kurumlar olmuştur (Ridha, 2016: 2).

Türk modernleşme tarihinde 1834 yılında "Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye" olarak açılan Harbiyenin kuruluşu önemli bir olay olarak değerlendirilmiş, çağdaş eğitimle subay yetiştirecek kurum olmuştur. Harbiyedeki öğretmen ve öğrenciler Avrupa'ya eğitime gönderilerek çağdaş seviyeye çıkarılmaya çalışılmıştır. Pangaltı'da konuşlanan okula gerekli tüm eğitim, öğretim imkânları sağlanmış araç ve gereçler Avrupa'dan getirilmiştir. Mühendislik, hesap ve harita dersleri verilerek topografya ve hendese uygulamalı olarak gösterilmiştir (Oğuzoğlu, 2009: 60).

Osmanlı'da 19. yüzyılda askeri okulların kurulması, çeşitli sonuçlara yol açacak reformcu bir girişim olmuştur. Bilim konusunda modern olarak tanımlanabilecek sivil okulların ötesinde eğitim veren askeri okullar, Osmanlı'da reformların yayılmasına olanak veren bir ağ geliştirmiştir. Bu eğitimlerle oluşan bilinç, Osmanlı'da dönüşümün ve demokratik yönetime geçişin ilk adımlarını atmaya sağlamıştır (Belge, 2012: 581).

19. yüzyılda eğitimin medreselerden ayrılması ve kurumlaşmasının yanında kitaplar üzerine bir sistem kurulması, modern eğitim için önemli bir aşama olmuştur.

Herkese aynı bilgiyi sağlayan ve oluşabilecek rivayetleri ortadan kaldıran, geniş kitlelere ulaşılmasına imkân veren, eleştiri, karşılaştırma olanağı ile sınırlı da olsa entelektüel özellikleri gelişen, duyarlı kişiler içinde ütopycacı bir kesim oluşturmuştur. Ütopycacı nesil arasında diğerlerinden farklı olarak Atatürk'ün üstün özelliğı, ütopycacılığı realizm ile dengeli bir şekilde yürütmüş olmasıdır (Mardin, 2006: 225).

Durumsal olarak değerlendirilirse ordudaki eğitim, emsallerinin çok ilerisindedir. Askeri okullara girişte batı dili bilme şartı aranmış; şartları sağlayan öğrencilerin eğitiminde akılcı ve pozitivist düşünce ön plana çıkmıştır. Askeri okulların mezunları arasından düşünür, yazar ve reformcu bireyler çıkmıştır (Zürcher, 2000: 70).

2.3.3. Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Batıyla Bireysel Etkileşim: Askerî Ataşelikler

Paul Thiébault isimli Fransız generali tarafından yayınlanan (1800) ve dönemi için ilk sayılan kurmaylık talimnamesinde geçen yabancı ülkelerde görev yapma ve o ülke askeri sistemlerini yakından izleme ve askeri temaslar için bilfiil o ülkede bulunmak olarak isimlendirilen ataşelik (Huntington, 2006: 73) uygulaması ülkeler için bir nevi istihbarat işlevi görmüştür.

Osmanlı devlet işleyişinde yabancılarla diplomatik ilişki kurma faaliyetleri zamanına göre oldukça geç kalınmış bir süreç olmuş; kendini hep üstün görme anlayışıyla hareket eden Osmanlı Padişahları ve bürokratları diplomatik ilişkilerde geç kalmanın zararlarını fazlasıyla hissetmişlerdir.

Devletin siyasal ve toplumsal alandaki ihtiyaçları doğrultusunda elçilik kurma çalışmaları III. Selim döneminde başlamıştır. İlk olarak Londra, daha sonra Berlin ve Viyana'ya elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler gittikleri ülkelerin askeri, idari kurumları ve yöntemlerini incelemekle sorumlu tutulmuştur. İlk elçi olarak Divan-ı Hümayun içerisinde Yusuf Agâh Efendi görevlendirilmiştir (Berkes, 2003: 99).

II. Mahmut döneminde Avrupa ülkelerine daimî olarak yerleşecek elçiler seçilmiş; Reisü'l Küttaplık olarak görev yapan makam Hariciye Nezareti olarak değiştirilmiş ve burada görev yapacak personelin seçiminde Avrupai düşünce yapısına

uygun, ekseriyetle Fransızca konuşan ve yabancı diplomasi içinde kolay iletişim kurabilecek nitelikler aranmıştır (İnalcık, 2006: 189).

Elçiliklerde diplomatik temsilci olarak farklı alan ve niteliklerde görevlendirilmiş personeller arasında yer alan Askerî Ataşelik ya da Ataşemiliterlik olarak nitelendirilen kadroya askerî konularda büyükelçiye yardımcı olmak, askerî yenilikleri gözlemlemek ve askerî ilişkilerin gelişimini sağlamak üzere genel olarak kurmay subaylar arasından görevlendirilmiştir (Türkmen, 2023: 2-5).

Osmanlı Devleti'nde askerî istihbaratın bürokratik bir şekli olan ataşemiliterlik, büyük devletlerle aynı dönem itibarıyla 19. yüzyılda uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı'nın 1864 yılında yayınladığı Ceride-i Askeriyye'de ilâm edilen ataşemiliterliğin askerî kararlarda rol alınması görevine ilaveten, bulunduğu ülkenin silahlarındaki değişimi, askerî teşkilatındaki yenilik ve askeri birliklerin azaltılıp artırılmasına yönelik gelişmeleri Seraskerlik makamına yazı ile bildirmek olarak belirtilmiştir (Yıldız, 2012: 244).

İngiltere ve Fransa gibi profesyonel şekilde başlayamayan Osmanlı Harici teşkilatında düşük rütbedeki diplomatik kariyer memuriyeti olan ataşelik gibi ataşemiliterlik içinde başlıca amaç eğitim olmuştur. Askerî atâşe olarak görevlendirilen subaylar askeri eğitim ile bulundukları ülkenin ordularını yakından tanımış aynı zamanda yabancı dil öğrenmişlerdir (Kapıcı, 2022: 377).

Birinci Dünya Savaşı öncesi devletlerin silahlanma çalışmaları kapsamında Fransa'nın gövde gösterisi olarak değerlendirilebilecek Picardie Manevralarına (17-21 Eylül 1910) dönemin iki büyük devletinde görevli Berlin Ataşesi Binbaşı Enver ve Paris Ataşesi Fethi Okyar davet edilmiştir. O dönem Genelkurmay karargahında görevli Harbiye'den arkadaşı Mustafa Kemal'in de manevralara katılmasını istemiş ve yazı ile talepte bulunmuştur. Olumlu sonuçlanan talep Mustafa Kemal için bambaşka bir deneyim ve öngörü sağlamıştır (Önder, 1998: 528).

Üç gün süren manevralarda Fransa ordusunun tüm teşkilatı geçit töreni icra etmiştir. Durumu değerlendiren Mustafa Kemal; "Bu kadar hazırlık sulh için yapılmaz. Aklımızı başımıza almalıyız. Çıkacak harp, bütün dünyayı ateşe atabilir ve biz bunun

dışında kalamayız.” yorumunu yapmıştır. İmparatorluğun içinde bulunduğu sıkıntılı süreç için Fethi Okyar anılarında Picardie Manevralarından bahsederken “Halbuki çoğumuz, Meşrutiyet’i bu dertlere tek başına şifa sayıyordu” diyerek ülke için yapılması gerekenlerin çok daha fazlası olduğunu dile getirmiştir (Okyar, 1980: 127).

Picardie Manevralarında Fransız ordusunun yaptığı tatbikatlardaki gözlemleri Binbaşı Ali Fethi ve Kolağası (yüzbaşı) Mustafa Kemal’in özellikle havacılık konusunda vizyonunu etkilemiş ve geliştirmiş olmalı ki daha sonra yazdıkları raporlarda havacılık üzerinde durulan konular, aynı yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri ordusu pilot temel eğitiminde yer verilmiştir (Yılmaz, 2009: 521).

Osmanlı Devleti’nde ilk askeri ataşe olarak Paris sefaretine tefrik edilen Erkan-ı Harbiye Binbaşı Ahmed Esad’dır. Osmanlı dönemine bakıldığında Ataşemiliter olarak görevlendirilen askerî personelin çoğunlukla kurmay ve Erkan-ı Harbiye subayları olduğu görülmüştür. II Meşrutiyet’ten sonra ataşemiliter olarak Paris’e Ali Fethi, Berlin’e Enver Bey, Sofya’ya Mustafa Kemal görevlendirilmiştir. (Yıldız, 2012: 249).

Binbaşı Ali Fethi, Fransa (1910) Ataşemiliter olarak görev yaptığı Paris’in öylesine eşsiz sahneler ve şahsiyetleri barındırdığını ve Paris’i anlatmanın imkânsız olduğundan bahsetmiştir. Aydınlanma çağı sonrası bilim, teknoloji ve sanatın canlandığı Avrupa şehirleri toplumun katmanlarında modernleşme sıkıntısı yaşamamıştır. Bunları görüp bizzat yaşayan Fethi Okyar Türkiye’nin modernleşme süreci hakkındaki düşüncesini şu kelimelerle ifade etmiştir;

“Millet ve devletlerin yaşayışlarının tercüme edilmiş kanunlar ve resmi tedbirlerle yeni bir yola giremeyeceği inancım, o günlerin mahsulüdür” (Okyar, 1980: 123).

Merkezi Sofya olmak üzere Belgrad ve Bükreş askerî ataşelik görevini üstlenen Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, o dönem sefir olarak görev yapan Ali Fethi ile Sofya’da kısa süre içerisinde sosyal ve diplomatik çevrede yer edinmişlerdir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2006: 15). Görev yaptığı 1913-1915 yılları arasında çok sayıda seçkin Bulgar sivil ve politika adamı ile yakından tanışmış ve dostluklar edinmiştir (Velikov, 1989: 1955).

Mustafa Kemal, Bulgaristan'ın ve Balkan ülkelerinin askerî faaliyetleri yanında siyasî, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarında da izlenimlerde bulunmuştur. Ortaylı (1981: 2044), Atatürk'ün bu yıllar içerisindeki ileri görüşlülüğü sayesinde Türk yurdunu modernleştirmek üzerine azmi ve fikirlerinin bu yıllarda olgunlaştığı yorumunu yaparak Atatürk'ün bir Bulgar vatandaşı ile yaptığı bu konuşmaya değinmiştir;

“...Türk Milletinin fevkalade meziyetleri vardır... Türkiye'nin nefes alması ilerleyebilmesi ve mazharı hürmet olması için her şeyden evvel Türk Milletinin maneviyatını yükseltmek lazımdır... Milletin pek çok şeylere ve büyük inkılaplara ihtiyacı vardır... Türk halkının gerçeği görüp kavrayabilmesi için büyük reformlar gerekir...”

Ataşemiliter olarak görevlendirilmiş subay kaldığı ülkenin; ordu mevcudu, askerî düzenlemelerdeki güncellemeleri, olağan veya olağandışı askerî faaliyetleri, silah envanter bilgileri, satın alınan veya geliştirilen askerî teçhizatlar hakkında güncel bilgileri ivedi şekilde yazı ile devletin ilgili makamına bildirmekle sorumlu tutulmuştur. Ataşemiliter, görevli olduğu ülkenin siyasetini yakından takip etmiş, ülke içi ve dışı gezilerle devletlerin savaş hazırlıklarını tespit etmeye çalışmış, katıldıkları tatbikat ve manevralardaki ve hatta şahsi arkadaşlıkları sayesinde edindikleri azami bilgileri raporlarla sunmuşlardır (Yıldız, 2012: 253).

Osmanlı Devleti'nin dış ilişkileri için açmış olduğu elçilikler ve elçiliklerdeki ataşemiliterlikler tarafından sağlanan faydalar değerlendirildiğinde Avrupalı yaşam tarzı, teknoloji ve stratejilerin gelişiminde daimî temsilciliklerin büyük etkisi olduğu görülmüştür. Devletin modernleşme planlarında hariciye personelleri ön sırada yer almış ve birçok ülkeye göre de hızlı bir gelişme göstermiştir (Çakmak, 2020: 436).

2.3.4. Cumhuriyet Döneminde Askerî Eğitim: Askerî Okullar

Kurtuluş savaşı sonrası ulus devlet kurma çalışmaları kapsamında Atatürk 1921 yılında yaptığı bir konuşmasında “ulusal eğitim” planlarından bahsetmiştir. Eğitimde hem ulusal koşullara uygun hem de çağın gerektirdiği standartlarda ülkenin tamamında aynı sistem olmasını sağlamak maksadıyla 3 Mart 1924 yılında “Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) Kanunu” çıkarılmıştır (Berkes, 2003: 532).

Sonrasında tekrar Millî Savunma Bakanlığı'na (1925 yılı 637 sayılı kanun) geçmiş olsa da askeri okullarda Tevhid-i Tedrisat kanununun beşinci maddesi ile Eğitim Bakanlığına bağlanmış eğitim müfredatı demokratik ve laik bir sistem üzerine kurulmuştur.

Askerî eğitim ve okullarında modernleşmeye yönelik değişiklikler uygulanmıştır. Savaştan çıkmış yıpranmış orduyu toparlamak, çağın modern ordularına eşit seviyeye getirmek üzerine planlamalar yapılmıştır. İlk aşamada profesyonel askere duyulan ihtiyaç nedeniyle askeri eğitim spesifik alanlara bölünerek uzman personelin yetişmesine öncelik verilmiş ordu içerisinde eğitilmiş subay sayısı artırılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Osmanlı'dan devralınmış askeri okullardan mezun olacak subay kadrosunda aranan şartların oluşması için eğitimde beş unsur üzerinde durulmuştur:

1. Askerî Bilgi; subayın emrine verilecek birliği yönetebilecek ve eğitebilecek askeri bilgi ve tecrübe edinmek,
2. Genel Kültür; dünyadaki gelişmeleri takip edebilmek, düşünebilmek ve gerektiğinde rahatlıkla kendini ifade edebilecek seviyede yabancı dil öğrenmek,
3. Sosyal Beceri; nezaket kuralları çerçevesinde her daim örnek, temiz, titiz ve özenli özbakım becerilerinin en üst seviyede karakterine işlenmesi,
4. Disiplin; emir komuta dışına hiçbir zaman çıkmayacağının, itaatkâr, çalışkan ve fedakâr olunması gerekliliğinin benimsenmesi,
5. İdeoloji; Atatürk ilkelerine bağlı, vatanını içeriden veya dışarıdan gelecek her türlü tehditlere karşı koruyacak düşünce yapısını geliştirilmesi için her eğitim ve öğretim faaliyeti uygulanmıştır (Birand, 1986: 60).

Osmanlı İmparatorluğundaki askerî okullar, Tanzimatla başlayan pozitif ilim, bilim ve uzmanlığa dayanan eğitim sistemiyle subay yetiştirmiş; Cumhuriyet'in ilanından sonra "Cumhuriyet'in koruyucusu" rolünü üstlenmiştir. Askeri liselerde müfredat Eğitim Bakanlığı'na, Harp Okullarında Yüksek Eğitim Kurumu'na (YÖK) göre şekillenmiştir. Cumhuriyetten önce verilen Arapça vb. dersler kaldırılmış, Batılı

Ülkelerin dillerinin öğrenilmesine yönelik dersler eklenmiştir. Harp Okullarındaki ğrenciler hem askerî bilgi ve teknolojiye sahip bir asker hem de lisans eēitim diploması almış bir asker olarak mezun olmuştur (Ridha, 2016: 9).

Tarihi 1834 yılına uzanan Kara Harp Okulu “Mekteb-i Ulum-ı Harbiye” ismiyle İstanbul’da kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara’da Abidin Paşa Köşkü’nde Harbiye Mektebi olarak eēitim faaliyetine devam etmiş, 1923-1936 yılları arasında İstanbul Pangaltı’da, 1936 yılından sonra ise Ankara’da subay yetiştirmiştir (Milli Savunma niversitesi, t.y.). 1 Nisan 1923 yılında Harp Okulu adını alan okulun eēitim süresi iki yıl olarak belirlenmiş ve kısıtlı imkânlar dahilinde barış kadrosu şeklinde teşkilatlanmıştır (Güler, 2002: 432).

Harp Okulu’nun ğrenci ihtiyacını gidermek üzerine 1845 yılında “Mekteb-i Fünun-i İdadiye” adı ile kurulan Kuleli Askerî Lisesi 1868 yılında diēer askeri idadiler ile birleştirilmiş, Cumhuriyet’in ilanının hemen ncesi 6 Ekim 1923’te tarihi yapısıyla özdeşleşmiş yuvasına taşınmıştır. Askerî idadiler Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile sivil liselere dönüştürülmüş olsa da 1925 yılında tekrardan Askeri Lise ismini almıştır (Kuleliler Derneēi, t.y.).

Osmanlı İmparatorluēu’nda 29 Ekim 1852 yılında kurulan “Mekteb-i İdadiye-i şahane” ismiyle kurulan bahriye okuluna Cumhuriyet’in ilanı sonrasında ilk olarak 1924 yılında ğrenci alımı yapılmıştır. 27 Mayıs 1928 yılı itibarıyla “Deniz Lisesi” ismini alan okul ilk zamanlarda Harp Okulu ile ayrı olarak konumlanmış olsa da 12 Ekim 1930 yılında Heybeliada’da “Deniz Harp Okulu ve Lisesi Komutanlıēı” ismi altında eēitim vermeye başlamıştır (Milli Savunma niversitesi, t.y.).

1911 yılında Kurmay Yarbay Süreyya İlmen’in nderliēinde “Tayyare Komisyonu” ismiyle temelleri atılan Türk Havacılık eēitimi, 1923 yılında İzmir’de aēılan “Pilot Kursu” vb. havacılık eēitimini modernleştirilmeye çalışılmış ve 1920’li yıllarda Türk havacılıēının gelişimi iēin yurtdışına heyetler gönderilerek eēitim almaları saēlanmışır.

Havacılık teşkilatının geliştirilmesi ve teknik personel yetiştirilmesi iēin 23 Nisan 1926 yılında Yeşilköy’de “Tayyare Makinist Okulu” aēılmıř, 1929 yılı itibarıyla

pilot yetiştirme eğitimi kurs yerine okul olarak yapılandırılmış okula seçilenler iki yıl başarılı bir eğitim sonrası pilot olabilmektedir. Türk askeri havacılığı kurumsallaşma adına 1932 yılında çıkarılan bir kanunla ayrı bir muharip sınıf halini almıştır (Yalçın, 2015: 238).

1951 yılında Eskişehir’de kurulan Hava Harp Okulu 30 Ağustos 1954 yılında kendi imkânları ile yetiştirdiği havacı askeri personelleri mezun etmiştir. Teknoloji ve havacılığın hızlı gelişimine ayak uydurmak için 1967 yılında imkân ve şartların daha iyi olduğu Yeşilyurt/İstanbul’a taşınmış, 1969 yılında eğitim süresi üç yıl akademik eğitim iki yıllık tatbiki uçuş eğitimi beş yıla çıkarılmıştır. Halen aynı yerleşkede eğitimlerine devam eden Hava Harp Okulu yetenekli askeri pilotlar yetiştirmeye devam etmektedir (Milli Savunma Üniversitesi, t.y.).

Küçük yaşlardan itibaren askerî okullara yerleşerek kader birliği yapan öğrenciler, kutsal olanın vatana hizmet olduğu bilinci ile eğitilmiştir. Okullarda inanç özgürlüğü ortamı sağlansa da okullara gelen öğrenciler Anadolu’nun küçük şehirlerinde yaşayan İslam inancına sahip, ekonomik şartları alt ve orta sınıfa tabii ailelerin çocukları olmuştur. Ordu Peygamber ocağı olarak kabul edilerek hizmetin kutsallığı ile sağlanan inanç doğrultusunda hem dünyada hem de ahirette mükafatlandırılmak üzere askerlik mesleği kıymetlendirilmiştir.

Sorgulama, planlama, öngörü, disiplin, dayanışma, eşitlik ve adalet eğitimi veren askerî okullarda ders çalışma, yemek yeme ve uyuma dahi kurallarla ve hiyerarşik sistem dahilinde yürütülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRKİYE ORDU VE MODERNLEŞME İLİŞKİSİ

Tecrübesiz savaşçılardan oluşan ve disiplinize olmamış köylü orduları sayıca daha üstün durumda olsalar bile, tam anlamıyla silahlanmış çobanların saldırılarına karşı koymakta yetenekli olamazlar. Köylüler toprağına yerleştğı ve düzenli çalışmaya alıştığı ve avcılar gibi kaçamadıkları için topraklarında yaşamaya devam etmişler, boyun eğmişler ve haraç ödemişlerdir. Eski Dünya'da kara devletlerinin oluşumu bu şekilde gerçekleşmiştir (Oppenheimer, 1984: 68).

Devletler kuruluşlarını tamamlamalarının akabinde hayatta kalmak ve genişlemek için ülkeyi savunacak ve zenginleştirecek ordular meydana getirmiş ve bu orduları her daim donatmak ve aktif tutmak zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan gelişmeyen ve gelişmek istemeyen devletler tarihte kaybolmuştur. Orduların sürekli değişim ve gelişim için gerekli finansal kaynak ve askerlerin ülkeye sadakatinin sağlanması başlıca sorun teşkil etmiştir (Keegan,1995: 554). Merkezi yönetim, vatandaşlık ve zorunlu askerlik uygulamaları bu sorunlara çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Türk devlet geleneğinin işleyişinde merkezde bulunan ordu, ülke savunması yanında ekonomik ve siyasi alanlarda da belirleyici rol oynamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesinde yer almıştır. Gerileme ve çökme sürecinin modernleşme ile bertaraf edilmesi projesinde odak noktası haline gelmiştir. Türkiye'nin kuruluş döneminde tarihselcilik bağlamında ordu yeni Türk devlet yönetiminde etkin bir statüye erişmiştir. Türk devlet geleneğı ve kurumsallığına dayanarak hayatta kalma mücadelesini verecek teşkilat olarak değerlendirilen orduya her türlü yatırımın yapıldığı değerlendirilmektedir.

Amerikalı bir sosyolog olan Alex Inkeles modern insanı tanımlamak için yaptığı araştırma neticesinde, modern insana dair dokuz nitelik tespit etmiştir;

Modern insan;

1. Siyasal yeniliklere ve deneyimlere hazırdır.
2. Toplumdaki farklılıkları korkusuzca kabullenir ve sadece yakınları değil toplumun genelini ilgilendiren siyasal kanaatler edinme eğilimindedir.
3. Geçmişten ziyade bugünle ve gelecekle ilgilenir.
4. Siyasal örgütlenme ve planlamaya yönelir.
5. İnsanın hedeflerine yönelik başkasının egemenliğinden ziyade egemen olma yönünde çaba gösterir.
6. Dünyanın öngörülebilir olduğu kanaatindedir.
7. Kendinden başkasına saygı gösterme eğilimindedir.
8. Teknoloji ve bilime yatkındır.
9. Ödüllendirme şeklinin katkı oranında olması gerektiğini düşünür (Huntington, 1965: 35).

Inkeles'in modern insan niteliklerinden yola çıkılarak dünyanın muhtemel her yerindeki ordularda bu maddelerin içerdiği değerler (4. Madde haricinde) askerî eğitim ile öğrencilere ya da personele öğretilmiştir. Türk devlet geleneğinde de küçük yaşta zorlu sınavlardan geçerek askerî eğitime gelen yetenekli gençler akılcı, planlı, disiplinli, öngörülü, kollektif ve lider olma eğitimleri yatılı okullarda 7-24 talimnamelere uygun şekilde alırlar. Henüz kişilik karakterleri oluşmamış küçük yaştaki öğrenciler bu eğitimlerle yıllar içinde ordu için benzer karakterlerde ve aynı ideolojiye sahip bireyler olarak yetişmelerine neden olduğu düşünülebilir.

Toplumun olanaklarına göre çok daha iyi eğitim almış mezunlar, göreve başladığı zaman doğdukları aile yapılarının benzeri bir ortamla karşılaşır. Anadolu'nun herhangi bir kesiminden askerliğe, üniformaya, güce karşı duyulan hassasiyet yanında ekonomik anlamda ailelere hiçbir maddi külfet getirmeyen, mezunların işi hazır olan askeri okullar, Türkiye şartlarında genellikle alt ve orta tabakanın seçimleri arasında olmuştur. Bazı zengin ve nüfuslu ailelerin askeri okulları

tercih etmesinde, çocuklarının askerlik mesleğini edinmelerinden ziyade iyi bir eğitim alması amaçlanmıştır.

3.1. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ASKERÎ EĞİTİMİN ROLÜ

Değişen dünya düzeni içerisinde Osmanlı'da modernleşmeye gereksinim duyulan süreçte reformcu bürokrasi, modernlik için ilk can alıcı noktanın eğitim olduğu düşüncesine dayanarak askerî ve sivil bürokrasiyi hazırlayacak eğitim kurumlarının modernleştirilmesine yönelmiştir (Mardin, 1990: 48).

Avrupa'da toplumun iç dinamikleri ile sağlanan modernleşme Osmanlı'da yönetim kademesindekilerin karar ve icraatları ile gerçekleştirilmeye çalışılmış ve ilk olarak ordunun modernleştirilmesi ile bozulan düzenin tekrar sağlanacağı düşüncesiyle askerî eğitime önem verilmiştir. Modern eğitim anlayışıyla yetişen askerî öğrenciler toplumun elitleri arasında yerini aldıklarında bilimin topluma yayılması üzerinde durmuşlardır.

Aslında yönetici kademenin orduyu modernleştirme düşüncesi kendi varlıklarını ve nüfuslarını korumak üzerine bir çabayken süreç amaçlananın aksine sonuçlar vermiş hem Osmanlı yönetici elitlerin sonunu getirmiş hem de Cumhuriyet'e gidecek yolu açmıştır (Arslan, 2003: 164).

Bu kapsamda III. Selim dönemiyle başlayan II. Mahmut ve Abdülmecit dönemlerinde devam eden subay eğitimine yönelik sırasıyla açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri Hümayun (1834), Mekteb-i Tıbbiye (1826), Mekteb-i Harbiye (1845), Erkan-ı Harbiye (1848) vb. okullarda yetişen subaylar Türk modernleşmesinin baş rol oyuncusu olarak tarih sahnesinde yerini almıştır (Rustow, 1970: 13-15).

II. Abdülhamit döneminde devam eden Batı'yı model alma ve batılılaşma süreci öncelikli olarak askerî alanlarda hissedilmiş Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye'de geliştirilen müsbet bilime dayalı eğitim programları ile bir kuşak yetiştirilmiştir. Batı devletlerinin gücünün müsbet bilime dayandığı kanısı zamanın eğitim politikasında etkili olmuştur (Mardin, 1991: 18).

19. yy. sonları ve 20. yy. başlarını kapsayan süreçte bu eğitimler, toplum içinde eğitilmiş ve tecrübeli bireyler olarak yetiştirmiştir. Devlet geleneğinde başat unsur olan ordunun seçkin bireyleri toplumda kurtarıcı, düzenleyici, kurucu ve öncü olacak şekilde eğitilmişlerdir. Askerî okullarda sadece savunma veya silah kullanma eğitimi değil teknoloji, yönetim, toplum bilimi ve görgü kuralları derslerini alan öğrenciler savaşmak haricinde gerektiğinde bilgi ve tecrübeyle topluma her türlü hizmet için sorumlu oldukları bilincinde olmuşlardır.

Önemli bir modernleşme süreci olarak değerlendirilen II. Abdülhamit dönemi; Tanzimatla başlayan siyasal değişimi, Max Weber'in patrimonial bürokrasi sisteminden rasyonel bir sisteme geçişi ile ifade edilmiştir. Devlet yönetimi için şahsi kararlardan ziyade ihtisas sahibi olunması, uzman personel, işleyişe yönelik dokümanlar, hukukilik vb. yeniliklerin en eski tecrübe edildiği yerler ise askerî kurumlar olmuştur. Reformlar sayesinde rasyonelleştirilen askerî eğitimin süresi uzatılmış ve uzmanlık derslerine ağırlık verilmiştir. Halktan öğrenciler alınarak memleketin tamamına nüfuz edilmiştir (Mardin, 2006: 250-251).

Modernleşme sürecinde Osmanlı'da modern eğitim, siyasal değişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Başta Harbiye olmak üzere askerî okullarda yetişen kuşakların, Cumhuriyet'e kadar gelişen siyasi ve kültürel sürecin başını çektikleri görülmüştür. 1848 yılında Mekteb-i Erkan-ı Harbiye olarak kurulan ilk kurmay subay yetiştirme okulunda eğitim almış subaylar, Osmanlı'nın ve daha sonra Türkiye'nin modernleşmesine, sosyal ve toplumsal değişim ve dönüşümüne katkı sağlamışlardır (Özlü, 2023: 2).

Profesyonel askerliğin yaygınlaşmasıyla bir meslek olarak görülen subaylık toplum içinde seçkin ve kıymet verilen bir kesim haline gelmiştir. Subaylık eğitiminden geçmiş merkez teşkilatının karar makamında yer almak isteyen askerler için kurulan Harp Akademilerine seçilmiş öğrenciler çok yönlü bakış açısı geliştirebilecek eğitimlerden geçirilmiştir. Osmanlı ve Türkiye'de Harp Akademisi eğitiminden geçmiş kurmay subaylar, modernleşme sürecinde askerî strateji ve askerî taktik bakış açısıyla hareket etmiş ve planlama yapmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 1982: 20).

Zaman zaman toplumla aynı bakış açısına sahip olunamasa da ülkenin modernleşmesine yönelik kararlar alınırken sadece askerî değil çok yönlü bakış açısı ile hareket edilmiştir. Modern askerî planlama, eğitilmiş askerlerce yürütülecek bilgiye dayalı bir koordinasyon faaliyetidir. Ülkeler savaş zamanlarında kullandıkları kaynaktan ziyade planlama, farklı senaryolara hazırlıklı olma ve arzu edilmeyecek durumlarla karşılaşma ihtimalini göze alıp uygulayacak askerler yetiştirecek sistemler ile savaş kazanma olasılığını yükseltmiştir (Yıldız, 2012: 241).

Teknoloji çağında değişen dünya düzeni savaşma sistemlerini de değiştirmiştir. İnsan gücü ve sayısının önemi azalmış teknolojik savaş sistemleri ve onları kullanacak nitelikli personel ihtiyacı artmıştır. Bu sistemlerin öğrenilmesi, aktarılması ve uygulamaya geçirilmesi için yeni eğitim planlamaları yapılmıştır. Bu planlamaların içinde yabancı dil eğitiminin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Uluslararası askerî iş birliğinin geliştirilmesi, kültür ve farklı medeniyetleri tanımak ve askerlerin çok boyutlu düşünce yapısının geliştirilmesi açısından yabancı dil öğrenmenin önemi artmıştır.

Modernleşme çalışmaları kapsamında askerî okullarda yabancı dil eğitimi özellikle batı tarzı askerî öğretilerin kavranması maksadını taşısa da zaman içerisinde maksadını aşarak batı tarzı düşünüş, yaşayış ve yönetim alanlarının kavranmasında ve topluma aktarılmasında faydalı olmuştur. 19. yy. da açılan modern askerî okullarda yabancı dil olarak öncelikli Fransızca daha sonra İngilizce ve Almanca dilleri müfredata eklenmiştir (Telli ve Yılmaz, 2020: 17-23).

Yabancı ülkelerde askerî personel veya öğrenci görevlendirmek askerî eğitim öğretim fırsatı sağladığı gibi teknoloji ve bilgi transferine imkân sağlayan bir süreçtir. Osmanlı İmparatorluğunun modernleşme sürecinde batılı ülkelerin askerî sistemlerinin öğrenilmesi ve ülkeye getirilmesi maksadıyla askerî öğrenci ve askeri personel görevlendirmesi yapılmıştır. Bu uygulama dil ve kültür etkileşimi, disiplin ve organizasyon gelişimi ve modernleşme algısının oluşumunu sağlamıştır. Görevlendirilen personeller sadece askerî alanda değil toplumsal olarak da kendilerini yetiştirip döndüklerinde ülkenin modernleşmesi için çaba sarf etmişlerdir (Savaş, 2023: 100-120).

Osmanlı ordusundaki reform çalışmaları toplumdaki ve kurumdaki kültür dikkate alınmadan yapıldığı için tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır. Askeri okullara kabul edilmek merkeze yakın olanlar için bir ayrıcalık olsa da Rusya Savaşı (1877-1978) sonrası verilen kayıplar Tıbbiye ve Harbiye alt ve orta sınıfın kabul edilmesinin önünü açmıştır. Askerî okullar kuruluşundan itibaren batı tarzı pozitif ilim ve rasyonel düşünce üzerine kurulu bir eğitim sistemi uygulamıştır. Bu eğitim sistemi Osmanlı Devleti'nin son zamanları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi için ülkeye hâkim devlet aklını oluşturmuştur. Bu iki unsur ordu-millet kavramını geliştirmiş ve modern devlet düzeninin halka mal edilmesini sağlamıştır (Şengöz, 2020: 8).

Eğitimin önemi hakkında sürekli vurgu yapan Mustafa Kemal, Dumlupınar'da Meçhul Asker'in mezarını ziyaretinde muhaberenin sadece karşılıklı iki ordunun çarpışmasından ibaret olmadığını milletlerin ilim ve fen sahasındaki gelişimlerinin, maddi, manevi güç ve faziletlerinin mücadelesinin de bir savaş olduğu vurgusunu yapmış ülkenin ekonomik, eğitim ve sosyal anlamda gelişimi ve modernleşme kazanımlarını millete aktarmak için çaba göstermiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 1982: 78).

Modernleşme veya Batılılaşma olgusu üzerinden hareketle pozitif bilim ve sekülerizm ışığında izlenen süreç içerisinde Avrupa'da toplumdan gelen değişim arzusu ile kurulan insan hak ve hürriyetleri temeline oturtulmuş devlet sistemi Türk modernleşmesinde sadece bu sistemden fayda sağlayacak olanlarca özümsemiştir. Toplumun tamamına sadece maddesel olgularla dışarıdan verilmek istenen bilgi, eğitim sistemine dahil edilmek suretiyle ilk aşamada askeri okullarda sonrasında ise x toplumun genelinde uygulamaya konulmuştur. Bu aşamada toplumun geneline henüz erişmemiş bilgi ve eğitimden geçmiş askerlere rehberlik etme avantajı sağlamıştır.

3.2. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN TOPLUMSAL ROLÜ

Toplumların askerî teşkilatları iki güç tarafından şekillenir yorumunu yapan Huntington (1965: 90-98) bunlardan ilkinin toplumdaki tehditlere dayalı işlevsel zorunluluk hali, ikincisini toplumda hâkim güçlerin ve ideolojilerin yol açtığı zorunluluk hali olarak değerlendirmiştir. Toplumsal değerler çerçevesinde olan

ordular askerî işlevlerini ortaya çıkarmakta yetersiz kalabileceği gibi işlevsel sebeplerden doğan ordular da toplum çevresinde sınırlandırılmakta güçlük çıkarabilirler. Bu iki zorunluluğun birbiriyle etkileşimi sivil-asker ilişkilerinin özünü teşkil eder. Güçler arasındaki çatışma seviyesi, toplumdaki güvenlik ihtiyacının genişliği ile toplumdaki değer kalıplarının yapısı ve kuvvetine bağlıdır.

Türk toplumu için ordu teşkilatının oluşumu ve varlığı iki zorunluluğu da içinde barındırmıştır. Tarihselliği ve yerleştiği coğrafya sebebiyle savunma ve güvenlik anlamında her daim aktif bir askerî teşkilat zorunluluğu yanında Türk devlet geleneği içerisinde toplumun bir parçası olma durumu Türkiye’de ordu ve toplum arasındaki dengenin başlıca nedeni sayılabilir.

Halk arasında büyük saygı gören askerlik mesleğinin geleneksel, dini ve toplumsal birçok değerle bütünleştirilerek kutsallaştırıldığından söz edilmiştir. Toplumun en küçük birimi aile içinde bebeklik ve çocukluk çağında söylenen “paşam” hitapları, “benim oğlum paşa olacak” mesajları, “küçük asker” vb. şarkıları ile asker olmaya ya da askerlik ruhu taşımaya çoğu aile içinde zemin hazırlanmıştır. Bunun derinlerine bakıldığında sosyolojik, ekonomik ve psikolojik etkenler olduğu gibi antropolojik etkinin olduğu düşünülebilir.

Dünyanın her yerinde fedakârlık üzerine yapılandırılmış askerlik mesleği karşılığı para ile ölçülemeyecek özveri gerektirmektedir. Gerekğinde koşulsuz canını verebilecek derecede mesleğini icra edebilmek için hazır askerler yetiştirmek devletlerin politikalarında yer alır. İlk Türk devletlerinden itibaren devletin varlığının nedeni olan savaşma olgusu, toplumun askerliği, bir hayat tarzı olarak benimsemesini sağlamıştır. Devletin bekası için gerektiğinde kardeş katlini vacip kılan Türk devlet geleneği savaşma ruhunu her bireye aşılmalıdır.

Değişen orduların ihtiyaç duyduğu insan nitelikleri doğrultusunda profesyonel askerlik mesleği geliştirilmiştir. Profesyonel orduların oluşumu için toplumun tamamı yerine belli bir süreliğine zorunlu askerlik uygulamasına geçilmiş ve toplumdaki erkek bireylere vatandaşlık görevi olarak temel savaş teknikleri öğretilmiştir. Silah altına alınmış binlerce insanın eğitilmesi, koordine edilmesi amacıyla da subaylar ve

subayları yönetecek kurmay subaylık sistemi Genelkurmay Başkanlığı tarafından planlanmış ve uygulanmıştır.

Devlet yönetimlerindeki değişim ve dönüşüme dayalı ordularda formalleşme ve bürokratikleşme süreç içinde doğal olarak gerçekleşmiştir. Zorunlu askerlik ile meydana gelen kitlesel ordular için merkezi yönetim ve planlama gerekliliği askerlik tarihi açısından 19. yüzyılın “genelkurmaylar çağı” olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Yıldız, 2012: 240). Merkezi askerî yönetim anlayışını geliştiren genelkurmay kurumları planlı ve koordineli askeri eğitimi, görevlendirme ve asker alma faaliyetlerini yürütecek bir sistem geliştirmiştir.

Tarih boyunca yaşamış devletlerin siyasi, hukuki, toplumsal ve ekonomik yapılarındaki farklılıkları ile jeopolitik konum farkları nedeniyle orduların yapılarını veya gelişimlerinin kıyaslanmasını zorlaştırmıştır. Her devlet başka devletlere karşı savaş kaybettikçe orduları için çözüm arayışına girmiştir. Profesyonel orduların veya askerlik mesleğinin ortaya çıkışı milliyetçilik akımı ve demokratik rejimlerin kurulmasıyla gelişmiştir. Toplumlarda kısa sürede zorunlu askerlik sistemi uygulaması yaygınlaşmış ve bu ordular için “silah altına alınmış uluslar” nitelemesi yapılmıştır (Huntington, 2006: 51).

Devletlerin yoğun güç mücadelesi, orduların geliştirilmesi akabinde ihtiyaç duyulan insan gücü, ulus devletlerin zorunlu askerliği vatandaşlık görevi olarak benimsetmesiyle karşılanmıştır. Türk toplum gelenek ve tarihselliğine bakarak ordumillet anlayışına dayanan askerî ruh, bu kabul etmiştir. Askerliğini yapmayanlar toplumca hoş karşılanmamış, evlenme çağında kız verilmemiş ve topluma kabulünde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu kapsamda zorunlu askerlik toplumda erkekler için görev ve sorumluluk olmanın yanında karşılıklı etkileşim ile kazanımlar elde edilen bir süreç olduğu değerlendirilebilir.

Türk devlet ve toplum geleneği, tarımla geçimini sağlayan halka erişimin güçlüğünden kaynaklı toplum okur yazarlığı zamanın şartlarına göre geride kalmıştır. Mekânsal, zamansal ve finansal vb. imkânların kısıtlılığı, devlet politika ve planlamaları yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Toplunun eğitim seviyesinin artırılması, refah ve huzuru sağlayacağı gibi kargaşayı da azaltacaktır. Milli Devletlerin kurulması ve ayakta kalmasını sağlamak isteyen yöneticiler halkın eğitilmesinin getireceği faydayı kavrayarak toplum eğitimine önem vermiştir (Mardin, 1991: 14).

Osmanlı Dönemi 1904 yılı içerisinde Jandarma Teşkilatı'nda başlayan askerlere yönelik okuma yazma eğitimi için gerekli tedbirler alınmış, oluşturulan müfredatta eğitim gören askerlerin okuma-yazma basit matematiksel işlem yapabilecek kabiliyete gelmeleri sağlanmıştır (Demircioğlu ve Güven, 2022: 266-270).

1920-1930'lu yıllarda okuma yazma bilenlerin çok az olması nedeniyle ordu; askerlik için gelenlere terhis oluncaya kadar temel bilgileri kapsayacak şekilde okuma yazma eğitimi vermeyi amaç edinmiştir. Kadınların askerlik yükümlülükleri olmadığı için ordunun sunduğu bu imkândan mahrum kalmışlardır (Belge, 2012: 687).

Askerliğini yapmak için gelmiş gençlerden okuma-yazma bilmeyenler için askerlik eğitiminden önce okuma-yazma eğitimi verilmesine yönelik uygulamanın amacı; "Türk vatandaşı ve asker olarak gerekli asgari temel bilgileri kazandırmak ve kendilerini anlayış, disiplin ve beden kabiliyeti itibarıyla temel askerlik eğitime hazırlamaktır." (Türk Silahlı Kuvvetleri Okuma Yazma Okulu Yönetmeliği, 1961). Özellikle 1959-1975 yılları arasında etkin bir şekilde amacına ulaşan bu eğitimler sonucu okuma-yazma öğrenen gençler moral ve motivasyon kazanmış, Köy Eğitim Kurslarında istihdam sağlamış ve yeni meslek edinme konusunda avantaj elde etmiştir (Altunya, 2018: 119-127).

Ulus bilincinin oluşturulması, işlenmesi maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki askeri birlikler; kendisine katılmış tüm bireylere eğitilmiş, ahlaklı, çalışkan olmak gibi bireysel öğretiler yanında demokrasi, vatandaşlık hak ve yükümlülükleri vb. siyasal öğretileri de öğretecek birer okula dönüştürülmüştür. İlerleyen süreçte bu eğitimlerin toplumdaki etkisi birçok alanda hissedilmiştir (Ünsaldı, 2008: 159). Ekonomik kalkınma, altyapı gelişimi, kültürel etkileşim, acil durumlarda halka destek faaliyeti, toplum ve çevre güvenliğinin sağlanmasına paralel toplumun gelişimine katkı sağladığı düşünülebilir.

Türk toplumunun iki şeye güvendiğini, bunlardan birisinin milletin kararı diğerinin ordunun kahramanlığı olduğuna dikkat çeken Atatürk, medeni Bilgiler Kitabı'nda "Ordu Mekteptir" vurgusunu; ordu teşkilatının millet ve hükümet güvenine mazhar, ilim ve ırfanda ileride, fedakâr, vazife bilincine sahip subaylardan oluşan kadrosu ile askerlik çağına erişen gençlerin sadece askerlik konusunda değil kültürel açıdan da eğitim ocağı olmasına dayanarak yapılmıştır (İnan, 1988: 122).

Tarihsellik ve geleneksellikten gelen yapı itibarıyla ordu mensupları kıtalarda görev yerlerine katıldıklarında bölgenin en yüksek mülki idarî amiri ile sürekli iletişim ve yardımlaşma içinde toplumun yararına faaliyetler içinde yer aldığı ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gerektiğinde merkezi imkânların sağlanmasına yönelik planlamalar gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ve mensuplarının coğrafya itibarıyla sık sık meydana gelen deprem, yangın, sel vb. doğal afetlerde beklemeyen toplumun ve devletin yardımına koşmasıyla, taşradaki en küçük yerleşim yerinden metropol şehirlerine kadar halkla iç içe yaşıyor olmaları neredeyse her yıl en güvenilir kurum (Türkiye Raporu, 2023) olarak seçilmesi ordunun sivil toplum zihniyetindeki meşruiyetini açıklayabileceği düşünülebilir.

3.3. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE SAVUNMA SANAYİİNİN ROLÜ

Modern, bağımsız bir Türk devletinin kurulması aşamasında Kurtuluş Savaşı ilk basamak olmuştur. İkinci basamak ise ekonomik kalkınma ve ülkenin sanayileşmeyi sağlayarak askeri zaferin pekişmesini sağlamaktır. Hükümetin bu konuda yoğun çabalar göstermiş ve Maliye Vekili Ferid Bey ülkenin durumu hakkındaki düşüncelerini şu kelimelerle izah etmiştir;

"Bize en lazım şey fabrika, gene fabrika(dır)... Türkiye çalışıyor, üretiyor, fakat ürünlerden başkaları yararlanıyor... alınteri dökerek elde ettiğimiz iptidai maddeleri yok pahasına harice satıyoruz. Sonra yabancılar bu maddelerin şeklini değiştirerek bize iade ediyorlar. Kırk kuruşa bir okka yün veriyoruz aynı yünü bin iki yüz kuruşa bir metre kumaş halinde yalvararak geri alıyoruz" (Georgeon, 2006: 187).

Savunma sanayii, bir ülkenin ulusal güvenliği açısından önem taşımasının yanında ekonomik kalkınma, istihdam yaratma ve teknolojik gelişmeye katkı sağlayan bir alandır. Türkiye’de savunma sanayinin gelişimi ülke ekonomisinin büyümesine, toplumda istihdam oluşturmaya, teknolojik gelişime ve uluslararası stratejik iş birliğine önemli katkılar sağlamıştır.

Osmanlı modernleşme sürecinde siyasi elit kesimin, ordu için gerekli askerî endüstrisini geliştirilerek maddi kaynaklardan istifade etmek amacı; ülkenin savunma sanayisinin gelişimine ve ülke ekonomisine bir nevi katkı sağlamıştır. Avrupa’da eğitim almış kişilerin dönüşlerinde kurmaya çalıştıkları barut fabrikaları, demir-çelik fabrikaları, düzenli ordunun kıyafeti için çuha fabrikası savunma sanayinin ve dolayısıyla ülke ekonomisinin gelişimini hızlandırmıştır. Bu sürece girişimcilik ve ticari zekasıyla Ermeni asıllı mühendis Hovahannes Dadyan önemli katkı sağlamıştır. Avrupa’da askerî sanayii eğitimi almış Miralay Mahir Bey gibi askerî personel, sermaye ve girişimcilik anlamında etkin olamasa da sanayiinin kurulması ve işletilmesinde faydalı olmuştur (Yıldız, 2008: 242-244).

18. yy. da başlayan Türk savunma sanayii gelişimi I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sürecinde duraklamış, Cumhuriyet döneminde ise diğer alanlarda yaşanan ekonomik sıkıntı savunma sanayiinde de hissedilmiştir. Erken Cumhuriyet’in ekonomi politikasında savunma sanayii, sanayileşme ve kalkınma hareketinin lokomotifleri olarak görülmüş ve bu kapsamda savunma sanayinin devletçilik politikası ile yönetilmesi ve geliştirilmesi öngörülmüştür. 1921 yılında kurulan Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü ile mühimmat, silah ve havacılık alanlarında kayda değer yatırımlar yapılmıştır (Evsile, 2023:2).

1985’te çıkarılan Savunma Sanayii Hakkında Kanun (07.11.1985 tarih ve 3238 sayılı) Madde 1’deki “modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun sağlanmasıdır.” ifadesi ile savunma sanayinin amacı ve hedefi belirlenmiştir.

Modernizasyon bilincinin oluştuğu 1985-2006 yılları arasındaki süreçte sivil yatırımcı sektöre girmiş bakım-onarım tesisleri güçlenmiş savunma sanayii gelişmiştir. 2010 yılından itibaren ülke içinden temin edilen özgün tasarımlardaki

artışlarla Uluslararası pazarlarda kalitesini gösteren savunma sanayi ürünleriyle Türk firmalar piyasada yerlerini almıştır. Türkiye bu dönemde modern teknolojik sistemleri kurmaya ve üretim kapasitesini artırmaya yönelik politikaları ve iş birlikleri ile önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Süreç içerisinde üretilen insansız hava araçları (İHA), zırhlı taşıtlar, savaş sistemleri vb. ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterine giren ürünlerde yerli malzeme oranını %80'lere çıkarmıştır (Topbay ve Taşkın, 2023: 16).

Savunma Sanayiinde üretilen teknolojik ürünlerin araştırma geliştirme (ar-ge) çalışmaları Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmiştir. Mevcut Türkiye şartlarında birçok araştırma/geliştirme enstitüsü, teknokent firması, sistem üreticileri, küçük-orta işletmeciler sayesinde savunma sanayii varlığından bahsetmek mümkün hale gelmiştir (Erbaykal, 2007: 13-24).

Ülkelerin modernleşme sürecinde ekonomik gücün etkisi göz önüne alındığında Türk toplumu için ekonomik gücün yegâne aracı olan savaş ve ordunun modernleştirilmesi ülke modernleşmesinin ve kalkınmasının ilk basamağı olarak değerlendirilmiştir.

Hükümetlerin ülke ekonomisini büyütmek ve geliştirmek amacıyla ordu için büyük bütçeler ayırarak harcama yaptığı bir tür ekonomi politikası olarak tanımlanan “Askeri Keynesçilik”, İngiliz, John Maynard Keynes’in geliştirdiği “Keynesyen Ekonomi”nin bir tür çeşitlemesidir. Henüz doğruluğu kanıtlanmamış olsa da 1930 Almanya’sı, 1980-2000’ler Amerika’sında uygulanan ekonomi politikası olarak yorumlanmıştır (Bilişli, 2011: 14).

Askerî Keynesçi yaklaşıma göre savunma harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı arz yanlı faktörlere bağlı olarak savunma giderlerinin artışıyla ve bu alandaki kuruluşların artış göstermesi topluma ve ekonomiye katkı sağlayacağı yönünde değerlendirilmiştir. Özellikle yol, havaalanı, iletişim ağları gibi alt yapı hizmetlerinin gelişimi eğitim, sağlık alanlarında kalkınma hızını etkileyerek sermayenin artışı sağlanabilir yorumu yapılmıştır. Askeri hizmet ve askerî malzemeye talep artışı kamu harcamasında sermayenin enjeksiyonu ve çekilmesiyle nihai gelirde oluşacak orantılı artış ve azalışla ekonomide canlanma ve sağlayarak büyüme yönünde pozitif etki yapabilir değerlendirilmesi yapılmıştır (Tuncay, 2017: 25).

Bu kapsamda savunma sanayiinin Türkiye ekonomisine etkisi üzerine yapılan ampirik araştırmalar neticesinde üç farklı bulgu edinilmiştir. İlk grup ekonominin geliştiğini, ikinci grup olumsuz etkilediğini üçüncü grup ise etkinin ihmal edilebilir seviyede olduğu yönündedir. İlk gruba göre, savunma sanayinin ve savunma harcamalarının ülke güvenliğini sağlaması, kurum ve kuruluşların modernizasyonunu artırması, teknolojik gelişmeye katkı sağlaması, beşerî sermaye oluşumuna ve talep oranının yükselmesine, reel çıktı düzeyi üzerinde pozitif etkisi kanaatine dayanarak ekonomik büyümeye katkı sağladığı değerlendirilmiştir. İkinci grup genel olarak liberal yaklaşım kapsamında devlet müdahalesi ile yapılan savunma sanayinin ve askeri harcamaların, endüstriyel etkinsizliğe yol açtığını, her şekilde ulusal çıkarların korunduğu kabul edilse de çıkar çatışmalarının ekonomide kaynakların rasyonel tahsisini olumsuz etkileyeceği yönünde değerlendirme yapmıştır. Üçüncü grup ise savunma harcamalarının ülkemizin tehdit düzeyinin ve ekonomik göstergelerinin değişkenliğinden kaynaklı ekonomik büyüme üzerinde belirgin bir etkinin bulunmadığı şeklinde değerlendirmiştir (Topal, 2018: 177-196).

Ordu ve ekonomi arasındaki paralel ilişkide Türk devlet geleneğinin tarihsel ve kurumsal etkenlerine bakılacak olursa askerlik ikta, tımar gibi ülkenin ekonomik alt yapısını sağlayan vergilendirme sisteminin askerî eylemden soyutlamadan hatta onun bütünleyicisi (Bozdemir, 1982: 43) olarak gerçekleştirildiği gerçeğine varılacaktır.

Türkiye’de OYAK ve diğer TSKGV iş birliği şirketleri ordu teçhizat ve donanımına yönelik üretim ve ticaretlerinden hem Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına hem de ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. OYAK 1961 yılında emekli olan askeri personelin refahını sağlamak amacıyla kurulmuş ancak kısa sürede portföyünü genişleterek yatırım ve ortaklıklarıyla tahmin edilenden büyük bir sermaye aracı halini almıştır.

OYAK’ın; gelir-kurumlar vb. vergilerden muaf olması, finansal olarak TSK üyelerinden mecburi para kesintisi ile sürekli para akışı sağlayan kaynağa sahip olması, iktisadi ilişkilerde politik anlamda avantajlı olması ve yatırım tercihlerinin iyi yönetilmesi kısa sürede büyümesini sağlamıştır. 1960-1980 arası ithal ikameci strateji izleyerek büyük karlar elde etmiştir. 1980 sonrası dönemde özelleştirme ve finansal yatırımlarla büyük sıçrama yapmıştır (Akça, 2010: 18-19).

OYAK üzerinden konuya devam edilirse Renault ile anlaşma sağlayarak binek otomobil piyasası kontrol altına alınmış, çimento alanına yatırımlar yaparak çeşitli illerde çimento fabrikası açılmasını sağlamış, gıda sektörüne yaptığı yatırımlarla ihracat oranlarını artırmıştır. 2000 yılı faaliyet raporundan sonra OYAK Genel Müdürü Coşkun Ulusoy’a sorulduğunda “Sonuçta iş hayatı da bir savaştır. Binlerce yıl kanla sınanan askerî prensipler iş hayatına uygulanırsa, hata olasılığı sıfırdır” cevabını vermiştir (Akça, 2002: 235-240).

OYAK bu süreçte kendini büyütmek ve üyelerine katkı yapmanın haricinde ülke ekonomisi için fayda sağlamıştır. Üyelerinden aldığı sermaye birikimiyle açtığı fabrikalar istihdam sağlamakla kalmayıp sanayileşme süreci için rekabet ortamı oluşturmuştur.

Ülke Savunması için gerekli araç-gereç üretimi ve bunların bakım onarımı, personel ihtiyaçları, araştırma geliştirme faaliyetlerinin hepsi savunma alanındaki harcamaları içermektedir. Savunma alanında yatırım yapmış şirketlerin gelişimi ile bu alanda ihtiyaç duyulan malzemenin ithalat yerine iç piyasadan karşılayabilecek ve ihraç edebilecek duruma gelmeleri halinde ekonomik büyümenin itici gücü olacaktır. Yerli üretimin artırılması ve ihracata dayalı bir savunma sanayii geliştirilmesi Türkiye’nin ekonomik özgürlüğü açısından önem arz etmektedir (Canbay ve Mercan, 2017: 87-102).

Ordunun ülke ekonomisinin gelişimi üzerinde etki sağlaması subayların reformist ve teknik becerileri doğrultusunda fayda sağlayacağı değerlendirilmiştir. Askerlerin sosyal sistemin gelişimine yönelik iletişim, altyapı, silah sanayii vb. hizmetlerin yapılmasını sağlamaya yönelik siyasalar uygulamaları iktidarda olmalarını gerektiren bir durum değildir. Hatta askerî kökenli siyasetçiler iktidarda söz sahibi oldukları zaman bu durum aksi yönde aksederek taleplere muhalefet davranışı geliştirir. Toplumda siyasal hareketlilik olmadığı ve orta sınıf, işçi ve köylü sınıfın varlığının çoğunluğu teşkil ettiği dönemlerde ordu mensupları ekonomik modernleşmeyi desteklemiştir (Hekimoğlu, 1990: 70).

3.4. OSMANLI-TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE ORDUNUN SİYASİ ROLÜ

Toplumların değişim süreçlerinde tarihselliğin etkisi olacağını Tanpınar, (2020, 200) “...sıçrayabilmek, ufuk değiştirebilmek için bir yere basmak lazım, bir hüviyet lazım. Bu hüviyeti her millet mazarından alıyor...” sözleriyle ifade etmiştir.

Osmanlı ve Türkiye modernleşme sürecinde ordunun siyasi alandaki rolü zaman içinde değişim geçirmiştir. Kimi zaman demokrasinin inşası için mesai harcarken kimi zaman yönetime el koyarak bu süreci sekteye uğratmıştır. Siyasal yapılarda, gelenekselden modernleşmeye ihtilalle rejim değişikliği olasılığı o toplumun modernleşme yeteneği ile doğru orantılı olmuştur. Siyasal katılma oranı modernleşme sürecinin etkisinde olan bir değişken olduğu için gelişimini tamamlayan toplumlarda siyasal sistem başka bir müdahaleye gerek duymadan kendi gelişimini, değişimini iç dinamikleri ile sağlamıştır.

Tarih boyunca geleneksel siyasi kurumların gerilediği ve çöktüğü zamanlarda otorite genel olarak karizmatik liderlere geçer ve bu liderler iktidarı ellerinde bulundurmak suretiyle kurumsal gelişmeleri hızlandırmaya çalışarak kurucu rolü üstlenirler. Bu açıdan Machiavelli’ye göre dejenere olmuş devletlerin restorasyonu ya da yeni devlete dönüştürülmesi tek kişi tarafından yapılması gerekli bir görevdir. İktidarın kurumsallaşması demek iktidarın sınırlanması, keyfi ve sınırsız kullanılmaması anlamına gelirken, kurum oluşturmak için kişisel iktidar ve sınırsız güce ihtiyaç duyulması ikileminin çözümü kolay olmamıştır. Türkiye’nin siyasal kurumsallaşma süreci yönelik Huntington’a göre, (1965: 100) Mustafa Kemal, kişisel iktidarı ile modernleşme sürecini başarılı bir şekilde yürüterek devlet yönetimini devam ettirecek siyasal kurumsallaşmayı sağlamıştır.

Atatürk, kaynağını Fransız İhtilalinden alan milli irade ve devletçilik değerlerini, kontrollü bir eğitim faaliyeti ile yetiştirdiği aydın bürokrat eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Atatürk vatan kurtarıcısı karizmasını kişisel otorite veya belirli bir grubun çıkarlarına yönelik değil, toplumun çıkarlarına yönelik ve değerler sistemini kurma yolunda kullanmıştır (İnalcık, 2013: 205).

19 Mayıs 1919’da ulusal direnişin başlamasından önce ülke genelinde yerel olarak Müdafaa-i Hukuk hareketlenmesi başlasa da bu hareketi ülke çapında meşruiyetçi bir akım şekline getiren Mustafa Kemal ve silah arkadaşları olmuştur. Bu amaca yönelik tespit ve kararları açıklayan Amasya Genelgesini oluşturanların çoğunluğu asker kişilerdir. Neticede bu sürecin ordu ve asker kişilerin önderliğinde geliştiğinin bir göstergesi olsa da sadece orduya mal edilmemiş ve yerel temsilcilerin demokratik desteklerinin alınması ile harekete meşruluk kazandırılmaya çalışılmıştır (Akşin, 1998: 620).

Bu süreçte Atatürk orduya çok güvenmekle birlikte siyasetin dışında tutmak için çaba göstermiş olsa da orduya verilen görev ülkenin savunulmasının çok ötesindedir. Reformların gerçekleştirilmesi, rejimin ideallerinin savunuculuğu gibi çok sayıda rol biçilmiştir. Bu sebeptendir ki silahlı kuvvetlerin siyasetin dışında tutulması oldukça zor bir durum olmuştur (Hekimoğlu, 1990: 132).

Osmanlı’nın modernleşme süreciyle başlayan ordunun siyasallaşması; Yeniçeri isyanları ve Kuleli Vakasında modernleşmeye tepki, ilerleyen süreçte ise batılılaşma etkisiyle monarşizme muhalefet, İttihat ve Terakki ile iktidarı denetleme, Balkan Savaşlarından sonra Bab-ı Ali Baskını ile iktidarı ele geçirme girişimi ve nihayetinde Meclis’in kuruluşuyla siyasal egemenliği kullanma ve pekiştirme aşamalarından geçmiştir (Koçal, 2019: 435).

Kuleli Vakası olarak anılan siyasal alana ilk askeri müdahale Anayasal bir hükümet kurma çabası içinde olsa da batı düşmanlığı içeren, modernleşmeye karşı bir harekettir. Bu hareket başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da yüz yıl sürecek olan Türk ordusunun siyasete müdahale etme geleneğini başlatmıştır. Siyasal güç olarak ordu, devlet düzeninde yerini almıştır (Bozdemir, 1982: 70).

Esasen Osmanlı Devleti’nde Çandarlılar döneminden beri askeri komuta yetkisi ile sivil idare yetkisinin tek elde toplanması bir gelenek olmuştur. Osmanlıdan önce kurulmuş Türk İslam devletlerinde de bürokrasinin başında olan vezir ile ordu komutanı aynı şahıslarca temsil olunmuştur. Çandarlı ailesinin gücünü gören ve yönetimden uzaklaştırarak Osmanlı’da veziri azam uygulamasını başlatan ise Fatih Sultan Mehmet olmuştur (İnalcık, 2003: 101).

Toplumların siyasal gelişimlerini inceleyen Huntington’a göre, siyasal gücün küçük grupların elinde olduğu oligarşi dünyasında asker bir radikal; orta sınıf dünyasında bir katılımcı ve hakem; kitle toplumu ufukta görününce mevcut düzenin tutucu gardiyanı haline gelir. Bu kapsamda Türk siyasal hayatına dair 1908 Jön Türkler ve 1920’lerde Kemalist grupları örnek göstermiş ve “Toplum ne kadar geri ise ordunun rolü o kadar ilericidir.” yorumunu yapmıştır (Hekimoğlu, 1990: 24).

Osmanlı’nın son dönemlerinde toplumun geri olduğu yorumu yapmanın haksızlık olduğu kanısıyla beraber askeri okullarda eğitim almış bireyler yeni dünya düzeninde devletin ve toplumun ihtiyaç ve gereksinimleri doğrultusunda fikir sahibi olunmuştur. Devletin ve toplumun her kademesinde inkılap gerekliliğine inanan bir grup, ülkeden ve yönetimden uzaklaştırılmış olsalar da bu yönde çalışmalarına gizliden gizliye devam etmiştir.

Mustafa Kemal, Şam’a görevlendirildikten sonra inkılap peşinde koşan Dr. Mustafa Tekin ile tanışmıştır. Şam’da ticaretle uğraşan Dr. Mustafa’nın kurmuş olduğu Vatan derneğinde aydınlar ve genç subaylarla Osmanlı’nın içinde bulunduğu endişe verici durumdan nasıl kurtulabileceği üzerinde sohbetler edilmiştir. Modernleşme sürecine yön verecek gruplaşmalardan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin temelleri İstanbul’daki Askeri Tıbbiye Mektebi bünyesinde kurulmuş olsa da yurt dışındaki bu oluşumlar ülkenin sorunlarına dışarıdaki bir göz olarak değerlendirip harekete geçirmiştir. Osmanlı Devleti’nin sona ermesinde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda vatan ve hürriyet kavramlarının yaygınlaşmasında toplumun ve politikanın ön plana çıkmasında bu gruplaşmaların etkisi olmuştur (Güler, 2022: 256-259).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Müslüman Türk çocuklarının okuduğu askeri okullarda Vatanseverlik güçlü bir ideolojik akım olmuştur. Devletin sıkıntılı sürecinden kurtarılması yoluna kendini adayan subaylar bu askerî okullarda yetişmiştir. Avrupa devletlerinin sömürgecilik sistemine karşı olan Jön Türk siyasetçi ve askerlerinin en önemli sorunu devlet nasıl korunacaktır. Bu süreçte devlet seçkinleri ve yöneticilerinde iki düşünce akımı gelişmiştir. Asker ve sivil bürokrasi içinde vatanseverlik, burjuva ve aydınlar arasında ise ulus kimliğinde Türk milliyetçiliğidir. Farklı evrelerden geçen Türk milliyetçiliğinde değişmeyen tek unsur Türklükten

ziyade devletin bekası düşünölmüş devletin çıkarları ulusal duygu ve düşünöcenin önünde yer almıştır (Georgeon, 2006: 18).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar süren siyasal gelişimi Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet ile tamamlanmıştır. Ülkeyi radikal değişim sürecine taşıyan 1919'da Erzurum Kongresi'ndeki Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan eden Gazi ve devamında ülkenin modernleşmesine yönelik inkılapları gerçekleştiren Cumhuriyet Halk Partisi başkanı aynı insan değildir. 1919'da İngilizlerin baskısına boyun eğen İstanbul Hükümeti'nin halkı bastırmak için görev verdiği idealist asker Mustafa Kemal Türk halkına güvenci ile bağımsızlık mücadelesini başlatmış, düşmanı Sakarya civarında durdurup püskürterek 11. yüzyıldan beri Türkler için kutsal olarak kullanılan "Gazi" unvanını TBMM'den alan Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı, siyasi ve toplumsal olarak tüm gücü kendinde toplamıştır. Bu güçle kurduğu yeni devleti şekillendirecek karizmatik lider ve devlet adamı görevini üstlenmiştir (İnalçık, 2013: 171).

Cumhuriyet kuruluş şartları bakımından güçlü bir askerî potansiyel içermiş savaş kazanmış olan ordu militarist bir propaganda içerisinde olmasa da ilerleyen safhalarda siyasal değişim ve dönüşüm için araç haline getirilmiştir. Rejimler onu kuranların ideolojisine göre şekillenebilir fakat Kurtuluş Savaşı gibi askerî bir zafer hiçbir zaman değişmeyecek bir olgu olarak orada durmaya devam etmiştir (Belge, 2012: 673).

Siyasal bir gelişim olan Cumhuriyetin ilanı ve halkın seçme seçilme hakkına sahip olması, Türk toplumu tarafından ordunun Türk Milletine armağanı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim 2023 Cumhuriyetimizin yüzüncü yılı kapsamında düzenlenen tüm tanıtım filmi, firma reklamları ve afişlerde içerik olarak askeri zafer üzerine gelen bir rejim değişikliği konu edilmiştir. Siyasi bir rejim değişikliğinin halen askeri bir zafer ile bağdaştırılması Türk toplumunun siyasi hak ve özgürlüklerinin hukuksal bir olgu olarak değil ordunun hediyesi olarak görülmesinin geleneksel ve tarihsel gelişimde ordu ile kurulan Türk Devlet geleneğinin devamlılığı mahiyetinde olduğu değerlendirilebilir.

Rustow'a göre (1970: 42), askerler 1923 sonrasında her ne kadar siyaset sahnesinden çekilmiş olsalar da etkilerinin hissedilme nedeni I. Dünya Savaşı ve Cumhuriyet ilanı sürecinde önde gelen siyasilerin tamamının askerî bir geçmişe sahip olmasıdır. Bizzat askerî yöneticiler yönetimde olmasa bile Kurtuluş Savaşı gölgesinde kurulan Cumhuriyet ordunun savaş sonrası ikinci zaferi gibi yorumlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı, ordu mensupları ile siyasetçilerin ilişkilerinin yoğunlaştığı bir süreçtir. Türk halkının zaferinin hem askerî alanda hem de diplomatik alanda eş zamanlı yürütülerek sağlanmış olması, siyasetçilerle ordu mensuplarının birbirleriyle uyumlu hareket etmelerindendir. Cumhuriyetin ilanından beri geçen süreç içerisinde ordu mensuplarından siyasetle ilgilenen kişiler çıksa da bu durum askerî bir rejim ya da diktatörlük durumuna gelmemiştir (Öztürk, 1993: 55-57).

Türk devrimini gerçekleştiren modern eğitimden geçmiş laik ideolojiye sahip milliyetçi subaylar siyasi elitler ve devlet içinde bir üstünlük kazanmıştır. Patrimonyal yapıyı değiştiren devrim, merkezi iktidar dışında kalanlarında yönetime katılmasına olanak sağlamıştır (İnalcık, 2013: 188).

Kurtuluş Savaşı sonrasında her durum için koruma ve kollama görevini üstlenen ordu Cumhuriyetin ilanından aşağıda değinilen Kanun gereğine dayanarak rejimin koruyuculuğu üstlenmiştir,

04.01.1961 tarihli ve 211 Sayılı İç Hizmet Kanununun 35. Maddesi: “Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.” ile resmi olarak görevlendirilmiştir.

2013 yılında ordunun bu görev ve sorumluluk sahası sınırlandırılarak maddede değişikliğe gidilmiştir;

Madde 35-(Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.) “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.” şeklinde değiştirilmiştir.

Diğer açıdan siyasal alanın en başında bulunan Cumhurbaşkanı'nın ordunun başkomutanı olarak görevlendirilmesi geçmiş Türk devlet geleneğinin bir devamı niteliğini taşıdığı değerlendirilebilir.

Tarihsel süreçte Kurtuluş Savaşında düzenli ordunun ihtiyaçlarının hızlı şekilde karşılanması adına ilk olarak 5 Ağustos 1921 Başkomutanlık kanunu çıkarılmış ve yetki kanunla güvenceye alınmıştır (Güneş, 2024:2).

Başkomutanlık ile ilgili 1924, 1961 Anayasalarında hükümler bulunduğu gibi 1982 Anayasası'nın 104 Maddesinde Cumhurbaşkanı; "...Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eder. Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir." ifadesi yer almaktadır.

Anayasa ile güvence altına alınan bu görev ve unvan Türk devlet geleneğinin mesleki ve kurumsal olarak devamlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ordu ve yürütme karşılıklı olarak birbirine görev, sorumluluk ve aidiyet olarak bağlılığı ve bağımlılığını Anayasa üzerinden garanti altına almıştır.

İttihat ve Terakki döneminde (1909-1918) ordunun tamamıyla siyasetin içinde olması ve yanlış politikalarını tecrübesine dayanarak Cumhuriyet döneminde askerlerin siyaset dışında tutulmasına çaba gösterilmiştir. Atatürk'te bu konu üzerinde önemle durmuş orduyu siyasal ortamdan uzak tutmak için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri ve 30 Ağustos Zaferi'nin Başkomutanı Mustafa Kemal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra milli bayramlara ve törenlere askerî üniformasıyla katılmamıştır. İki Dünya savaşı arasını kapsayan dönemde siyasal ortamda militarist söylemlere yer verilmemiştir. Zira 30 Ağustos'ta kazanılan zafer Türk Milletinin ve milliyetçilerinin ulusal duygularını fazlasıyla tatmin etmiştir. Bu doğrultuda Atatürk modern bir devlet kurma çabası içerisinde ulusal kalkınmacı söylemler ve pozitivist ilerlemeci eylemler üretmiştir (Aslan, 2011: 185).

Zaman zaman orduya yönelik güvenini ve saygısını ifade eden Atatürk, ordu ve mensuplarının görev bilincinin oluşmasında ülke modernleşme ve demokratikleşme

süreci için ordunun vazgeçilmez unsur olduğu algısını oluşturmuştur (Heper, 2018: 98),

“Türk ulusu, orduya yüce milli mefkuresine [idealine] ulaşma çabalarının öncüsü olarak bakmıştır. Ordudan bahsederken bu ülkenin gerçek sahipleri olan Türk ulusunun entelijansiyasından bahsediyorum. Türk ulusu, ordusunu; gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlarının destekleyicisi ve koruyucusu olarak görmüştür.”

Patrimonyal kişi ve otoriteden bağımsız kurallar ve yasalarla yönetilmesini istediği Türkiye Cumhuriyeti için gerekli sistemi kuran Atatürk’ün başarısı olağanüstü özellikleri sayesinde ütopyacılığı realizm ile denge içinde yürütmüş olmasından kaynaklanmıştır (İnalcık, 2013: 204).

Modernleşme sürecindeki ülkelerde çoğunlukla yaşanan rejim, askerî teşkilatların yönetime el koymasudur. Ülkede askerlerin yönetimi ele geçirmelerindeki amaç sivil yönetimin içinde bulunduğu kaosa yönelik bir tepki niteliğindedir. Toplumsal sıkıntılara akılcı bakış açısından bakma alışkanlığı askerleri toplum içinde en iyi modernleştirici rolü sağlamıştır. Yönetimi ele geçiren askerler sivil bir yönetim içerisinde kendileri de sivil bir grup olarak iktidarda kalmaya devam ederlerse bu bir sonraki askerî darbenin yolunu açmış ve sürecini hızlandırmış olacaktır (Huntington, 1965: 100). Türkiye gerçeğinde geleneksel ve tarihsel etkenler ışığında siyasal sistemde gücünü her daim hissettiren ordu, 2000’li yıllara kadar periyodik süreçler içerisinde yönetime el koymuştur. Osmanlı Devleti döneminde de ordunun yönetime el koyduğu örnekler mevcuttur. Yeniçeri Ocağı içinde bulunan “Ocak Ağaları” ismi ile kurdukları oluşum 1648-1651 arasında siyasal anlamda yönetimi el geçirmiş, Saray içerisinde Kösem Sultan ile ittifak içinde olan cunta heyeti sipahiler ve güçlere karşı durmuşlardır (İnalcık, 2014: 86).

Kurtuluş Savaşı sonrası devletin merkezini Ankara’ya taşıyan yeni meclisin açılmasıyla milli iradeye dayanan milli devlet kurulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ismini alan meclisin 390 üyesinin 233’ü askerî personel ve memur, 47 üye din adamı geri kalan tüccar, çifti meslek grubundan oluşmuştur (İnalcık, 2013: 165).

Cumhuriyet'in ilanından sonra kısa sürede inkılapları gerçekleştiren Atatürk, kurmay subay yaklaşımıyla planlamalar yapmış hedefe ulaşılacak koşulları maddelerle aşamalandırmış hedefi kısa sürede uygulamaya koymuştur. İnkılabı halka mal ederek meşrulaştırmış ve halk emanetini yerine getirmek amacını güden Atatürk, milli egemenlik prensibi ile planlarını yürütmüştür.

Toplumun şekillendirildiği 1930'lu yıllarda, askerî nitelikler ve savaşçılık özelliği Türklük özelinde anlamlandırılmıştır. Başta şehitlik kavramı olmak üzere dini unsurlar ulusal bir karaktere büründürülmüştür (Öztan, 2013: 46). Türklere özgü doğuştan askerlik, kahramanlık özelliği ile günlük hayatta problem çözme yetkinliğinin askerî başarı sağlamada etkili olduğu gibi savaşma gücü ulus olma ve milli bilincin gelişimine de katkı sağlamıştır (Tevfik, 1936: 17).

Modernleşmede temel belirleyici olan yerleşik hayat için geliştirilen yeni anlayışlar modernleşmeyi zorunlu hale getirmiştir. Modern toplumların oluşması sürecinde otoritenin rasyonelleşmesi, ülke genelinde siyasal katılımın yaygınlaşması ve kurumsal yapıların sisteme ayak uydurması için değişmesini gerektirmiştir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel olan kurumlar, modernleşme sürecinde büyük değişikliklere uğramıştır (Sevil, 1999: 65).

Siyasal oluşum ve kültürün askerîliği olarak tanımlanan militarizm (Pusat, 1996: 38) kavramı yeni bir terim olarak kullanılsa da Türk toplumunun Asyatik step kavimlerinde başlayan tarihsel süreç içerisinde yaşam şartlarından ötürü savaşma ve askerlik yeteneklerinin toplumun bütününde olması gerekliliği yüzyıllardır devlet yönetiminde militarizm geleneğinin varlığını açıklamıştır. Göçebe yaşam, kolektif hareket zorunluluğu, toplumun ordu gibi davranmasını zorunlu kılmıştır.

Türk toplumu için yaşama gereksiniminden doğan savaş ve askerlik içgüdüğü yönetici rolünü alacak kişi için en iyi; lider, savaşma, planlama ve yönetme gibi özel bir misyonlar yüklemiştir. İlk Türk devletlerinden itibaren Han/Kağan/Hükümdar olacak kişiler siyasal yönetimin yanında ordu içinde yönetici konumunda olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra da aynı geleneksellik ve tarihsellik devam ederek Cumhurbaşkanlığı için ordunun başkomutanı yetkisi ve unvanı verilmeye devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel kronolojisinde ordunun konumuna bakılacak olursa 1919-1929 arasında anahtar rolünde ve adeta devlet görünümüne bürünmüştür. 1940'lı yıllara kadar Cumhuriyet ve Devrimlere muhalif kesimlere karşı en etkili güç ve güvenilecek tek unsur konumunu almıştır. İkinci Dünya Savaşı süreci ve NATO üyeliği sonrası Amerika tarafından ordunun donatılması, eğitilmesi ile orduda Amerikan sistemi uygulamaya konulmuştur. Kore Savaşı'na katılan ordunun toplum içinde aldığı övgünün yanında disiplin, cesaret ve başarısı hem toplumda hem de uluslararası camiada takdir edilmiştir. Çok partili hayat sonrası oluşan kaos ortamı ve ihtilaller dönemiyle ordu devletin bekası ve toplumsal kargaşanın kurtarıcısı olarak yine devlet yönetiminde yerini almıştır (Birand, 1986: 423).

Demokrasiye müdahale olarak değerlendirilen ve ülkedeki silahlı kuvvetlerin yönetime el koyması olarak tanımlanan darbe, Türk demokrasi tarihinde modernleşmenin baş aktörü olarak görülen ordu tarafından bazı dönemlerde ülkeyi kaostan kurtarma yöntemi olarak uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde ilk darbe 27 Mayıs 1960 tarihinde 1 orgeneral, 1 tümgeneral ve 2 tuğgeneral ve 37 subay tarafından gerçekleştirilmiş ve sonrasında kurulan Milli Birlik Komitesi, ülke yönetimini üstlenerek 1924 Anayasasını yürürlükten kaldıran 1961 Anayasa'sını hazırlamış ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunmuştur (Gözler, 2011: 35).

Askeri müdahaleleri planlayanlar, darbeyi toplum nezdinde haklı göstermek üzerine sivil siyasetçiler ile temas halinde hareket ederler. Askeri teknik ve becerilerin halkı yönetim konusunda yetersiz kalabileceği gerekçesine dayanarak hem darbenin yapılması aşamasında hem de yönetimde oldukları süre içerisinde sivil gruplarca desteklenmek durumunda kalırlar (Hekimoğlu, 1990: 72). Bu kapsamda 1960 Darbesinin hemen ertesi günü İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan grubun kamuoyuna yayınladığı bir rapora değinilirse (Gözler, 2011: 36);

“Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasî bir hükümet darbesi saymak doğru değildir... Milli Birlik Komitesi hareketini, yani, Devlet müessesesi ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını bu mecburiyetin, yani Devlet nizamını bozan halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlak temellerini yok etmeye çalışan fiili bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi sayıyoruz”

1961 Anayasa'sı, "insan haklarına dayanan" "demokratik, sosyal, hukuk devleti" esasları kabul edilmiştir. 1961 Anayasa'sı "egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletininindir" ilkesinin arkasından "Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır" (m.4/2) ifadesi ek yapılmıştır. Bu kapsamda millet egemenliği sadece TBMM'de değil, "Mahkemeler" de yetkili kılınmış "yürütme" bir görev olarak düzenlenmiştir (Gözler, 2011: 95)

Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 tarihinde ikinci kez devlet yönetimine kriz ortamı gerekçesiyle el koymuştur. 1960 ihtilalinden farklı olarak küçük bir subay grubu tarafından değil Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının yönetiminde ordunun hiyerarşik yapısıyla el konulmuştur. Siyasi Partilerin kapatıldığı, siyasilerin yasaklandığı bu süreçte yasama yetkisini de kullanmak üzere "Milli Güvenlik Konseyi" ve "Danışma Meclisi"nden oluşan kurucu meclis oluşturulmuştur. Akabinde Danışma Meclisince oluşturulan "Anayasa Komisyonu" tarafından 1961 Anayasası'nı yürürlükten kaldıracak 1982 Anayasası hazırlanmış ve 7 Kasım 1982 tarihinde beraberinde Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı'nı da %91,37 ile kabul eden halk oylaması yapılmış ve demokratik rejime geçilmiştir (Gözler, 2011: 43).

1960 ihtilali gibi 1980 ihtilali de sivil otoritelerin desteğini almıştır. Bunun yanında Amerika'nın darbeyi desteklediği yönünde iddialar mevcuttur. O dönemde Ankara'da görevli CIA üyesi Paul Henze'nin yetkililerine darbeyi haber verirken "Bizim çocuklar yaptı" ifadesi Amerika'nın darbeyi planlayanlarla iş birliği içinde olduğu kanaatini oluşturmuştur (TBMM, 2012: 654).

1982 Anayasası ile ordunun devlet yapısındaki statüsünde değişikliğe gidilmemiştir. Fakat Cumhurbaşkanı'nın yetkisinin artması neticesinde ordu ile ilişkileri artmıştır. Yeni Anayasa'da Genelkurmay Başkanı ordunun komutanı Cumhurbaşkanı Başkomutanı olarak belirtilmiştir (Hekimoğlu, 1990: 139).

Darbeler haricinde Türkiye'de ordu; 12 Mart 1971, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 tarihlerinde sivil iktidarı uyarı niteliğinde muhtıralar ve bildirilerle siyasal sisteme etkisini hissettirmiştir. Bu kategori içerisine dahil edilemeyecek mevcut hükümete karşı tutum içerisinde olan belli bir grubun üyelerinden ordu içine sızmış bazı şahıslar dışarıdan etki ve yönlendirmelerle 15 Temmuz 2016 tarihinde mevcut

siyasal düzene kalkışma gerçekleştirmiştir. Bu kalkışmada terör örgütü mensuplarınca, Türk ordusunun tarihinde görülmeyen halka karşı silah doğrultma eylemlerine girişilmiştir. Türk halkı da kalkışma sırasında önceden yaşanan darbelere nazaran sokaklara dökülerek canı pahasına demokratik haklarına sahip çıkmıştır. Bu kapsamda bu ihanetin ordunun tümüne mal edilmemesi gereken bir eylem niteliğinde gerçekleştiği değerlendirilmiştir.

Toplumsal modernleşme sürecinin ilk aşamalarında, siyasal sistem elitçi mahiyettedir. Siyasal katılımlar sınırlı kaldığı müddetçe siyasal dengesizliğin egemenlik şeklini askerî hükümet darbeleri oluşturur. Toplumlar modernleşme süreçlerini tamamlayıp siyasal katılma oranlarını artırdıkça askerî darbeler daha az başvurulan ve etkisiz bir siyasal eylem halini alır (Huntington ve Dominguez, 1975: 13).

Askerlerin; örgütlü, disiplinli, toplumda iyi eğitim almış bireyler olarak yetişmeleri, imkân ve kabiliyet anlamında fazlasına sahip olmaları gerekçelerine dayanarak yapılan modernleşme öncüsü kabul edilmeleri İngiliz siyaset bilimci ve tarihçi Samuel Edward Finer (1915-1993) tarafından sorgulanmıştır. Finer'a (1962: 250-265) göre, girişimcilik ve yöneticilik anlamında toplumun ilerisinde olan refah sahibi endüstriciler, entelektüel ve profesyoneller toplumda modernleşmenin öncülüğünü neden yapmamıştır. Modernleşme çabası neden daha iyi eğitim, olanak ve yetiştirme çerçevesine sahip toplumun bu tabakası tarafından değil de ordu mensupları tarafından yapılmıştır.

Bu konuda Nordlinger'in (1970: 1140) düşüncesine değinecek olursak, asker kişilerin önceden var olan sosyal ve ekonomik durumlarını korumak ya da değiştirmek yönündeki eylemlerinin iki nedeni vardır. İlk olarak ülkenin siyasal dengesini korumaya yönelik askeri değerler ile askerlerin ortak menfaatleri birleşince güçlü bir dürtü oluşur. İkinci neden ise profesyonel asker olan subayların doğmuş oldukları orta sınıfa olan sadakatlerinden kaynaklanır.

Amerikan sosyolog Edward Albert Shills (1910-1995) profesyonel askerlerin toplumsal temeline değinerek subaylık mesleğini toplumun alt ve orta kesiminin seçtiği hususuna dikkat çekmiş ve bu kişilerde oluşan, toplumun üst kademesinin sahip

olduğu haklara yönelik farkındalığın ilerleyen süreçte siyasal güç kazandıklarında refahın eşit dağıtılmasında hassas davranmalarına neden olduğunu belirtmiştir (Hekimoğlu, 1990: 68).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ordudaki modernleşme süreci için tasarlanan subay modeli, çoğunlukla taşradan gelmiş Batı tarzı eğitim ile yetiştirilmiş siyasi duyarlılığı yüksek olan yeni bir insan tipi olarak tanımlanmıştır (Aslan, 2002: 38). Bu sosyal temellere dayanan kişilerce oluşturulan ordular, ülkelerin diğer kurumları arasında en iyi örgütlenmiş kurumlar olduğundan milli iradeyi, parti, sivil toplum kuruluşu veya menfaat gruplarına nazaran çok daha objektif ifade edebileceği değerlendirilmiştir (Huntington, 1965: 85).

Her toplumun kendine ait kültürel değişkenleri özelinde incelenmesi hususunda Türk toplumu için modernleşme sürecinde ordunun baş aktör olmasının ve siyasal sistem içerisinde varlığını korumasının nedenleri üzerine Aslan (2002: 394) William Hale'nin şu sözlerine atıf yapmıştır;

“Birincisi büyüklük döneminden itibaren ordunun neredeyse bütünüyle devletle özdeşleşmesi, ikincisi imparatorluğun ölüm sancılarına yaklaştığı 19. yüzyılın reform hareketinden itibaren subayların batı tekniklerinin ve düşünce kalıplarının benimsenmesine dayalı yeni aydınlanmanın öncüleri olduğuna dair inanç, üçüncüsü Atatürk'ün 1920'lerdeki Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ordu, görevinin kışlalarla sınırlı olması gerektiği ve ancak devlet güvenliğinin tehlikeye düşmesi halinde açıkça siyasete müdahale edebildiği şeklinde yeni bir geleneği miras aldı.”

Ulusların kuruluşlarında ilk yaptıkları ulusal bir ordu teşkil etmektir. Ordu bu milletlerin kendine özel kimliklerini sembolize eder ve ülke savunması yanında ulusçuluk ideolojisinin de savunucusu konumunu alırlar (Finer, 1962: 33).

Türk ordusu tarihsel geçmişinden gelen kültüre sahip olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından 100 yılı aşkındır kullanılan fors Millî Savunma Bakanlığı'nın aşağıdaki açıklaması ile değiştirilmiştir.

“Mazisi şan ve şerefle dolu K.K.K.lığının kadim geçmişini yansıtan yeni fors tasarımı yapılmasına ihtiyaç duyularak, yeni fors tasarlanmış, onaylanmış ve kullanılmaya başlanmıştır” (Milli Savunma Bakanlığı [MSB], 2024).

Yeni forsun anlamı aşağıdaki şekilde açıklanmıştır (MSB, 2024);

“Kara Kuvvetleri Komutanlığı forsunda yer alan ay–yıldız Türk milletinin emrinde olduğunu, çapraz kılıçlar sürekli, güçlü ve kararlı K.K.K.lığını, dört nala ilerleyen mızraklı süvari Kara Kuvvetlerinin cesaret, dinamizm ve sürekliliğini, dört adet yıldız K.K.K.lığının seviyesini temsil etmektedir.”

Almanlardan örnek alınarak tasarlanan eski forsun tarihsel değerlerle süslenerek değiştirilmesi millileştirme (Bardakçı, 2024) olarak yorumlanmış olsa da ordunun tarihsel geçmişini halen devam ettirdiği yönünde değerlendirilebilir.

Sosyal, kültürel ve siyasal modernleşme sürecinin yürütülmesinde ordu mensuplarının Batı ile münasebetinden kaynaklandığı iddiası yönelik, daha önceden batı ile münasebeti bulunan seçkinlerin böyle bir amacı oluşmamışken ordunun amaç edinmesi, toplumla bütünleşik yapısı itibarıyla değişim ve gelişim ihtiyacının ilk olarak teşhis edildiği toplumun bir parçası olarak düşünülebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Türk devlet geleneğinde ordunun tarihsel gelişiminin, kurumsal yapısının ve mesleki özelliklerinin, Osmanlı ve Türkiye modernleşme sürecindeki rolü ve ordunun baş aktör oluşu üzerindeki olası etkileri antropolojik bir yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir.

Ordunun Türk modernleşmesindeki etkilerine yönelik akademi camiasının aşağıda değinilecek yorumları üzerinde durulmak suretiyle sonuç önermesi geliştirilmiştir.

Modernleşmeci yaklaşımda modernleşme sürecinde ordunun rolüne yönelik Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki kompleks yapıda, toplumu şekillendiren maddi unsurlardan ziyade geleneksellik/çağdaşlık ikilemi üzerinde durulmuştur.

Osmanlı'nın son döneminde eğitimle batı hayranı olan asker sınıf kendi kültürüne yabancılaşarak elitist bir yapı edinmiştir. Bu kapsamda modernleşme süreci, askerlerin pozitivist düşünceleri ve seküler ideolojileri doğrultusunda toplumu şekillendirme projesi olarak yorumlanmıştır.

Marksist kuram ordunun siyasal alandaki durumunu ekonomik gücü ile bağdaştırmıştır. Osmanlı'da uygulanan toprak politikaları, ganimet ve Yeniçerilerin son dönemlerde esnaf teşkilatında yer alması, ekonomik güce dayalı askerî burjuva sınıfını geliştirmiştir. Bu durum ordu ve toplum arasındaki ayrışma ve çatışmayı tetiklemiş ve modernleşmedeki ordunun rolü sınıf çatışması üzerine konumlandırılmıştır.

Üretimde artı ürüne el konularak devletin kendi isteğine göre tasarrufta bulunması ve askerî sınıfın ihtiyaçlarına yönlendirmesi toplumun evrimsel gelişimine engel olmuştur. Sosyo-ekonomik gelişimini tamamlamayan toplum, sosyal ve siyasal alanda gelişime kapalı tutumu ile modernleşen ordu ile çatışma yaşamıştır. Devletçi Seçkin diye nitelendirilen merkezi otoritede söz sahibi askerlerle Gelenekçi-Liberaller olarak belirtilen toplum arasındaki gerilim modernleşme sürecini yönetmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda sınıfsallaşma, sermaye birikimine dayalı değil bürokratik mevkilere dayalı gelişmiştir. Bu kapsamda Osmanlı merkezi yönetiminde söz sahibi olan askerî kesimin devlet sınıfını oluşturduğunu; modernleşme sürecinde toplumun sahip olamadığı kaynaklara sahip olmanın toplum adına bu rolü üstlenmelerine neden olduğu değerlendirilmiştir.

Osmanlı ve Türkiye modernleşme sürecinde ordunun etkisine dair evrensel kuramlarla açıklanmış literatüre tikelci bakış açısıyla farklı bir yorum getirilmeye çalışılmıştır. Tarihsel ve kurumsal değişim ile dönemsel siyasalara dayanan kuramlar yerine insanı merkeze alan sosyolojik bir bakış açısıyla antropolojinin alt kolu olan “Tarihsel Özgücülük” kuramı üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Amerikan Antropolog Boas tarafından geliştirilen “Tarihsel Özgücülük”e göre bir topluluğun tutum ve davranışları yaşadıkların grubun alışkanlıklarına göre şekillenir. Bu alışkanlıklar iklim, iktisadi unsurlar, üretim şekli ve üretim ilişkileri, dini-örf-adet vb. kültürel unsurların etkisiyle olgunlaşır.

Bu minvalde Türkiye-Osmanlı modernleşmesindeki ordunun rolü tarihsel kurumsal ve mesleki etkenlerden ziyade toplumun sosyolojik altyapısına dayanan psikolojik, kültürel yani antropolojik geçmişinden kaynaklandığı hipotezi aşağıda sunulacak önermelere dayanılarak yapılmıştır.

Asyatik step kavimlerinde hayatta kalma mücadelesi, savaş olgusu üzerinde şekillenmiştir. Yerleşik düzene geçildikten sonra savaş ganimeti ve fetihlerle zenginleşen Türk Devletleri için temel geçim ve üretim kaynağı olan tarımda, iktâ ve tımar gibi sistemlerinin uygulanması zaten bütünleşik yapıdaki ordu ve toplumun birbirinden bağımsız hareket etme kabiliyetini engellediği değerlendirilmiştir. Devletin ve toplumun her kriz durumunda (deprem, sel, yangın vb.) ordunun sahada olmasına yönelik talep ve tutumları konuya örnek olarak verilebilir.

İlk Türk devletlerinden itibaren devletin tanrısal güç bahşedilen Han, Kaan vb. yetenekli savaşçılar tarafından yönetilmesi ve ordusunun başında savaşa katılması, orduya ve topluma güven duygusu vermiştir. Tarihsel süreçte toplum tarafından Mustafa Kemal Atatürk’ün siyasi kimliğinden çok asker kimliğinin kabul görmesi ve

T.C. Anayasasında Cumhurbaşkanı'nın Başkomutan olarak yetkilendirilmesi ile halen özel günlerde Cumhurbaşkanının askerî üniforma ile halkın karşısına çıkıyor olması toplumun sivil lider yerine askerî bir lideri tercih ettiği ve yöneticilerin de bu tercihe uygun politika uyguladıkları yorumu yapılabilir.

İslamiyet'in kabulü neticesinde yerleşen cihat-gaza anlayışı ile şehitlik, gazilik mertebesinin cazibesi ve toplumca savaşmanın ibadet olarak kabul görmesi savaş arzusunu destekleyerek askerlik ve orduya dair kutsiyet içeren duyguların pekişmesine neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında askere gönderilen çocuklar için kutlamalar yapılması, kınalar yakılması, "vatana feda etme" ifadelerinin kullanılıyor olması bu duyguların neticesi olarak değerlendirilebilir.

Kurtuluş Savaşı sürecinde ordu ve toplumun birlik ve beraberlik içinde vatani kurtarması ve hürriyetini kazanması toplumun orduya duyduğu sevgi ve saygıyı artırmış olmasının yanında orduya karşı bir minnet ve güven duygusu geliştirdiği varsayımına, her milli bayramda ordunun zaferine övgülerle atfı yapılarak kutlanması ile anketlerde neredeyse her yıl ordunun en güvenilir kurum olarak seçilmesi gerekçe olarak gösterilebilir.

Türk ordusunun tarih boyunca zaferleri gibi mağlubiyetlerinin olduğu gerçeği çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Toplum psikolojisinde Türk ordusunun şanlı bir zafer ordusu olarak anılması, ordunun bir parçası olma arzusu geliştirmiş ve askerlik gurur duyulan bir meslek olarak görülmüştür. Bebeklikten itibaren çocuklarına ninnilerle, hitaplarla askerliği özendiren Türk toplumunda zorunlu askerlik yıllarca keyifle anılan bir süreci ifade etmesi ve askerliğini yapmamış erkeklerin toplumda kabul görmemesi konunun özüne temas edebilir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti için ordu bir devlet kurumu olmaktan öte Türklerin köklü geçmişi ile kesintisiz bir bağ niteliği taşıdığı varsayımına halen Türk Silahlı Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak Mete Han (M.Ö. 209) zamanına işaret ediliyor olması düşünülebilir.

İdeolojik, ırksal, ekonomik vb. nedenlerden dolayı artan terör olaylarında toplumun huzurunun sağlanmasına yönelik ordu ve askeri personelin görevi orduya

duyulan saygıyı artırdığı gibi korku duygusunun da yerleşmesine neden olduğu yorumuna, askerî üniformalı personelle karşılaşıldığında davranışsal bir tutumun istemsiz gelişmesi açıklama olarak sunulabilir.

Antik çağlarda yerleşik Avrupa kültürü ile oluşan toplumdan tecrit edilmiş profesyonel askerlik ve ordu sistemi kurulmuştur. Doğu toplumlarında Avrupa'dan farklı olarak Asyatik step kavimlerinde, göçebe militarizmi ve kültürü içinde gelişim gösteren Türk ordusu toplumun bir parçası durumunda olup hiçbir dönemde toplumdan ve devlet yapısından soyutlanamamıştır.

Bu kapsamda Türk modernleşme sürecinin bir tarafı veya bir ögesi olma sınırlılığında ele alan kuramsal yaklaşımlardan farklı olarak toplum içinde orduyu, sosyolojik bir bakış açısıyla merkeze alan ve Türk toplumunun gelişim sürecindeki antropolojik yapısına dayanan bir kuramsal çerçevede incelendiğinde ordunun askerliği yanında modernleşme sürecindeki siyasal ve yönetici rolü Türk Devlet geleneğinin köklerine uzanan kültüründen kaynaklanan karakteristik özelliğinin sonucudur.

Evrensel yaklaşımların Türk tarih ve kültürünü açıklamakta yetersiz kaldığı gerekçesine dayanarak Tarihsel Özgücülük kuramı çerçevesinde modernleşme sürecinde Türk toplumunu ve ordusuyla ilişkisini analiz etmenin yolu çevresel faktörlerin, psikolojik ve sosyolojik etkenlerin, dini ve kültürel değerlerin dikkate alınmasıyla netleşebilir.

Sonuç olarak ordunun modernleşmedeki rolü; kurumsal ve mesleki etkenlerden bağımsız olarak arkaik militarizm temelleri üzerinde etno-kültürel kodlarla siyasal bilinç geliştiren Türk toplumunun; antropolojik kökleri ile orduyla bütünleşik yapısına dayanan sivil zihniyetteki meşruiyetin sağladığı imtiyazlı bir yetki olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2004). *Örgütsel Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akalın, C. (2013). Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. (3) Erişim Tarihi: 09 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9930>.
- Akça, İ. (2002). Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri. A. İnsel ve A. Bayramoğlu (Ed.). *Bir Parti Türkiye'de Ordu İçinde* (225-270). İstanbul: Birikim Yayınları. Erişim Tarihi: 09 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1681744e/1681744>.
- Akça, İ. (2010). Ekonomide Askerin Varlığı, Askerî Sermaye, OYAK. Nihal Boztekin (Ed.). *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim İçinde* (17-27). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023, <https://tr.boell.org/sites/default/files/askersiyasetkitap.pdf>.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akbulut, E. (2017). Türkiye Komünist Partisi ve Darbeler. M.Ö. Alkan (Ed.). *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler İçinde* (185-213). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akşin, S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Albayrak, Ö. B. (2016). Hegel'in Tarihselciliğinin Doğduğu Metin: Hristiyan Dininin Pozitifliği. *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi*, Sayı: 6, 7-29. Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023, https://www.academia.edu/76794025/Hegel_İn_Tarihselciliğinin_Doğduğu_Metin_Hristiyan_Dininin_Pozitifliği.
- Altınay, A. G. (2004). Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Millî Güvenlik Dersleri. A. İnsel ve A. Bayramoğlu (Ed.). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu İçinde* (179-201). İstanbul: Birikim Yayınları. Erişim Tarihi: 11 Eylül 2023, <https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/840/1/3011800000821.pdf>.
- Altınay, A. G. ve Bora, T. (2002) Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. M. Ö. Alkan (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:4 İçinde* (140-154). İstanbul: İletişim Yayınları. Erişim Tarihi: 16 Şubat 2023, <https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/984/1/OrduMilitarizmveMilliyetçilik.pdf>.

- Altunya, N. (2018). Türk Silahlı Kuvvetleri Okuma Yazma Okulları (Ali Okulları: 1959-1975). *Yetişkin Eğitimi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt:1, 117-130. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023, <https://www.yetiskinegitimi.org/attachments/article/17/yetiskin-egitimi-dergisi-kasim-2018-niyazi-altunya-ali-okullari.pdf>.
- Arslan, D. A. (2003). Türkiye'nin Siyasi ve Toplumsal Modernleşme Sürecinde Ordu ve Askeri Elitler. *Atatürk Dergisi*. Sayı: 4, 163-181. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26099>.
- Aslan, D. A. (2011). *Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Aslan, S. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidarın Bölünmesine Bir Bakış: Kapıkulu Ocağı ve İsyanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108. Erişim Tarihi: 03 Mart 2023, https://www.researchgate.net/publication/311903816_Modernizme_Bir_Baskaldiri_Projesi_Olarak_Postmodernizm.
- Aslan, S. (2019). *M.Ö 6.-4. Yüzyıllarda Pers Ordusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Atatürk Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maresal-fevzi-cakmak-1876-1950/>.
- Avcı, C. (2005). Türk Tarih Tezi Amacı, Uygulanışı ve Sonuçları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 11, Yıl: 2005, Cilt: 2, 11-32. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/154751>.
- Balta, E. (2017). Geçmişten Günümüze Darbeler. M.Ö. Alkan (Ed.). *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler İçinde* (89-100). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baltu, O. (2023). *Niyazi Berkes ve Şerif Mardin'in Modernleşme Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bardakçı, M. (2024). 100 Küsur Sene Önce Almanlar'dan Aldığımız Kara Kuvvetleri Forsunu Nihayet Millileştirebildik. *Habertürk*, 19 Şubat 2024.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Berkes, N. (1969). *İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm: Arap Ülkelerinde Gördüklerim Üzerine Düşünceler*. Ankara: Bilgi Yayınevi. Erişim Tarihi: 11 Şubat 2023, <https://sosyolojiden.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/niyazi-berkes-islamc4b1k-ulusc3a7uluk-sosyalizm.pdf>.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bezci, B. (2022). Marksizm. *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2023 <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/marksizm>.
- Bilişli, K. (2011). Askeri Keynesçilik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 2011, Cilt:3, 7-22. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2023, <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/download/article-file/209429>.
- Birand, M. A. (1986). *Emret Komutanım*. (3. Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bolat, T. ve Seymen, O. A. (2006). Yönetim ve Örgüt Düşüncesinde Kurumsalcılık, Yeni Kurumsalcılık ve Kurumsal Eş biçimlilik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:1, Yıl: 2006, Cilt: 16, 223-254.
- Bora, T. ve Gültekingil, M. (Ed.). (2007). *Modernleşme ve Batıcılık, Türkiye’de Modern Siyasî Düşünce*. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. (1992). *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bostan, H. (2016). *Antropoloji, Kültür ve Güvenlik*. Güvenlik Bilimleri Dergisi, Kasım 2016, 5(2), 1-31). Erişim Tarihi: 02 Şubat 2024 <https://dergipark.org.tr>.
- Bozdemir, M. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Buluş, H. (2002). Japon Kapitalizminin Kökenleri ve Osmanlı Devleti ile Bir Karşılaştırma. *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*. Sayı: 13, Cilt:3, 135-195. Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023, <https://www.divandergisi.com/pdf/115.pdf>.
- Bülbül, N. (1996). *Modernleşmenin Önemi ve Gelişmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükbaş, H. (2003). Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912). *Bilimname*. Sayı:3, Cilt: 3, 65-86. Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2023, <https://bilimname.erciyes.edu.tr/sayilar/200303/20030304.pdf>.
- Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*. Sayı: 2, Cilt: 2, 86-104. Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1003560>.

- Canatan, K. (1994). Modernizmin Paradoksları. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çelik, S. (2019). TSK İç Hizmet Kanunu 35. Maddesi ve Ordunun Koruma ve Kollama Vazifesinin Serencamı. *Journal of Current Research on Social Sciences*. Sayı: 4, Cilt: 4, 203-222. Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023, https://www.jocress.com/tsk-ic-hizmet-kanunu-35-maddesi-ve-ordunun-koruma-ve-kollama-vazifesinin-serencami_301.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2017). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çakmak, A. (2020). *Hariciye Nezâreti (1836-1924)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demircioğlu, A. (2014). A Comparison of the Views of Ibn Khaldun and Montesquieu in Terms of the Effect of Climatic Conditions on Human Life. *The Anthropologist*. 17(3), 725-733. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2023, <https://www.academia.edu/9382161/A>.
- Demircioğlu, İ. H. ve Güven, O. (2022). Osmanlı'dan Günümüze Jandarmada Okuma Yazma Faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Sayı:106, Cilt: 38, 263-310. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023, https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/73318/1195577#article_cite.
- Demirel, D. (2017). Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 16, Cilt: 9, 425-450. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/31387/344624>.
- Dikmen, A. ve Başa, Ş. (2014). Kurumsalcı Gelenek: Yönetimde Kurumsalcılık. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Ders Sunusu. Erişim Tarihi: 29 Mart 2023, http://www.safakbasa.com.Tr/Yuklenen_Akademik_Calismalar/27Yonetimde_Kurumsalcilik_Sunum.Pdf.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. D. Özlem (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1981). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*. Kırklareli: Sermet Matbaası.
- Divitçioğlu, S. (2000). *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüğ)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Dönmez, A. (2013). *Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Duran, A. ve Özen, G. Ç. (2021). *Türk Kültürü Araştırmaları Serisi-I-*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Dündar, A. M. (2019). *Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*. Ankara: Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 4.
- Düzcü, L. (2009). Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları (1876-1922). *Gazi Akademik Bakış*. Sayı: 5, Cilt: 3, 1-20. Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2023, https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6526/86527#article_cite.
- Eker, S. (2016). Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askeri Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme. *Türkbilig*. 12, 104-133. Erişim Tarihi: 15 Ocak 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/989567>.
- Erbaykal, E. (2007). *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğul, C. (1974). Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Sayı:1, Cilt: 29, 113-123. Erişim Tarihi: 02 Nisan 2023, <https://dergipark.org.tr/en/pub/ausbf/issue/3130/43475>.
- Eroğlu, C. ve Yazar, H. (1999). *Osmanlı Ordu Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Evren, K. (1990). *Kenan Evren'in Anıları (I.cilt)*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Evşile, M. (2023). *İmalât-ı Harbiye Umum Müdürlüğü*. Erişim Tarihi: 15 Mart 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/imalat-i-harbiye-umum-mudurlugu/>.
- Fidan, T. (2017). *Kurumsalcılık Yaklaşımları ve Yeni Kurumsalcılık Perspektifinden Eğitim Örgütleri*. Medeniyet Eğitim Araştırma Dergisi Cilt:1, Sayı: 1, s.1-16. Erişim Tarihi: 10.01.2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319144>
- Finer, S. E. (1962). *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*. London: Pall Mall Press.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1982). *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*. A. Berktaş (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. E. Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goodwin, G. (2001). *Yeniçeriler*. D. Türkömer (Çev.). İstanbul: Doğan Yayıncılık. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023, https://yolpedia.eu/wp-content/uploads/2021/03/Godfrey_Goodwin_Yeniceriler.pdf.
- Gökalp, E. (2018). *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2318, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1315.
- Gözler, K. (2011). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, A. (2002). Millî Mücadele De Kara Harp Okulu: Fotoğraflarla Ankara Abidinpaşa Köşkü Sınıf-1 Muhtelif Zabıt Namzetleri Talimgâhı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Sayı: 53, Cilt: 18, 423-442. Erişim Tarihi 16 Kasım 2023, <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/974/tur>.
- Güler, A. (2022). *Kurmay Yüzbaşı Ahmet Tevfik'in Askeri Öğrenim Hayatı ve Askeri Rüştüye'den Hürriyet Cemiyeti'ne Uzanan Bir Arkadaşlığın Hikâyesi: Bir Fotoğraf ile Bir Mektubun Anlattıkları*. Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri 16-17 Eylül 2021, 239-270. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2023, https://msu.edu.tr/docs/FatihHATEN/Turk_Askeri_Egitim_ve_Ogretim_Tarihi_Sempozyumu/C.I.pdf.
- Güler, Z. (2004). *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi.
- Güneş, İ. (2024). Başkomutanlık Kanunu (5 Ağustos 1921), Erişim Tarihi: 22 Mart 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/baskomutanlik-kanunu-5-agustos-1921/>.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harari, Y. N. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. E. Genç (Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi*. A. Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (1995). *Tarihte Akıl*. Ö. Sözer (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hekimoğlu, B. (1990). *Türkiye'de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Heper, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. N. Soyarık (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Hodgson, G. M. (2006). What Are Institutions? *Journal Of Economic Issues*. Vol: 40, No:1, 1-25. Erişim Tarihi: 30 Mart 2023, <https://www.tandfonline.com/Doi/Abs/10.1080/00213624.2006.11506879?journalcode=Mjei20>.
- Huntington, S. P. (2006). *Asker ve Devlet Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası*. K.U. Kızılaslan (Çev.). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Huntington, S. P. (1965). *Siyasal Gelişme ve Bozulma*. E. Özbudun (Çev.). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları. Erişim Tarihi: 11 Eylül 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/638085>.
- Huntington, S. P. ve Dominguez, J. I. (1975). *Siyasal Gelişme*. E. Özbudun (Çev.). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- İlhan, M. (2015). *Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Savunma Politikaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- İnalcık, H. (1951). Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle. *Belleten*. Sayı: 60, Cilt: 15, 629-684. Erişim Tarihi:12 Ekim 2023, https://isamveri.org/pdfs/bv/D00137/1951_60/1951_60_INALCIKH.pdf.
- İnalcık, H. (1988). Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi. *Belleten*. Sayı: 204, Cilt: 52, 985-992. Erişim Tarihi:18 Nisan 2023, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2055/tur>.
- İnalcık, H. (1998). Turkey Between Europe And The Middle East. *Journal of International Affairs*. 3 (1). Erişim Tarihi:16 Nisan 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/817181>
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. R. Sezer (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2006). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- İnalcık, H. (2008). *Devlet-i' Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i' Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnan, A. (1988). *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- İnsel, A. ve Bayramoğlu, A. (2004). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kapıcı, Ö. (2022). Tanzimat Döneminde Osmanlı Hariciyesinde Ataşelik Memuriyetinin Teşekkülü. *Türkiyat Mecmuası*. 32, 1, 355-379. Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2384308>.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, Erişim Tarihi: 17 Şubat 2024, <https://www.kkk.tsk.tr/tarihce.aspx>.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı. Kara Kuvvetleri Forsu. Erişim Tarihi: 17 Şubat 2024, <https://www.kkk.tsk.tr/fors.aspx>.
- Keegan, J. (1995). *Savaş Sanatı Tarihi*. F. Doruker (Çev.). İstanbul: Bilgin Yayıncılık.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılçelik, S. (1994). Postmodernizm: Modernlik Projesine Bir Başkaldırı. *Türkiye Günlüğü*. Sayı: 30, 86-96. Erişim Tarihi: 04 Nisan 2023, <https://avesis.inonu.edu.tr/yayin/367869eb-3e55-45c3-a88c9294e5b29bbe/postmodernizm-modernlik-projesine-bir-baskaldiri>
- Koca, S. (2005). *Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür*. Ankara: Şevkat Matbaacılık.
- Kocatürk, U. (1987). *Atatürk’ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koçal, A. V. (2012). ‘Çevre’den ‘Merkez’e Yönelim Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratiğe AK Parti Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 1, 81-111. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301264>.
- Koçal, A. V. (2019). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Değişimin Sosyo-ekonomik Temelleri ve Aktörleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kongar, E. (1971). Toplumsal Değişme. *Amme İdaresi Dergisi*. Sayı: 1, Cilt: 4, 63-90. Erişim Tarihi: 04 Ocak 2024, https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/4/1/5_kongar.pdf
- Kongar, E. (2006). *21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2006). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kottak, C.P. (2002). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Köprülü, F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuleliler Derneği. Kuleli Askerî Lisesi Tarihi. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023, <https://www.kuleliler.org.tr/kuleli-askeri-lisesi-tarihi/>.
- Küçükömer, İ. (2007). *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Küçükömer, İ. (2012). *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2013). *Sivil Toplum Yazıları*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. M. Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Luttwak, E. (1996). *Bir Uzmanın Gözüyle Darbe*. Ankara: Yaba Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. N. Güvenç (Çev.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi. Erişim Tarihi: 16 Şubat 2023, <https://sosyolojiden.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/niccolo-machiavelli-prens.pdf>.
- Maraşlı, E. (2015). *Türkiye'de Askeri Darbe Teşebbüsleri*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1848). *Komünist Parti Manifestosu*. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2023, <https://www.tkponline.org/sites/default/files/KomünistPartisiManifestosu.pdf>.
- Millî Savunma Bakanlığı. (1999). Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023, <https://www.msb.gov.tr/icerik/osmanli-donemi-tsk-tarihi-serisi>.
- Millî Savunma Bakanlığı. (2024). Basın Açıklaması. Erişim Tarihi: 17 Şubat 2024, <https://www.msb.gov.tr/BasinveYayin/Aciklamalar/4672ea8272b04a599aee55b908e8b0b>.
- Milli Savunma Üniversitesi. Deniz Harp Okulu Tarihçesi, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023, <https://www.dho.edu.tr/sayfalar/00Anasayfa/tarihce/html>.
- Milli Savunma Üniversitesi. Hava Harp Okulu Tarihçesi, Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023, <https://msu.edu.tr/tanitim/HHO/HHOKitapcik.pdf>.

- Milli Savunma Üniversitesi. Kara Harp Okulu Tarihçesi, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023, <https://www.msu.edu.tr/sayfadetay?SayfaId=495&ParentMenuId54>.
- Nizamü'l-Mülk, (1981). *Siyasetnâme (Siyeru'l- mülûk)*, N. Bayburtlugil (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nordlinger, E. A. (1970). Soldiers in Mufti: The Impact of Military Rule Upon Economic and Socila Change in the Nonwestern States. *American Political Science Review*, 64 (4), 1131-1148. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2024, <https://www.scribd.com/document/542000527/Eric-A-Nordlinger-Soldiers-in-Mufti-The-Impact-of-Military-Rule-Upon-Economic-and-Social-Change>.
- Oğuzoğlu, Y. (2009). Ordu-Millet Dayanışması Bağlamında Türk Askerî Çağdaşlaşma Kültürünün Oluşması. *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*. 20-22 Mayıs 2009, 55-89. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları.
- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2006). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye. Fethi Okyar'ın Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oppenheimer, F. (1984). *Devlet*. Ş A. Şenel ve Y. Sabuncu (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1981). Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları. *IX. Türk Tarih Kongresi*, 21-25 Eylül 1981, Cilt III, 2041-2046. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023, <https://www.ttk.gov.tr/kongreler/ix-turk-tarih-kongresi-21-25-eylul-1981-ankara-iii-cilt/>.
- Ortaylı, İ (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Önder, M. (1998). Atatürk Fransa-Picardie Manevralarında. *Erdem*, 11(32), 527-535. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/687376>.
- Örs, B. (2010). Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol. *Atatürk Dergisi*, 5(1), 57-79. Erişim Tarihi: 23.11.2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniad/issue/2365/30316>
- Özgel, İ. (2002). *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlü, H. (2023). Müdafaa-i Milliye Vekâleti. Atatürk Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 01 Kasım 2023, <https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mudafaa-i-milliyevakaleti>.

- Özlü, H. (2024). Erkân-ı Harbiye Mektebi. Atatürk Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 01 Mart 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/erkan-i-harbiye-mektebi/>.
- Özta, G. G. (2013). Türkiye’de Milli Kimlik İnşası Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri. T. Bora (Ed.). *Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek (lik)ler*, (75-114). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özta, G. G. (2017). Demokrasi kaybı: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye’de Askeri Müdahaleler. M. Ö. Alkan (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Darbeler*. (101-124). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztürk, M. (1993). *Ordu ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Pamir, A. (2022). Mete Han ve Eski Türk Orta-Asya Kamu Hukukundaki Yeri. Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. Sayı: 1, 1-31. Erişim Tarihi: 08 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2274599>.
- Parla, T. (2004). Türkiye’de Merkantilist Militarizm 1960-1998. A. İnel ve A. Bayramoğlu (Ed.). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, 201-223. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeoloji’de Eğitim, Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Parlar, S. (1997). *Silahlı Bürokrasi’nin Ekonomi Politikası*. İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- Platon (2018). *Devlet*. S. Eyüpoğlu ve M. A. Cimcoz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pusat, D. (1996). *Militarizmin Tarihsel Sürekliliği Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Nam Yayıncılık.
- Ridha, Ş. S. (2016). Türkiyede’ki Askerî Okulların Tarihi. İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023, <https://www.academia.edu/29931516/Tü>.
- Rosenberg, A. (1964). *Imperial Germany*. Boston: Beacon Press.
- Roux, J. P. (2008). *Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rustow, D. A. (1970). *Türkiye’de Ordu*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Salğar, H. (2021). Japonların Kültürel Kimlik Araştırmalarının Japon Milliyetçiliği Üzerindeki Etkileri (İkinci Dünya Savaşından Önceki Süreç). Dil ve Edebiyat Araştırmaları (24), 247-277. Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1559876>

- Sakin, O. (2011). *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*. İstanbul: Doğu Yayınevi.
- Savaş, G. (2023). Osmanlı Devleti'nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19. Yüzyıl). *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı: 7, 99-140. Erişim Tarihi: 31 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/en/pub/htde/issue/78920/1296066>.
- Sevil, M. (1999). *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Şen, S. (2005). *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, İstanbul: Nokta Kitap.
- Şengöz, M. (2020). Modernleşme Öncülü Olarak Türk Ordusu Kuvvet Yapısı ve Askeri Vesayet Paradigmasının Bilinçaltı Müktesebatının Bir Değerlendirmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, Cilt: 11, 126-149. Erişim Tarihi: 02 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1373513>.
- Şentürk, D. (2003). *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şeriati, A. (1997). *İnsanın Dört Zindanı*. H. Hatemî (Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Taş, S. ve Günay, E. (2015). Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, Cilt: 2, 141-166. Erişim Tarihi: 16 Mart 2023, <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksusbd/issue/10293/126262>.
- Telli, R. ve Yılmaz, A. (2020). Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Gelen Bir Bakış. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(100), 9-35. Erişim Tarihi: 01 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1252627>.
- Tevfik, M. (1936). *Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Tiftikçi, O. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Topal, M. H. (2018). Türkiye'de Askeri Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016). *Maliye Dergisi*, Sayı: 174, 175-202. Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/174-09.pdf>.
- Topbay, A. ve Taşkın, E. (2023). Savunma Sanayi Uygulamalarının ve Harcamalarının Savunma Performansına Etkisi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 12, 62-77. Erişim Tarihi: 23 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3247328>.
- Tosun, U. U. (2022) Truman Doktrini'nin İlanı ve Türkiye'ye Etkileri. *MANAS Sosyal Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, Cilt: 11, 1705-1715. Erişim Tarihi: 09 Eylül 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2513510>.

- Tuncay, Ö. (2017). *Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi*, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2), 23-37
Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/48241/610692>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu Cilt 1
- Türkiye Raporu. (2023). *Kamu Kurumlarına Güven: Toplumun En Güvendiği Kurum Hangisi* Erişim Tarihi: 15 Mart 2024, <https://turkiyeraporu.com/arastirma/kamu-kurumlarina-guven-toplumun-en-guvendigi-kurum-hangisi-15695/>.
- Türkmen, Z. (2023). Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemalin-sofya-atasemiliterligi/>.
- Türk Silahlı Kuvvetleri. (1996). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 3'üncü cilt 6'ncı Kısım (1908-1920). Ankara: Genelkurmay Basım Evi. Erişim Tarihi: 16 Ocak 2024, https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/3_tskt_1908-1920.pdf.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı. Tarihçe. Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023 <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce>.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Okuma Yazma Okulu Yönetmeliği. (1961). Tebliğler Dergisi: Sayı 1166.
- Uçar, Ş. (1997). *Tarih Felsefesi Meseleleri*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Uyar, M. ve Gök, H. (2003). Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması. *KHO Bilim Dergisi*, 13 (1), 1-28. Erişim Tarihi: 11.05.2023, <https://www.academia.edu/13567377>.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünal, T. (2007). *Türk Askerlik Kültürü*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Ünal, U. (2016). *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye'de Asker ve Siyaset*. O. Türkay (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Üsdiken, B. (2005). Örgüt Kuramında Ana Araştırma Programları. 1. Yönetim ve Organizasyon Yaz Semineri, 7-16 Temmuz 2005, Antalya: Akdeniz

Üniversitesi İİBF Dergisi, (10), 274-279. Erişim Tarihi: 30 Mart 2023
<https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Issue-File/30554>.

Reyhan, C. (2005). Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914). *Belleten*, Sayı:254, Cilt: 69, 217-266. Erişim Tarihi: 24 Nisan 2023, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/3508/tur>.

Togan, Z.V. (1982). Oğuz Destanı. İstanbul: Enderun Yayınevi.

Topal, M.H. (2018). *Türkiye’de Askeri Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016)*. Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2018:174:175-202, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulikidince/issue/26590/279835>.

Torun, O. (2019). *II. Mahmut Dönemi Islahatları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toy, E. (1970). *Türk Gerilla Tarihi*. İstanbul: Giray Yayınları.

Turan, O. (2003). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Velikov, S. (1989). *Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Weber, M. (2008). *Bürokrasi ve Otorite*. 3. Baskı. B. Akın (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Witteck, P. (1938). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*. F. Berkay (Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.

Yeğen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve “Tarih savunusu: Veya tarihçilik mesleği” yapıtı üzerinden Bloch’un tarih anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, 25-39. Erişim Tarihi: 30 Ocak 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/285578>.

Yalçın, O. (2015). Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci. *Akademik Bakış*, Sayı:17, Cilt: 9, 229-260. Erişim Tarihi:14 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/74058>.

Yavi, E. (2005). *İhtilalci Subaylar*. 3. Kitap. İzmir: Yazıcı Yayınevi.

Yıldız, G. (2008). *Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri (1826-1839)*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Yıldız, G. (2012). Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:17, Cilt: 17, 239-265. Erişim Tarihi:10 Ekim 2023, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3738653>.

- Yıldız, G. (2013). *Osmanlı Devleti 'nde Yenileşme Hareketleri (1876-1918)*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Yılmaz, H. (2005). *Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik*. Muhafazakâr Düşünce Dergisi Yıl:1 Sayı:3 Kış 2005.
- Yılmazer, B. (2009). Kurtuluşundan Günümüze Türk Ordusu. *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I* 20-22 Mayıs 2009, 521-532. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Y. S. Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

